

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

1916—1917 թթ.

ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐՆԵՐՈՒՄ

ՏՊԵՑԱԻ ԳԻՐՔՍ ԱՐԴԵԱԾՐՔ
ԱԼԵՔՍ ԵՒ ՄԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ
ԱՌ Ի ՑԻՇԱՏԱԿ ՆՈՐՈԳ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ
ՄԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

✓
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ 1916-1917, թթ.
ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐՆԵՐՈՒՄ

A II
83093

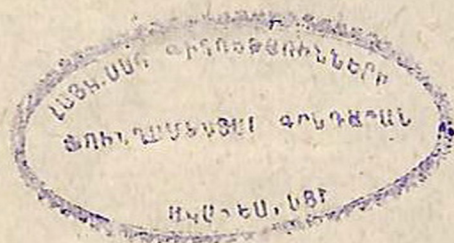
ԿԱԶՄՈՂՆԵՐ*

Ա.Ս. ՀԱՄԲԱՐՅԱՆ, Գ.Ռ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
Գ.Լ. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ, Ս.Ս. ՄԿՐՏՉԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

1992

1897 թ. հունվարի 28-ի Համառուսաստանյան մարդահամարի նյութերը կարևոր աղբյուր են ինչպես ամբողջ Ռուսաստանի, այնպես էլ նրա բաղկացուցիչ մասը կազմող Արևելյան Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական պատմության ուսումնասիրության համար: Բայց այդ նյութերը, ինչպես նաև պաշտոնական ու ոչ պաշտոնական զանազան հրատարակությունները, չէին բավարարում XX դարի սկզբին առաջացած քաղաքական ու գիտական բազմաթիվ պահանջներին: Ուստի 1910 թ. վիճակագիր-գիտնականներ Ա.Ա. Պառուֆ-մանը, Պ.Պ. Սեմյոնով-Տյանշանսկին և այլոք հարց բարձրացրին երկրորդ Համառուսաստանյան մարդահամար անցկացնելու մասին: Համապատասխան հաստատությունները արձագանքեցին նրանց: 1913 թ. սկսվեցին նախապատրաստական աշխատանքները, նպատակ ունենալով գործը ավարտել 1915 թ.: Սակայն առաջին համաշխարհային պատերազմը խանգարեց նրա ժամանակին լրագործմանը:

1916 թ. հուլիս-օգոստոս ամիսներին անցկացվեց Համառուսաստանյան գյուղատնտեսական հաշվեգրում, որի արդյունքները լույս տեսան Պետրոգրադում, 1916-1917 թթ. , երեք թողարկումներով: Դրանցից երկրորդը նվիրված էր նովկասին¹:

Այս երկրամասում հաշվեգրման անցկացումը համեմատաբար դժվար էր, քան կայսրության այլ շրջաններում, որովհետև նովկասում չկար գյուղատնտեսական կանոնավոր վիճակագրություն, իսկ եղածը Հողագործության մինիստրության լիազորված վերաբնակեցման մասին վիճակագրական քաժինն էր, որ գործում էր Թիֆլիսում: Այդ քաժինն կից ստեղծվել էր նովկասի հաշվեգրման կենտրոնական բյուրո, որի մեջ մտնում էին վիճակագիրներ և անասնաբուժական վարչության ներկայացուցիչներ: Նրանց ղեկավարում էին երկրամասի քաղաքացիական հաշվեգրումը , իսկ առանձին նահանգներում այն անցկացնում էին ժամանակավոր հանձնաժողովները, որոնք բաղկացած էին պաշտոնեյության հասարակական ինքնակառավարումների, գյուղական հասարակությունների, կոոպերատիվների և այլ հաստատությունների ներկայացուցիչներից²:

1916 թ. գյուղատնտեսական հաշվեգրումը նովկասում, այնուամենայնիվ, անցկացվեց այն ծրագրով, ինչ եվրոպական Ռուսաստանում, հաշվի առնելով, իհարկե, տեղական առանձնահատկությունները: Այսպես, օրինակ, քոչվորները գրանցվում էին այնպես, որտեղ կատարվում էր նրանց հաշվեգրումը, նշելով նաև այն նահանգների կամ գավառների անունները, որտեղից դուրս են եկել : Խոշոր եղջերազոր անասունները գրանցվում էին առանձին:

¹Տես "Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916г.", вып. II, Кавказ, Петроград, 1917.

² Նույն տեղում, էջ 1:

Յանքերի մեջ հաշվվում էին ոչ միայն դաշտերի, այլև քանջարանոցների ու այգիների տարածքները : Նրան հանդիպում էր տեղեկություններ ստանալ տնտեսապետներից, հավաքում էին դրանք հարևաններից, ազգականներից կամ գյուղական իշխանություններից : Ռազմական գործողությունների և տեղական դժվար հաղթահարելի պայմանների պատճառներով հաշվեգրումներ չանցկացվեցին Բախումի, Կարսի ու Դադասանի մարզերում, Զաքաթալայի օկրուգում, Բաքվի նահանգի մեծ մասում և Զուլթախիի, Թիֆլիսի ու Ելիսավետավուրի նահանգների մի շարք վայրերում : Ինչպես կայսրությունում ոմենուկը, այնպես էլ նովկասում գյուղատնտեսական հաշվեգրումից դուրս մնացին քաղաքներն ու մերձերկաթուղային շրջանները¹ :

1916 թ. հաշվեգրումը նովկասում սկսվեց զգալիորեն ուշ, քան եվրոպական Ռուսաստանում : Դա պայմանավորված էր Պետրոգրադից համապատասխան մասնագետների ուշ ժամանումով : Երկրամասի նահանգներում ու մարզերում այն ծեղարկվեց հունիսի երկրորդ կեսին ու ավարտվեց օգոստոսի 30-ին : Երևանի նահանգում հաշվեգրման աշխատանքները սկսվեցին հունիսի 15-ին և վերջացան օգոստոսի 30-ին, իսկ արդյունքները մայրաքաղաք ուղարկվեցին հոկտեմբեր-դեկտեմբերին և նույնիսկ 1917 թ. փետրվարին : Այդ ուշացման պատճառն այն էր, որ հաշվեգրողները /գերազանցապես ուսուցիչներ ու աշակերտներ / դեռ նյութերը կենտրոն չուղարկած ցրվել էին : Թողարկման խմբագրությունը հաշվեգրման աշխատանքները զնախտում էր բավարար, հիմք ընդունելով մասնավորապես այն հանգամանքը, որ որոշ տնտեսությունների տվյալները երկրորդ անգամ ուսումնասիրելիս ու հաշվարկելիս, տեսել էին, որ տարբերությունն առաջինի համեմատությամբ կազմել էր շնչին՝ 10 օ/օ-ից ոչ ավելի :

Ինչ հարցեր են լուսաբանվում նովկասի 1916 թ. գյուղատնտեսական հաշվեգրման մեջ : Նախ՝ բերվում են գյուղացիական ու մասնատիրական կամ կալվածատիրական տնտեսությունների, նրանց տղամարդկանց ու կանանց թվաքանակը,

ապա՝ գյուղատնտեսական կուլտուրաների ցանքատարածությունները, այնուհետև՝ անասունների զիջաքանակը : Հաշվեգրման տվյալները լուսաբանում են նաև այն հարցը, թե յուրաքանչյուր գյուղացիական ու մասնատիրական 100 մարդուն որքան ցանքատարածություն ու անասուն է ընկնում : Պարզվում է, որ Արևելյան Հայաստանում կալվածատերերը շուրջ 2,5 անգամ ավելի ունեն ցանքեր ու անասուն, քան գյուղացիները : Բայց նաև պարզվում է, որ նրանք եղևնր ավելի քիչ ունեն, քան գյուղացիները : Դա պայմանավորվում է նրանով, որ կալվածատերերը, իբրև կանոն, չէին վարում սեփական տնտեսություն, ավելորդ էին համարում բանող անասուն զահելը :

1 Նույն տեղում, էջ 1-2 :

4.
Սակայն 1916 թ. գյուղատնտեսական հաշվեգրումն ունի մի շարք թե-
րություններ, այն բաց է թողնում գյուղական բնակչության մի մասը,
հնարավորություն չի տալիս որոշելու գյուղացիության սոցիալական շեր-
տավորումը, չի անլրադառնում բնակչության ազգային կազմին, գյուղատ-
նտեսական տեխնիկայի կատարելագործման ու զարգացման և այլ հարցերի:

o o o

1917 թ. Փետրվարյան բուրժուազեմոկրատական հեղափոխությունից հետո
Ռուսաստանում նոր ուժով ծավալվեցին գյուղացիական շարժումները, ավելի
սրվեցին հողային հարցը և նրանից բխող հետևանքները: Ժամանակավոր կառա-
վարությունը նույն թվի մարտի 11-ին հարկադրված եղավ ստեղծել հանձնա-
ժողով, հանձնարարելով նրան ուսումնասիրել հողատիրության ու հողօգտա-
գործման վիճակը: Ապրիլի 18-22 Հողագործության մինիստրությունը Մոսկ-
վայում հրավիրեց վիճակագիրների համագումար, որը հաստատեց Համառուսաս-
տանյան գյուղատնտեսական և քաղաքային մարդահամարի ծրագիր: Այլ ծրագիրը
պետք է սպառիչ պատասխան տար կառավարությանը մասնադիտական ու գյուղա-
ցիական հողատիրության և հողօգտագործման մասին: Ի տարբերություն 1916թ.
գյուղատնտեսական հաշվեգրման, 1917 թ. մարդահամարը ընդգրկելու էր ուս-
սաստանի ամբողջ բնակչությունը, ընդ որում ոչ միայն առկա, այլև մշտական
կեցողներին, նկատի ունենալով թե գորակոչվածներին, թե ռազմագերիներին
ու փախստականներին¹:

1917 թ. մայիսի 5-ին ժամանակավոր կառավարությունը օրենք հրատա-
րեց մարդահամար անցկացնելու մասին: Այն պետք է իրագործվեր նույն թվի
ամռանը և ընդգրկեր ողջ Ռուսաստանը, բացառությամբ Փինլանդիայի /ուր
այդ գործը զանվում էր քարվոք վիճակում/ և թշնամու կողմից զրավված տա-
րածությունների: Մարդահամարի իրագործման ժամկետները կոնկրետ չ-էին
նշվում, բայց ասվում էր, որ այն պետք է սկսել հացահատիկը ցանելուց
/ապրիլ-մայիս/ և ավարտել նրանց հնձի օրերին, այսինքն՝ օգոստոսի 15-ից
սեպտեմբերի 1-ը ընկած ժամանակահատվածում: Բայց ժամանակավոր կառավա-
րությունը չկարողացավ հատկացնել համապատասխան միջոցներ, որի պատճա-
ռով մարդահամարի ավարտումը ձգձգվեց:

Անդրկովկասում ու Արևելյան Հայաստանում մարդահամարի աշխատանքներն
սկսվեցին 1917 թ. հունիսին: Գյուղացիական տնտեսություններն ուսում-
նասիրելու համար առաջադրվեց քարտի երկու ձև՝ համառարած /сложной/
և ընտրվոր /выборочный/՝ 2 տոկոսանոց²: Առաջինը պահանջում էր

1 Տես А.С. Гапоненко, В.А. Кабузин, материалы сельско-хозяйственных переписей 1916-1917 гг., как источник определения численности населения России накануне Октяб. рев. "История СССР", 1961, №6, с. 103/

2 1917 թ. Մարդահամարի Արևելյան Հայաստանի վերաբերյալ նյութերը տես
Հայաստանի Հանրապետության կողմ, / 125 փոխում:

հետագոտել ելն ոչ ամբողջ գյուղացիութիւնը, զոնե նրա մեծ զանգվածները, իսկ երկրորդը՝ նրա 2 տոկոսը: Բայց երկուսն էլ առաջադրում էին նույն հարցերը, առանց որեւէ տարբերութեան: Իսկ ի՞նչ հարցեր էին դրանք: Յուրաքանչիւր գյուղացիական տնտեսութեանը հատկացվում էր հատուկ քարտ, որի մեջ նշվում էին տնտեսատիրոջ ու նրա ընտանիքի անդամների անունները, ազգանուններն ու հայրանունները, սեռը, տարիքը, զրազիտութիւնը, աշխատունակութիւնը, զբաղմունքը, գյուղատնտեսական աշխատանքներին մասնակցելը, ազգային ու դասային պատկանելութիւնը, բնակութեան վայրը և այլն: Այս քարտում արձանագրվում էին տնտեսատիրոջ հողատարածութիւնները, սեփականի, համայնականի, ծխականի, վարձակալածի, գնածի չափերը, տեղեկութիւններ էին հաղորդվում նաև նրա ցանքատարածութիւնների մասին, նշելով այս կամ այն կուլտուրայի զբաղեցրած տարածութիւնը, լուսաբանվում էին այն հարցերը, թե տնտեսատերը արդյոք վարում է սեփական տնտեսութիւն, ո՞րտեղ է իրացնում արտադրած մթերքները և այլն: Քարտում ուշադրութիւն էր դարձվում տնտեսատիրոջ ընտանիքում եղած զերիների, վախճանականների և մասնավորապես նրա կողմից վարձված քաղաքացիների կամ գյուղական բանվորների թվաքանակի վրա: Արձանագրվում էին նաև տնտեսատիրոջ ունեցած անասունների /ծիւրի, եզների, կովերի, գոմեշների, ուղտերի, շորիների, էշերի, ոչխարների, այծերի, խոզերի և այլն / զլխաքանակը, տարիքը, գյուղատնտեսական գործիքներն ու մեքենաները /գութաններ, արորներ, ցանիչներ, հնձիչներ, կալսիչներ, քամահրներ, փուրգոններ, սայլեր, փոցխեր / և այլն:

Միաժամանակ մարդահամարը ուսումնասիրում էր տնտեսատիրոջ բյուջեն, պարզելով նրա բերքի, գնածի, փոխ առածի, կամ սլարտը տվածի, աշխատանքի դիմաց վարձատրածի, կողմնակի վաստակի, սերմի, վաճառած մթերքների, հացամթերման, խանութի հանձնածի, ընտանիքի անդամների և անասունների վրա ծախսածի, կուտակածի, մի խոսքով ամբողջ ելք ու մուտքի չափերը:

Քարտի հետ միասին տրվում էր ,,Հիմնական մթերքների պարենավորման ու կերի մուտքի և ելքի հաշվառումը,, / ,,Учет приема и расхода основных продуктов продовольствия и фуража ,, /, որի մեջ պետք է գրի առնվեին մթերքների անվանումները, 1916 թ. բերքից նրանց մնացորդները, ամբողջ գյուղատնտեսական տարվա մուտքը /1916 թ. բերքից կալսածը կամ ծեծածը, գնածը, պարտք վերցրածը, աշխատանքի դիմաց ստացածը և այլ բնույթի վաստակները /, ելքը /սերմը, վաճառածը, պարտք տվածը, սլարտի դիմաց վճարածը, հացամթերումների խանութի հանձնածը, ընտանիքի անդամների և անասունների համար պահածը և այլն /, քարտի լրացման ժամանակ կանխիկ մնացածը /հացահատիկի, ^{էս}լուրի, ծավարի և այլ վիճակում/:

Այդ փաստաթղթում պետք է գրի առնվեին նաև ընտանիքի ծախսածը /1տարվա և 1 ամսվա ընթացքում /, թե նրա անդամներից ով է տարագրվել, ինչքան ժամանակով, այդ ընտանիքը քանի մարդ է վարձել, ինչքան ժամանակով: Այնուհետև պետք էր տեղեկութիւններ հավաքել անասնապահութեան մասին,

նշելով անասնատեսակները, նրանց կերի շափերը, հատկապես ծմոսնը և այլն: Քարտերին կցվում էին նաև ծանոթագրություններ /Примечания/, որոնք պահանջում էին տվյալներ հավաքել գյուղացու քննանիցի բոլոր անդամների՝ աշխատունակների և ոչ աշխատունակների, վարձու աշխատողների և արհեստագործությունների մասին: Ծանոթագրությունները ապա առաջադրում են նյութեր հավաքել գյուղացիների անասնատեսակների, հողատիրության, այլ թվում հողաբաժինների, վարձակալած ու գնած հանդակների, պիտանի և անպետք հողերի, ջրաբքի ու ոչ ջրաբքի արտերի, առանձին կուլտուրաների տակ դրված տարածությունների, տնամերձերի, այգիների, վարելահողերի, մարգագետինների, խոտհարքների, արոտավայրերի, անտառների, գյուղատնտեսական գործիքների ու մեքենաների և բազմաթիվ այլ հարցերի մասին:

Բացի այդ ծրագրերից, մարդահամարի դեկլարաները ստեղծել էին նաև, բնակավայրային բլանկ, /Поселенный бланк/, որի մեջ պետք էր գրի առնել, թե տվյալ բնակավայրը /գյուղը, ավուրը, քոչվորական կամ կիսաքոչվորական օբան /ո՞ր նահանգում, զավատում կամ օկուպում է գտնվում, ո՞րն է խոսակցական լեզուն, ինչքան հեռու է գտնվում գավառային կենտրոնից, երկաթգծից, հիվանդանոցից, դպրոցից, ուր է արտահանում իր արդյունքները կամ մթերքները, ինչ մանապարհներ ունի, ո՞ր տեղից է ջուր վերցնում, ի՞նչ առևտրաարդյունաբերական ձեռնարկություններ ունի, երբ է կազմավորվել, որտեղից են եկել նրա բնակիչները, որքան է նրանց թիվը, ի՞նչ շափեր ու կշիռներ ունի, ի՞նչ հողատեսակներ ունի, ո՞րքան է նրանցից յուրաքանչյուրի տարածությունը:

Այս պահանջվում էր արձանագրել, թե բնակավայրը հողատիրության ո՞ր ձևից է օգտվում, ժառանգականության ինչ կարգ է սահմանել, կիրառում է՞ առաջ ու վաճառք, ի՞նչպես է օգտվում ոռոգելի ջրերից, ի՞նչ սկզբունքներով է հողը վարձակալում, ի՞նչքան ժամանակով, ի՞նչ է արտադրում վաճառքի համար, ո՞րտեղ է վաճառում, ի՞նչ արտատնտեսական զբաղմունքներ ունի, ինչքան է ցանում, ինչքան հավաքում և այլն, և այլն:

Այդ բոլոր փաստաթղթերը առաջադրում են հարյուրավոր հարցեր, որոնց լրիվ պատասխանները սպառիչ կերպով ներկայացնեին հայ գյուղի սոցիալ-տնտեսական կյանքը հանրապետության կազմավորման նախօրյակին: Ժիշտ է, այդ փաստաթղթերում կան բազմաթիվ կրկնություններ, բայց առաջ են քաշվում նաև նոր խնդիրներ, որոնք զալիս են լրացնելու նախորդների բացերը և նպաստելու ընդհանուր հիմնահարցի լուսաբանման:

Թավոք, Արևելյան Հայաստանում միջոցների և համապատասխան կադրերի պակասի պատճառով պատասխանեցին փաստաթղթերում առաջադրված հարցերի միայն մի մասին և շրջանցեցին բազմաթիվ գյուղեր: Ավելին՝ համախ լրիվ չէին նույնիսկ շոշոփած հարցերի պատասխանները: Դրա հետևանքով բաց մնացին գյուղացիների ծննդավայրերի, տեղաշարժերի, եկամուտների և ծախսերի ու դրանցից մասերի պարզաբանումները, որոնց լուծումը հնարավորություն

կտար հանգամանորեն լուսաբանելու նրանց միգրացիայի, վիճակի, շուկայական հարաբերությունների մեջ ներքաշման և այլ պրոբլեմները:

Իրերի նախնականներում մենք հնարավոր համարեցինք մշակել 1917 թ. մարդահամարի այն տվյալները, որոնք հիմք են տալիս հանգելու որոշակի եզրակացություն:

o o o

Կենտրոնական Ռուսաստանում 1917 թ. մարդահամարի նյութերը մշակվեցին ու հրատարակվեցին 1922-1923 թթ.: Ռուս մասնագետները վերլուծեցին երկրի սոցիալ-տնտեսական ու, կուլտուրական կյանքի բազմաթիվ հարցեր¹:

Անդրկովկասում 1917 թ. մարդահամարի տվյալները փորձեցին մշակել ու ընդհանրացնել 1918 թ.: Ռուսաստանի հողագործություն միևնույն ժամանակ հանձնարարեց այդ գործը համակովկասյան պարենային վարչության վիճակագրական բաժնին, որը, սակայն, գիտակցելով հարցի բարդությունն ու պատասխանատվությունը, խուսափեց նրա կառարումից և հարկ համարեց քննարկել այն համակովկասյան վիճակագիրների համագումարում: Հրավիրված համագումարը կազմեց մարդահամարի տվյալների մշակման ծրագիրը, որոշեց նրա կենսագործման եղանակները և ընթացիկ աշխատանքների դեկավարման համար ընտրեց կենտրոնական բյուրո: Երբ Անդրկովկասը բաժանվեց անկախ հանրապետությունների, այդ բյուրոն դադարեց գոյություն ունենալուց:

Սակայն Վրաստանում աշխատանքները շարունակվեցին Ֆ.Ն. Մախարաձեի ու Ա.Մ. Գոնչարովի ղեկավարությամբ և Ե.Գ. Ասատիանիի ու Է.Լ. Յակոբաշվիլի Զիգոգիձեի հսկողությամբ: Արդյունքները հրատարակվեցին Քիֆլիսում 1922 թ. առանձին գրքով /վրացերեն ու ռուսերեն լեզուներով/, որի առաջաբանը գրեց Կենտրոնական վիճակագրական վարչության կառավարիչ Գ. Գրիգորյանը²: Այդ գրքում մշակվել են քարտերում եղած ոչ թե բոլոր, այլ միայն մի քանի տվյալները, որոնք լույս են սփռում Վրաստանի ազգաբնակչության թվաքանակի, հողատիրության, հողօգտագործման ձևերի, անասնապահության և այլ հարցերի վրա: Սովորում են մնում բնակչության սոցիալական կառուցվածքի և բազմաթիվ այլ կարևոր պրոբլեմներ: Ինչ խոսք, որ հեղինակների կատարած գործը մակերեսային էր, չէր բավարարում նույնիսկ այն ժամանակվա գիտության պահանջներին:

1 Տես "Экономическое расслоение крестьянства в 1917-1919 гг.", М., 1922. "Труды центрального статистического управления", т. V, вып. 11, отдел сельскохозяйственных переписей. Поездные итоги Всероссийской сельскохозяйственной и по зем. переписи 1917 г. по 57 губ. и обл. М., 1923, т. VI-IX.

2 "Поездные итоги сельскохозяйственной и по земельной переписи 1917 г.", издание центрального статистического управления ССР Грузии, Тбилиси, 1922 г.

1917 թ. մարդահամարի տվյալները որոշ մշակման ենթարկվեցին նաև Ադրբեջանում: Աշխատանքներն սկսվեցին հանրապետության կենտրոնական վիճակագրության վարչության կողմից 1924 թ. և ավարտվեցին 1925 թ.: Դրանք կատարում էին Վ. Սմիրնովը, Վ. Ալիշևսկին և ուրիշները: Տվյալները դասավորել էին ըստ հանրապետության աշխարհագրական շրջանների, նպատակ ունենալով պարզել յուրաքանչյուր շրջանի բնակիչների, տնտեսությունների թիվը, վարելահողերի տարածությունները, մեկ տնտեսության հողաբաժնի չափը, գյուղատնտեսական կուլտուրաների ցանքատարածությունները, անասունների գլխաքանակը և այլն¹: Ադրբեջանի մարդահամարի այդ մշակումը նույնպես պիտի համարել անբավարար: Ուրիշ մշակումներ, ինչպես Վրաստանի, այնպես էլ Ադրբեջանի 1917 թ. մարդահամարի տվյալների վերաբերյալ մեզ անհայտ են:

Այլ եղավ, սակայն, այդ մարդահամարի տվյալների մշակման ընթացքը Հայաստանում: Աշխատանքները, ինչպես ասվեց, սկսվեցին Քիֆլիսում, 1918 թ., բայց քաղաքական հայտնի իրադարձությունների պատճառով հետաձգվեցին: Վ.Ն. Ղազախեցյանի հրապարակած արխիվային նյութերից իմանում ենք, որ 1919 թ. մայիսին Հայաստանի Մինիստրների խորհուրդը, ԼԵՍԵՆԸՈՎ պարենավորման մինիստրի գեկուցումը հանրապետությունում 1917թ. մարդահամարի նյութերի մշակման մասին, որոշում է. „Հանձնարարել պարենավորման մինիստրին՝ նախահաշիվ ներկայացնել մինիստրների խորհրդին այդ հարցի մասին,“²: Երևում վրաստանում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական միսիայի ներկայացուցիչ Լ. Եվանգուլյանը ծեռնամուխ է լինում այդ որոշման իրագործմանը և 1919 թ. սեպտեմբերի 2-ին գեկուցում է կառավարությանը, որ վրացական իշխանություններն արդեն իր տրամադրությանն են հանձնել Երևանի նահանգի ու Կոստի մարզի նյութերը և հարցում է կատարում դրանք Երևան ուղարկելու կամ Քիֆլիսում թողնելու մասին: Նույն թվի սեպտեմբերի 13-ին նա ստանում է Հայաստանի կառավարության պատասխանը, ուր ասվում է. „Երևանից հիշյալ նյութերը ուղարկել Երևան...“³:

Սակայն նոյեմբերի 26-ին Հայաստանի Հանրապետության հողագործության մինիստրության կենտրոնական վիճակագրության բյուրոյի վարիչ Բ. Իշխանյանը դիմում է հանրապետության հողագործության մինիստրությանը, առաջարկելով, որ Երևանի նահանգի ու Կոստի մարզի մարդահամարի նյութերը մշակվեն ոչ թե Երևանում, այլ Քիֆլիսում: Իր առաջարկությունը հիմնավորում է նրանով, որ Երևանում չկան որակյալ կադրեր, համապատասխան շենք և տեխնիկական հարմարություններ: Բայց դեկտեմբերի 13-ին Հայաստանի պետական ունեցվածքների ու հողագործության գլխավոր վարչությունը կարգապահաբար մերժում է նրա առաջարկությունը և պահանջում ան-

1 "Сельскохозяйственные районы Азербайджана по материальным условиям хозяйственной деятельности 1917 года" Баку, 1929.

2 „Ադրբեջանի հանրապետության գրասենյակում“, 1988, 7, էջ 78:

3 Նույն տեղում, էջ 79:

հապաղ տեղափոխել նյութերը Երևան:

1920 թ. ապրիլի 22-ին Հայաստանի սինիստրոնների խորհուրդը նորից է անդրադառնում 1917 թ. մարդահամարի տվյալների մշակման հարցին և ընդառնում այդ գործի համար մեկ միլիոն ուղբելի վարկ բացելու առաջարկությունը, նպատակահամար գտնելով, իրագործումը հեռավոր ավելի բարենաշու ժամանակի, ¹: Հոկտեմբերի 27-ին Բ. իշխանյանը հայտնում է Նախարարին, որ արդեն ձեռնարկվում է 1917 թ. մարդահամարի տվյալների մշակումն ու խնդրում է տրամադրել 5 փութ գրեկու և 15 փութ տպագրելու թուղթ: Խնդրանքը կատարվում է, և գործը ղեկավարելու համար հրավիրվում է համապատասխան մասնագետ: Սակայն այդ մասնագետը ինչ-ինչ պտտոններով 1920 թ. դեկտեմբերի 20-ին հեռացվում է աշխատանքից: Առաջադրանքը կատարում է Հայկական ԽՍՀ Գյուղատնտեսության ժողովրդական կոմիսարիատի գյուղատնտեսության բաժանմունքի կառավարչի օգնականը, որը 1921 թ. փետրվարի 11-ին գրում է վերադասին. «, Զանի որ վերոհիշյալ պարտականությունը ես կատարել եմ իմ անհիշական պարտականություններից և հերթից դուրս, ուստի սրանով խնդրում եմ Ձեզ կարգադրել տալ² ու ինձ հունվար ամսում վարիչի պարտականությունները կատարելու համար հասանելի վարձատրությունը, ³: Մենք չգիտենք, թե ինչ է պտտասխանում գրության հասցեատերը, չունենք նաև տեղեկություններ վերոհիշյալ օգնականի կատարած աշխատանքների մասին, բայց հայտնի է, որ 1917 թ. մարդահամարի Երևանի նահանգի ու Կարսի մարզի տվյալները մնում են անմշակ:

Համենայն դեպս, հիշատակված բանակցությունների ու գրազրույթյունների դրական արդյունքն այն եղավ, որ նյութերը Թիֆլիսից տեղափոխվեցին Երևան:

Հետագայում խորհրդային մասնագետներից որևէ մեկը չի ձեռնարկել նրանց մշակումը: 1960-ական թվականներին առաջին քայլն այդ ուղղությամբ կատարեց Մ.Հ. Ադոնցը, որը ՀԽՍՀ ԿՊՊԱ № 127 /այժմ 125/ Ֆոնդի /ուր ցանկում են 1917 թ. մարդահամարի նյութերը/ 7 գործի հիման վրա փորձեց ցույց տալ հողագույրի և անասնադուրկների տոկոսը Երևանի նահանգում ու Կարսի մարզում³: Դա, իհարկե, խիստ անբավարար է:

1970-ական թվականների վերջերին այդ նյութերին անլրադարձավ Ա.Ն. Վարդանյանը, ջանալով նրանց մի մասի տվյալներով ներկայացնել գյուղացիության սոցիալական շերտավորումն ու վարձու աշխատանքի կիրառումն Արևելյան Հայաստանում⁴:

Քիչ ուշ⁵ 1982 թ. 1917 թ. մարդահամարի նյութերի մշակման ուղ-

1 Նույն տեղում, էջ 82:

2 Նույն տեղում, էջ 83:

3 Տես Մ.Հ. Ադոնց, Հայաստանի ժողովրդական տնտեսությունը և հայ տնտեսագիտական միտքը 20-րդ դ. սկզբին, Երևան, 1968, էջ 452-453:

4 Տ. Վ. Ա. Կ. Բարանյան. Социально-экономическое положение крестьянства в Армении в годы мировой войны /1914 февраль-1917/, /автор-издатель, 1980, с. 24-25.

ղությամբ նոր քայլ կատարեց Ա.Մ. Հակոբյանը, որը Կարսի մարզի 77 գյուղերի կամ նրա բոլոր գյուղերի 10 օ/օ-ի քարտերի հիման վրա ցույց տվեց Հայաստանի այդ մասում գյուղացիության սոցիալական շերտավորման պատկերը, իբրև ցուցանիշներ վերցնելով գյուղացիների հողաքաժիհների, ցանքատարածությունների, վարձակալած ու վարձով տված տարածությունների չափերը, բոլոր անասունների զխաքանակը, բառրակների թիվը և այլն: Հեղինակը ներկայացնում է գյուղացիության սոցիալական շերտավորման պատկերը մարզում բնակվող տարբեր ազգությունների ու ժողովուրդների մոտ առանձին-առանձին¹:

Ներկա աշխատության մեջ բերվում են մեր տրամադրության տակ եղած այն նյութերը, որոնք հավաքվել են 1917 թ. Մարդահամարի քննարկում Երևանի, Էջմիածնի, Ալեքսանդրապոլի, Շարուր-Դարալագյազի, Նոր Բայազետի, Սուրմալուի գավառներում, Լոռու գավառամասում և Կարսի մարզում: Իսկ Արևելյան Հայաստանի մյուս շրջանների, այն է՝ Զանգեզուրի, Նախիջևանի, Շուշիի գավառների ու Իջևան-Շամշադիի տեղամասերի նյութերը, ցավոք, չհաշվեց հայտնաբերել:

Ավելի սլորգ պատկերացնելու համար նշենք, որ 1914 թ. Երևանի, Էջմիածնի, Սուրմալուի, Շարուր-Դարալագյազի, Ալեքսանդրապոլի, Նոր Բայազետի գավառներում, Լոռու գավառամասում ու Կարսի մարզում հաշվվում էր 1249341 մարդ, իսկ մենք ուսումնասիրել ենք 547350 մարդու տնտեսություն, այսինքն՝ ընդհանուրի 40 տոկոսից փոքր-ինչ ավելին:

Այս պիտի նշենք, որ մենք մշակել ենք քարտերում եղած այն տվյալները, որոնք ցույց են տալիս գյուղի ազգային կազմը, տղամարդկանց ու կանանց թվաքանակը, աշխատունակների թիվը, վարելահողերի տարածությունները, բոլոր տեսակի անասունների զխաքանակը, վարձակալած ու վարձով տված վարելահողերի տարածությունները, վարձով ու վարձվող տնտեսությունների ու մարդկանց թիվը, առանձնացնելով օրով կամ օրերով, սեզոնով, տարով կամ տարիներով վարձվողներին և տալով բոլորի հանրագումարը, զինակոչվածների ու փախստականների քանակը, կալվածատիրական տընտեսությունների բնութագիրը, բնակչության դասային կազմը, արդյունագործությունը, գրագիտությունը և այլն:

Մենք բաց ենք թողել գյուղացիների ցանքատարածությունների, գյուղատնտեսական գործիքների, մեքենաների, հողօգտագործման եղանակների, հողատեսակների, ցանքատեսակների, ալգեգործության, տարագնացության կամ արտագնացության և այլ հարցերի վերաբերյալ տվյալները, որոնք կամ խիստ թերի են և այդ պատճառով ընդհանրացման հնարավորություն չեն տվել, կամ վստահություն չեն ներշնչել:

Այսպիսով, Մարդահամարի առաջադրած բազմաթիվ տվյալներից մենք մշակեցինք, Պատմա-քննադատական հանդես, , 1982, №4, էջ 94-105:

կել ենք մի մասը, որոնց հիման վրա կատարված հաշվումները ներկայացնում են Արևելյան Հայաստանի զարգացման սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային ընդհանուր պատկերը կապիտալիստական հասարակարգի վերջին և խորհրդային կարգերի հաստատման նախօրյակին:

o o o

Համառոտակի քննությանը այդ պատկերը: Երևանի, Էջմիածնի, Ալեքսանդրապոլի, Նոր Բայազետի, Սուրմալուի, Շարուր-Պարալազյազի գավառներում, Լոռու գավառամասում և Կարսի մարզում ուսումնասիրված է 87617 գյուղացիական տնտեսություն 547350 բնակչությամբ: Նրանցից 305550-ը հայեր էին, 176781-ը՝ թաթարներ /այսինքն՝ աղբյուրները և այլ մահմեդականներ/, 28137-ը՝ ռուսներ, 28046-ը՝ եզդիներ ու քրդեր և 8836-ը՝ այլազգիներ: Նշված ժողովուրդների յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսություն ուներ միջին հաշվով 2,73, իսկ յուրաքանչյուր մարդ՝ 0,42 դեյալատին վարելահող: Դա նշանակում է, որ Արևելյան Հայաստանի գյուղացիները տառապում էին սակավահողությամբ, մի հանգամանք, որ աչքի էր ընկնում դեռ XIX դ. վերջին և ավելի սաստկացավ XX դ. սկզբին: Ի.Վ. Սուլումաթյանի քերած տվյալներով 1886 թ. Նոր Բայազետի 45 գյուղերում յուրաքանչյուր տնտեսություն ուներ 8 դեյա. և յուրաքանչյուր շունչ՝ 0,9 դեյա., իսկ 1906 թ.՝ համապատասխանաբար՝ 5 և 0,6 դեյալատին վարելահող¹: Գյուղատնտես Ա. Արտառնովը 1908 թ. գրում էր, որ Երևանի նահանգում, հատկապես նրա լեռնային շրջաններում, 5-6 դեյալատինը անբավարար է ծուխ պահելու համար²: Ինչևէ, 20 տարվա ընթացքում /1886-1906/ գյուղացիների սակավահողությունն Արևելյան Հայաստանում զգալիորեն ուժեղացավ, որը պայմանավորված էր գերազանցապես բնակչության բնական աճով ու մշակելի տարածությունների սահմանափակությամբ, իսկ 11 տարի հետո /1906-1917/ այն ավելի քան կրկնապատկեց:

1917 թ. մարդահամարի տվյալների հաշվումները ցույց են տալիս, որ գյուղացիության մեջ առկա էր սոցիալական շերտավորումը: Դա արտահայտվում է ամենից առաջ հողատիրության քանակական, Ըստ № 5 աղյուսակի 7093 տնտեսություն բոլորովին հողագուրկ էր, 49536 տնտեսություն ուներ մինչև 3 դեյալատին վարելահող, 28507-ը՝ 3-9 դեյալատին, իսկ 2481-ը՝ 10 և ավելի դեյալատին վարելահող: Մարդահամարի քարտերը ոչ մի պատասխան չեն տալիս այն հարցին, թե որքան վարելահող ունեցողներին կարելի է համարել չքավորներ, միջակներ և հարուստներ:

1 Տես "Памятная книжка Эриванской губернии на 1908г.", отд. IV, с. 244.

2 Տես "Памятная книжка Эриванской губернии на 1910г.", отд. IV, с. 318.

1884 թ. հողատիրույթյան տվյալները վերլուծելիս, ելնելով բյու-
ջետային տեղեկություններից, մենք չքավոր ենք համարել մինչև 5 դես-
յատին, միջակ՝ 5-15, իսկ հարուստ՝ 15 և ավելի դեսյատին վարելահող
ունեցող տնտեսությունները¹: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ 1884-1914
թթ. ժամանակահատվածում Արևելյան Հայաստանի գյուղական բնակչությունն
աճել է շուրջ երկու անգամ / Երևանի նահանգում 1886 թ. այն կազմում
էր 612096, իսկ 1914 թ.՝ 935525 մարդ, Կարսի մարզում՝ 1884 թ.՝
162018 մարդ, իսկ 1914 թ.՝ 342611 մարդ²/, իսկ տարածությունը մնա-
ցել է անփոփոխ, գյուղացիության սոցիալական շերտավորումը որոշելու
համար այժմ պիտի վերցնել համարյա կրկնակի նվազ չափանիշներ, այն է՝
չքավորներ համարել բոլորովին հողազուրկ և մինչև 3 դեսյատին վարելա-
հող ունեցող տնտեսությունները, միջակներ՝ 3-9 դեսյատին ունեցողնե-
րին, իսկ հարուստներ՝ 10 և ավելի դեսյատին վարելահող ունեցող տնտե-
սությունները: Այսպիսի մոտեցման դեպքում չքավորները կկազմեն ուսում-
նասիրված տնտեսությունների 64,3, միջակները՝ 32,3, իսկ հարուստները՝
3,4 տոկոսը: Գյուղացիական միևնույն խմբերը համարելին, տեսնում ենք,
որ 30 տարվա ընթացքում չքավորների տոկոսը բարձրացել է 30,0-ից 64,3-ի,
միջակներինը, ընդհակառակը, իջել է 63,7-ից 32,3, իսկ հարուստներինը՝
6,3-ից 3,4 տոկոսի: Այլ կերպ ասած՝ համարյա կրկնակի ավելացել է չքա-
վորների թիվը և այդքան էլ նվազել է միջակների ու հարուստների թիվը:
Ապրանքա-կապիտալիստական հարաբերությունների զարգացման պայմաններում
այդ տեղաշարժերը միանգամայն օրինաչափ են:

Մեր հաշվումները ցույց են տալիս նաև 1917 թ. հողաբաժինների կենտ-
րոնացման պատկերը գյուղացիական տարբեր խմբերի ձևերում / տես աղյու-
սակ № 5 /: Ըստ այդ հաշվումների, գյուղացիության 64,6 օ/օ կազմող
չքավորները տիրում էին հողաբաժինների 26,4 օ/օ-ին, 32,5 օ/օ կազմող
միջակները՝ 51,4 օ/օ, իսկ 2,9 օ/օ կազմող հարուստները՝ 22,2 օ/օ:
Այդ պատկերը բավականին ակնբախ է, մանավանդ, եթե նկատի ունենաք, որ
ունեությունները մեծ դժվարություններով էին կենտրոնացնում հողաբաժինները:
Հանրահայտ է, որ ցարական իշխանությունները ամեն կերպ ձգտում էին պաշտ-
պանել համայնքը, դրա համար պայքարում էին հողաբաժինների կենտրոնացման
դեմ: Առողիպինի ռեֆորմը, որ նպատակ ուներ բայքայել գյուղական համայն-

1 Տես Ս.Ս. Համբարյան, Դ.Ա. Մուրադյան, Ա.Զ. Սիմոնյան, Արևելյան

Հայաստանի պրոլետարիատի պատմություն, Երևան 1988, էջ 119:

2 Տես "Сборник Статистических сведений по Закавказскому краю", ч.1,
1902, стр.17-24, "Кавказский календарь на 1915г.", стр.218-269,
"Обзор Карсской области за 1884г.", стр.8.

քը, ստեղծել կուլակային տնտեսութիւններ և դրանով ամրապնդել ինքնակալութեան հիմքերը, չէր տարածվում Անդրկովկասի, այդ թվում նաև Արևելյան Հայաստանի վրա : Կայսրութեան այս երկրամասում ցարիզմը դեռ շարունակում էր վարել ազդարային իր նախկին քաղաքականութիւնը և խոչընդոտել գյուղում կապիտալիստական կազմավորումներին :

Ունեւոր գյուղացիները կենտրոնացնում էին հողն իրենց ձեռքերում նաև վարձակալութեան միջոցով : ✓ 9 աղյուսակը ցույց է տալիս , որ ուսումնասիրված 87617 տնտեսութիւններից 14401-ը հող էր վարձակալում, ընդ որում 11029-ը՝ մինչև մեկ դեսյատին ներառյալ, իսկ մնացածը՝ 1 դեսյատինից մինչև 50 դեսյատին և ավելի : Դա նշանակում է, որ գերիշխում էին մանր վարձակալութիւնները : Ըստ երևույթին հողի և կապիտալի սահմանափակութիւնը թույլ չէր տալիս ունեւորների մեծ մասին ծավալելու ավելի ընդարձակ գործողութիւններ :

Ուշագրավ է, որ հողի վարձակալութեամբ ամենից շատ զբաղվում էին ռուս և հայ հարուստները : Այդ նույն աղյուսակից երևում է, որ 48366 հայկական տնտեսութիւններից հող էին վարձակալում 8213-ը /17օ/օ/, թաթարական 29618-ից՝ 3789-ը /12 օ/օ/, ռուսական 4423-ից՝ 1934-ը / 43 օ/օ/, իսկ քուրդ-եզդիական 3845 տնտեսութիւններից՝ միայն 102-ը / 2 օ/օ/ :

Կարևոր է նաև հողը վարձակալութեամբ հանձնելու խնդրի պարզաբանումը : ✓ 10 աղյուսակը ցույց է տալիս, որ ուսումնասիրված 87617 տնտեսութիւններից իրենց հողը վարձակալութեամբ են տվել 13082-ը, ընդ որում 8632-ը մինչև 1 դեսյատին ներառյալ, իսկ մնացածը՝ 1 դեսյատինից մինչև 50 դեսյատին և ավելի : Դրանց մեծող մեծամասնութիւնը չբավորներ էին, որոնք ի վիճակի չլինելով մշակել իրենց հողաբաժինները, տալիս էին դրանք վարձակալութեամբ : Բայց հողը վարձակալութեամբ տվողներից 378-ը տնտեսութիւն տալիս էր 10-50 և ավելի դեսյատին : Սրանք արդեն ունեւորներ էին, որոնք օգտվելով սակավահող կամ հողազուրկ գյուղացիների կարիքից, գերադասում էին իրենց հողերը վաշխառուական պայմաններով տալ նրանց, քան կազմակերպել այդ տարածքների վրա սեփական տնտեսութիւն : Բնորոշ է, որ վաշխառուական պայմաններով հողը վարձակալութեամբ տվողների մեջ թաթարները ավելի շատ էին, քան հայերը կամ ռուսները :

Ընդհանրապես պետք է նշել, որ ինչպես Ռուսական կայսրութեան բազմաթիվ այլ շրջաններում, այնպես էլ Արևելյան Հայաստանում գոյութիւն ունեւոր հողի վարձակալման երկու տեսակ. մեկը հետապնդում էր ձեռնարկչական, մյուսը՝ գոյութեան պահպանութեան նպատակներ : Առաջինին սովորաբար դիմում էին հարուստները, իսկ երկրորդին՝ սակավահող կամ հողազուրկ գյուղացիները :

Վերլուծենք այժմ գյուղացիների ունեցած անասունների զլխաքանակի

մասին տվյալները: № 11 աղյուսակից երևում է, որ բոլոր 87617 տնտեսությունները ունենին 1009163 զլուխ անասուն, այսինքն, յուրաքանչյուր տնտեսություն՝ միջին հաշվով 11,5 զլուխ: Այդ տնտեսություններն ունենին 131556 զլուխ բանող անասուն, այսինքն՝ յուրաքանչյուր տնտեսություն՝ միջին հաշվով 1,5 զլուխ:

Ըստ № 12 աղյուսակի տվյալների, բանող անասուններից զուրկ էր 37745 տնտեսություն, 8973 տնտեսություն ուներ 1-ական զլուխ, 34876 տնտեսություն՝ 2-4-ական զլուխ և 6023 տնտեսություն՝ 5 և ավելի զլուխ բանող անասուն: Եթե առաջին երկու խմբերը համարենք չքավորներ, երկրորդ խումբը՝ միջակներ և երրորդը՝ հարուստներ, ապա տոկոսային ճարաբերությունը չքավորները կկազմեն 53,2, միջակները՝ 39,7, իսկ հարուստները՝ 6,5 օ/օ: Այս տվյալները համարյա համընկնում են հողատիրության բնագավառում գյուղացիության սոցիալական շերտավորմանը, մանավանդ, եթե նկատի ունենանք, որ 2 զլուխ բանող անասուն ունեցող գյուղացիության զգալի մասը ոչ թե միջակ էր, այլ չքավոր:

Հատկանշական է, որ հարուստները, կազմելով գյուղական բնակչության չնչին մասը, իրենց ձեռքերում էին կենտրոնացրել նաև բանող անասունների գլխաքանակի որոշակի մասը, մինչդեռ չքավորները, կազմելով գյուղացիության մեծամասնությունը, տիրում էին այդ անասունների չնչին տոկոսին: № 12 աղյուսակից երևում է, որ գյուղական բնակչության 53,2 օ/օ կազմող չքավորների ձեռքերում էր գտնվում բանող անասունների գլխաքանակի միայն 6,8 օ/օ, մինչդեռ 6,5 օ/օ կազմող հարուստների ձեռքերում՝ 27,0 օ/օ:

Գյուղացիության սոցիալական շերտավորումը կարելի է ներկայացնել նաև բոլոր անասունների գլխաքանակի մասին տվյալներով: № 16 աղյուսակը ցույց է տալիս, որ գյուղացիական 49397 տնտեսություն /56,1 օ/օ/ կամ չունի կամ ունի մինչև 4 զլուխ, 35441 տնտեսություն /40,2 տոկոսը/ 5-50 զլուխ և, վերջապես, 2779 տնտեսություն /3,2 օ/օ/ 51 և ավելի զլուխ ամեն տեսակի անասուն: Եթե առաջին խումբը համարենք չքավորներ, երկրորդ՝ միջակներ և երրորդը՝ հարուստներ, ապա չքավորները կկազմեն ուսումնասիրված տնտեսությունների 56,1 օ/օ, միջակները՝ 40,2 օ/օ, իսկ հարուստները՝ 3,2 օ/օ: Այս տվյալները նույնպես համընկնում են այն արդյունքներին, որոնք ստացվեցին գյուղացիության սոցիալական շերտավորումն ըստ բանող անասունների գլխաքանակի վերլուծելիս:

Ավելի արտահայտիչ է բոլոր տեսակի անասունների գլխաքանակի կենտրոնացումը գյուղացիական տարբեր խմբերի ձեռքերում: № 16 աղյուսակից երևում է, որ 56,1 օ/օ կազմող չքավորները տիրում են բոլոր անասունների գլխաքանակի 8,0 օ/օ, 40,2 օ/օ կազմող միջակները՝ 50,9 օ/օ, իսկ 3,2 օ/օ կազմող հարուստները՝ 35,5 օ/օ-ին:

Մի խոսքով , ինչպես հողատիրույթյան , այնպես էլ անասուն-
ների վերաբերյալ տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ
Արևելյան Հայաստանի գյուղում 1917 թ., առկա էր սոցիալական խորը
շերտավորում :

Հասարակության սոցիալական շերտավորումը սովորաբար առաջանում է
մինչևպիտալիստական ժամանակաշրջանում և խորանում կապիտալիստական
արտադրության պայմաններում: Կապիտալիզմի գլխավոր ու հիմնական ցու-
ցանիշը, ինչպես հայտնի է, վարձու աշխատանքի կիրառումն է: 1917 թ.
մարտահամարի նյութերը արժեքավոր տեղեկություններ են տալիս նաև այդ
մասին: Ըստ № 20 աղյուսակի տվյալների Արևելյան Հայաստանում ու-
սումնասիրված 87617 գյուղացիական տնտեսություններից 17301-ը /շուրջ
20 օ/օ վարձում էին բաղրակներ կամ գյուղական պրոլետարներ: Վարձող-
ներից 9555-ը հայեր էին, 5514-ը թաթարներ, 1390-ը ռուսներ, 309-ը
եզդիները կամ քրդեր և 533-ը՝ այլազգիներ: Այդ տվյալները ցույց են
տալիս , որ հայ հարուստներն ավելի շատ էին վարձում բաղրակներ, քան
մյուս բոլոր ազգույթյունների հարուստները միասին վերցրած : Ուրեմն
արևելահայ գյուղում տիրապետում էր հայկական բուրժուազիան:

Գյուղական բուրժուազիան զարգացած էր հատկապես Երևանի, Էջմիած-
նի, Սուրմալուի գավառներում, Լոռու գավառամասում և Կարսի մարզում,
այսինքն՝ երկրի այն շրջաններում, որոնք աչքի էին ընկնում առևտրային
հողագործության առաջադիմությամբ: Մնացած վայրերում նրա տեսակարար
կշիռը ցածր էր:

Այժմ խոսենք գյուղական պրոլետարիատի մասին: № 22 աղյուսակի
տվյալները ցույց են տալիս , որ հետազոտված շրջաններում կար 277020
բաղրակ, որոնք կազմում էին այդ շրջանների բնակչության ավելի քան
50 օ/օ : Նրանք հարուստների մոտ վարձվում էին օրերով, սեզոնով և
տարիներով: Գերակշռում էին օրավարձու բանվորները /251127 մարդ/,
այսինքն՝ սեզոնայինները /22000 մարդ/ և հետո միայն՝ տարով կամ տարիներ-
ով վարձվողները -/3893 մարդ/: Բաղրակներ ավելի շատ կային Երևանի,
Էջմիածնի, Սուրմալուի գավառներում, Լոռու գավառամասում և Կարսի
մարզում, այսինքն՝ այն շրջաններում, ուր համեմատաբար զարգացած էին
ապրանքադրամական հարաբերությունները և քիչ էին այն վայրերում, ուր
այդ հարաբերությունները դեռ թույլ էին զարգացած Ալեքսանդրապոլի և
Նոր Բայազետի գավառներում/: Ցավոք, մարտահամարի նյութերը հնարավո-
րություն չեն տալիս որոշելու բաղրակների ազգային պատկանելությունը:
Միայն կարելի է ենթադրել , որ նրանց մեծամասնությունը հայեր էին:

Ի մի քկելով բուրժուազիայի ու պրոլետարիատի մասին ելած հաշ-
վումները, պետք է նշել , որ հետազոտված տնտեսություններում ուր

հաշվվում էր 547350 մարդ, որովհետք ու կիսապրոլետար զանգվածները կազմում էին 277020 մարդ, իսկ բուրժուազիան՝ 18201 տնտեսություն: Եթե անդամ հաշվի չառնենք նրանց քաղաքների անլամների թիվը, կտեսնենք, որ Արևելյան Հայաստանի գյուղում Անկախության հռչակման նախօրյակին գերիշխում էին բուրժուական հասարակության երկու հիմնական դասակարգերը: Մենք նույնիսկ անտեսում ենք այն հանգամանքը, որ միջակ գյուղացիության զգալի մասը նույնպես ներքաշված էր ապրանքադրամական հարաբերությունների ոլորտը, դարձել էր մանր բուրժուազ:

Հաշվումները ցույց են տալիս, որ կապիտալիստական հարաբերությունները ամենից շատ թափանցել էին հայերի, իսկ ամենից քիչ եզդիների ու քրդերի՝ մոտ:

1917 թ. մարդահամարը արժեքավոր տեղեկություններ է տալիս նաև կալվածատիրական տնտեսությունների մասին: Ցավոք, մեր ձեռքի տակ կան միայն էջմիածնի գավառի կալվածատերերի վերաբերյալ տեղեկությունները: Բայց դրանք տիպական են, ուստի նրանց հիման վրա կարելի է պատկերացում կազմել ամբողջ Արևելյան Հայաստանի բնակչության այդ շերտի մասին:

Էջմիածնի գավառում ուսումնասիրվել է 32 կալվածատիրական տնտեսություն, որից 12-ը հայ, 20-ը՝ թաթար: Նրանք միասին ունեցել են 748 դեսյատին կամ ամեն մի տնտեսություն միջին հաշվով 23,3 դեսյատին հող: Մ 26 աղյուսակը ցույց է տալիս, որ երկու ազգությունների կալվածատերերի հողային տիրույթների չափերի մեջ եղել է չնչին տարբերություն: Տարբերությունը չնչին է եղել նաև հողի վարձակալության և վարձատվության քննադատներում:

Հայ և թաթար կալվածատերերն ունեցել են ընդամենը 434 զլուխ անասուն: Հայերի 4 տնտեսություն չեն ունեցել անասուն, թաթարների՝ 2 հայերի 6 տնտեսություն ունեցել են 2-ից 20 զլուխ անասուն, թաթարների՝ 14 տնտեսություն: Հայերի 2 տնտեսություն ունեցել են 20-ից 100 զլուխ անասուն, թաթարների՝ 4 տնտեսություն: Պատկերը համարյա այսպիսին էր նաև բանող անասունների հարցում: Հայերի 5 տնտեսություն չունեին բանող անասուն, թաթարների՝ 2-ը, հայերի 4 տնտեսություն ունեին 2-ական բանող անասուն, թաթարների՝ 10-ը, հայերի 2 տնտեսություն ունեին 4 զլուխ բանող անասուն, թաթարների՝ 4-ը: Հայերի ոչ մի տնտեսություն չունեին 4-ից ավելի բանող անասուն, թաթարների 4-ից ավելի ընտանիք ունեին 2-ը:

Հայ և թաթար կալվածատերերը միասին ունեցել են 157 գյուղ՝ բաղկացած 302 շնչից, որոնցից 164-ը տղամարդ, իսկ 138-ը՝ կին: Ցավոք, ավյալները լուրջ են այն մասին, թե հայ ու թաթար կալվածատերերը ինչպիսի և ինչքան ունեւան են ստացել այդ գյուղերից, բայց այլ աղբյուրներից ու գրականությունից զիտենք, որ նրանք հավանաբար էին գյուղագին:

րից ունեւայի բոլոր տեսակները, որոշ տեսակներ շատ, մյուսները՝ քիչ չափերով¹:

Հաշվորդներն արձանագրել են, որ զավառի 32 կալվածատերերից 13-ը կիրառել են վարձու աշխատանք: Նրանցից 11-ը եղել են հայ, իսկ 2-ը՝ թաթար: Բայց թաթարները օգտագործել են միայն օրավարձու աշխատանք, իսկ հայերը պահել են և օրավարձու, և սեզոնային, և տարով կամ տարիներով վարձվող բաղնիքներ, ընդ որում 5-ը վարձել են օրերով, 2-ը՝ սեզոնային և 4-ը՝ տարով կամ տարիներով:

Այսպիսով, մարդահամարի տվյալները ցույց են տալիս, որ էջմիածնի զավառում գերիշխել է մանր կալվածատիրական հողատիրությունը, որ հայ ու թաթար կալվածատերերը գտնվել են համարյա միևնույն վիճակում, վարել են իրենց տնտեսությունը միջնադարյան եղանակներով կամ ուղղակի չեն վարել այն, չեն նպաստել արտադրության զարգացմանը, միայն փորձեր են կատարել անցնել կապիտալիզմին, կիրառելով իրենց տնտեսություններում մասնակի վարձու աշխատանք, ընդ որում հայերն՝ ավելի շատ, իսկ թաթարները՝ անհամեմատ քիչ: Այլ ամենը ընդ որոշ են եղել Արևելյան Հայաստանի նաև մյուս շրջանների կալվածատիրությանը՝ մի տեղում թերևս մեծ, մյուսում՝ փոքր չափերով:

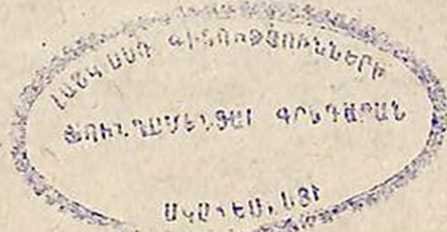
o o o

1917 թ. հրատարակվեց նաև Համառուսաստանյան քաղաքային մարդահամարի հրահանգ², ըստ որի, մարդահամարը պետք էր անցկացնել երկրի բոլոր քաղաքներում, քաղաքատիպ ավաններում, գյուղատեղիներում ու ֆաբրիկաներում, լեռնահանքերում, տոնավաճառներում ու առևտրական այլ օբյեկտներում, երկաթգծերում, գործարաններում և այլ տեղերում: Սակայն այն իրագործվեց երկրի մի մասում, այդ թվում նաև Անդրկովկասում ու Արևելյան Հայաստանում:

Քաղաքային մարդահամարի հրահանգի մեջ ասվում էր. որ յուրաքանչյուր քաղաքում կամ ավանում ստեղծվում է բյուրո, որը պետք է անցկացնի մարդահամարը մեկ օրում: Առաջնորդվելով հրահանգով, հաշվորդը պարտավոր էր

1 Տես Վ.Հ. Ռշտունի, Ուրվագծեր Հայաստանի գյուղացիության պատմության, 1828-1917 թթ., մաս Բ, /1870-1917 թթ., 1968/, Խ.Հ. Ավդալբեկյան, Հողային հարցը Արևելյան Հայաստանում /1801-1917 թթ. /, Երևան, 1959, Խ.Հ. Արդն, Հայաստանի ժողովրդական տնտեսությունը և հայ տնտեսագիտական միտքը XX դարի սկզբին, Երևան: 1968:

2 Տես "Всероссийская сельскохозяйственная и поземельная перепись и всероссийская городская перепись 1917г. Центральное бюро по переписи на Кавказе при главноуполномоченном М.П. на Кавказе. Инструкция к городской переписи 1917 года на Кавказе", Тифлис, 1917, с. 1-16.

զրանցել թե առկա և թե ժամանակավորապես բացակայող բնակիչներին: Հրահանգում հանգամանորեն բնութագրվում էր, թե ում պետք է համարել առկա, ում՝ ժամանակավորապես ապրող: Ամեն մի բնակարանի համար անհրաժեշտ է կազմել մեկ քարտ, նշելով նրա մեջ նահանգի կամ մարզի, քաղաքի կամ ավանի անվանումը, բնակարանառարկը, նրա կնոջ, երեխաների, ծառաների ու բանվորների, իր հետ բնակվող ազգականների կամ բարեկամների անուն ազգանունները, ունեցած սենյակների և օժանդակ հարմարությունների թիվն ու չափերը, տաքացման ու լուսավորման եղանակները և այլն:

Մարդահամարի ավարտումից հետո հաշվորդը պարտավոր էր կարգի բերել իր հավաքած նյութերը, մի անգամ էլ ստուգել զրառումները և հանձնել: Բայց եթե գտներ, թե ինչ-որ տեղ սխալվել է կամ վրիպել, պետք է կրկին այցելել իր ուսումնասիրած օբյեկտը և վերացներ թույլ տված թերությունները:

Այդ հրահանգով հավաքված տեղեկությունները ամփոփվեցին երկու քարտում, որոնցից մեկը /Ն/ 1 ձև/ կոչվեց բնակարանային քարտ, իսկ մյուսը /Ն/ 2 ձևը/՝ ծխային ցուցակ:

Նշված քարտերի առաջին ձևում պահանջվում էր ցույց տալ քաղաքացու կապը երկրագործության հետ, նշելով նրա հողերի տարածքն ու անասունների զվառանակը, պահանջվում էր նաև ավյալներ հաղորդել քաղաքացու ազգություն ու զրագիտություն մասին, իսկ երկրորդ ձևում՝ տեղեկություններ հավաքել առևտրաարդյունաբերական ձեռնարկությունների մասին: Այդ ձևերը լրացնում են իրար և այսպես թե այնպես ներկայացնում իրականությունը:

Իհարկե, պատկերն ավելի ամբողջական կլիներ, եթե տեղեկություններ հավաքվեին նաև քաղաքային բնակչության դասավարդային կառուցվածքի, հասարակական տարրերի շերտերի կուլտուր-կրթական զարգացման և մի շարք այլ հարցերի մասին:

Ցավոք, մենք չգիտենք, թե 1917 թ. քաղաքային մարդահամարն արդյոք Արևելյան Հայաստանի բոլոր քաղաքներում է անցկացվել: Մեր ձեռքի տակ կան միայն Երևանի, Կարսի, Արդահանի, Օլթիի, Կադզվանի ու Սարիղամիշի նյութերը, որոնք թերի են, այսինքն՝ ներկաացնում են այդ քաղաքների բնակչության սոսկ մի մասին: Ըստ այդ նյութերի, նշված քաղաքներում բնակվել են 3512 քնաանիք՝ 18870 երկու սեռի բնակչությամբ: Հայերի հետ միասին ապրել են թաթարներ, ռուսներ, հույներ, վրացիներ և այլ ազգերի ներկայացուցիչներ: Հայերը կազմել են 14236, թաթարները՝ 1394, ռուսները՝ 1728, հույները՝ 946, վրացիները՝ 354, իսկ այլազգիները՝ 212 մարդ:

Հաշվորդներն արձանագրել են, որ նշված քաղաքներում եղել են 1327 ժամանակավոր բնակիչներ, որոնց մեծ մասը՝ Կարսում ու Սարիղամիշում: Ըստ երևույթի, դրանք եղել են զինվորականներ, օրավարժու կամ սեպոնա-

յին աշխատողներ, թախառաշրջիկներ և այլ զբաղմունքի տեր մարդիկ: Նրանք նաև արձանագրել են, որ նշված քաղաքներից լացակայել են 686 մարդ, որոնց մեծ մասը՝ կարսից ու Երևանից: Հավանաբար դրանք եղել են գորակոչվածներ, տարագիրներ, քրտորականներ, փախստականներ և այլն:

Հաշվողները նշել են, որ հիշատակված քաղաքների բնակիչներն ունեցել են 6304 զուլա ամեն տեսակ անասուն, որից 2695-ը բանող: Ինչպես երկրամասի այլ շրջաններում, այնպես էլ Արևելյան Հայաստանում, արդյունաբերության թույլ զարգացման հետևանքով քաղաքային բնակչության զգալի մասը դեռ շարունակում էր զբաղվել գյուղատնտեսությամբ և այդ պատճառով պահում էին թե քաշող և թե մթերատու անասուններ: Քաղաքներում որքան առաջադիմում էր արդյունաբերությունը, այնքան հեղինակալի էր մղվում գյուղատնտեսությունը:

Հաշվողներն արձանագրել են, որ ուսումնասիրված շրջաններում եղել են 3081 առևտրաարդյունաբերական ձեռնարկություններ, որոնցից 1615-ը կրթակ, 1144-ը՝ ջրղաց և 322-ը՝ զանազան արհեստանոցներ: Նրանք չեն բացահայտում, թե ինչ ձեռնարկություններ էին դրանք, քանի բանվոր կամ գործավոր ունեին և ուր էին արտահանում արտադրանքը: Համեմատյալ դեպք, նրանց տեղեկություններից երևում է, որ առևտրաարհեստավորական կրթակներն ու ջրղացները քանակապես գերակշռում էին, որ նույնպես վկայում է երկրի արդյունաբերության թույլ զարգացման մասին:

1917 թ. մարդահամարը արժեքավոր տեղեկություններ է տալիս նաև ազգաբնակչության զրազիտության փերաբերյալ: Ըստ այդ տեղեկությունների, ուսումնասիրված գյուղացիական տնտեսություններում եղել են 38659 զրագետ, ավելի միշտ զրաճանաչ մարդ, որից 31572-ը տղամարդ և 7087-ը՝ կին: Գրազիտության տոկոսը համեմատաբար բարձր էր հայերի մոտ: Նրանք ունեցել են 30464 զրագետ, որոնցից 25125-ը տղամարդ, իսկ 5339-ը կին: Այսպես քաղաքներում էր ուսանողների մոտ: Նրանք ունեցել են 5070 զրագետ, որոնցից 3635-ը տղամարդ, իսկ 1435-ը՝ կին: Ընդհանրապես, զրազիտության տոկոսը խիստ ցածր էր թաթարների մոտ: Նրանք ունեցել են 2006 զրագետ, որոնցից 1944-ը տղամարդ և 62-ը՝ կին: Այն ավելի ցածր էր եզդիների ու քրդերի մոտ, որոնք ունեցել են ընդամենը 27 տղամարդ զրագետ: Գրազիտությունը այդ կերպ էր արտահայտվում նաև կալվածատիրական շրջանում. Էջմիածնի գավառի կալվածատերերից զրագետ էր 15 մարդ, որից 14-ը հայ և 1-ը թաթար:

Քաղաքներում զրազիտության տոկոսը փոքրիկ բարձր էր: Երկրի չորս քաղաքներում հաշվվում էր 5866 զրագետ, որից 2558-ը տղամարդ և 2308-ը՝ կին: Ըստ քաղաքների, զրագետների թիվը քաշվում էր հետևյալ կերպ, Երևանում՝ 1634, Կարսում՝ 2267, Սարիղամիշում՝ 1909, և Արդահանում՝ 656 մարդ:

Բայց, ինչպես գյուղում, այնպես էլ քաղաքում հայ և ուրիշ զրագետներ

րի թիվն ավելի մեծ էր, քան թաթարների կամ եզդիների ու քուրերի: Այսպես, նշված քաղաքների 5866 զրազեռներից 4014-ը հայեր էին, 911-ը՝ ռուսներ, 113-ը՝ թաթարներ, 481-ը՝ հույներ, 240-ը՝ վրացիներ և 107-ը՝ ալազգիներ: Գրագետ հայ և ռուս կանանց թիվը նույնպես մեծ էր, քան մահմեդական կանանց, որոնք չէին կարող հաղթահարել անցյալից եկած բարքերը և բռնել զարգացման ուղին:

Մենք վերլուծեցինք միայն ընդհանրացնող տվյալները: Հետազոտողներն ու ընթերցողները բազմաթիվ փաստեր կգտնեն այս զրքում երկրի ինչպես առանձին զավառների, այնպես էլ իրենց հետաքրքրող այլ խնդիրների մասին:

Պրոֆ. Ա. Համբարյան

Ներկա աշխատությունը ստեղծված է Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի նոր պատմության բաժնի աշխատակիցների՝ Ա.Ս. Համբարյանի, Գ.Ռ. Առաքելյանի, Գ.Լ. Կիրակոսյանի և Ս.Ս. Մկրտչյանի ուժերով: Ա.Ս. Համբարյանը տվել է 1917 թ. Մարդահամարի քարտերի տվյալների գիտական մշակման և աղյուսակավորման պլանը, գրել է աշխատության ներածությունը, ներկայացրել է 1916 թ. Համառուսաստանյան գյուղատնտեսական հաշվեգրման նախնական հանրագումարների /երկրորդ թողարկում/ արդյունքներն ու բերել է 1917 թ. Կովկասի քաղաքային մարդահամարի հրահանգի համառոտ բովանդակությունը: Նա կազմել է նաև № 1, 2, 7, 14 և այլ ընդհանրացնող աղյուսակները: Գ.Ռ. Առաքելյանը կատարել է Նրեանի, Էջմիածնի, Սուրմալուի, Շարուր-Դարալագյազի զավառների, Լոռու զավառամասի, ինչպես նաև Նրեան ու Կարվաքաղաքների քնակչության, Էջմիածնի զավառի կալվածատիրության վերաբերյալ քարտային տվյալների հաշվումները, Գ.Լ. Կիրակոսյանը կատարել է Ալեքսանդրապոլի ու նոր Բայազետի զավառների, իսկ Ս.Ս. Մկրտչյանը՝ Կարսի մարզի գյուղացիների քարտային տվյալների հաշվումները: Գ.Լ. Կիրակոսյանը, Գ.Ռ. Առաքելյանի հաշվարկների հիման վրա, տնտեսությունների խմբավորումների միջին թվաքանականով կազմել է նաև № 15, 17, 20, 22, 23, 25, 29, 31, 34, 36, 37, 39, 43, 45, 48, 50, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99, 101, 104, 106, 107, 109 աղյուսակները:

Արևելյան Հայաստանի գյուղատնտեսությունը
1916թ. համառոտագրության հաշվեգրման մեջ
ա/ Բնակչությունը

Աղյուսակ 1

Գավառները	Տնտես. կարգերը	տնտես-ի թիվը	Բնակչությունը		
			տղամարդ	կին	ընդամենը
Ալեքսանդրապոլի	1	25203	77755	85806	163561
	2	3	11	15	26
	3	25206	77766	85821	163587
Նախիջևանի	1	16322	45413	45067	90480
	2	23	96	115	211
	3	16345	45509	45182	90691
Նոր Բայազետ	1	27122	78672	86315	16487
	2	14	143	52	195
	3	27136	78815	86367	165182
Սուրմալուի	1	15707	40597	40491	81088
	2	73	273	254	527
	3	15780	40370	40745	81615
Շարուր-Գարալազյազի	1	13426	40639	37390	78029
	2	26	163	58	221
	3	13452	40802	37448	78250
Երևանի	1	24888	62691	62890	125581
	2	4	271	33	304
	3	24892	62967	62923	125885
Էջմիածնի	1	25929	66569	71721	138290
	2	38	309	271	580
	3	25967	66878	71992	138870
Ընդամենը Երևանի նահանգում	1	148597	412336	429680	842016
	2	181	1266	798	2064
	3	148778	413602	430478	844080
Զանգեզուրի	1	23932	67016	69147	136163
	2	136	1383	1427	2810
	3	24068	68399	70574	138973

1 ինչպես այստեղ, այնպես էլ հետագա էջերում 1-ի տակ պետք է հասկանալ գյուղացիական տնտեսություն, 2-ի տակ՝ մասնատիրական-կալ վաճառիչական տնտեսություն, իսկ 3-ի տակ՝ ընդամենը:

Կազմակերպի	1	18488	63323	60425	123748
	2	383	1683	1421	3104
	3	18871	65006	61846	126852
Շուկայի	1	18296	48114	51745	99859
	2	695	2292	1538	3830
	3	18991	50406	53283	103689
Բորջակուկի	1	21746	70540	75262	145802
	2	47	806	751	1557
	3	21793	71346	76013	147359

Գավառները	Տնտեսու- թյուննե- րի կար- գևորը	Ցանքերը/դեսյառիններով/				
		Գլխավոր պարենային հացաբույսեր				
		աշորա		ցորեն		կորեկ
		աշնանա- ցան	զարնա- նացան	աշնա- նացան	զար- նանա- ցան	
Ալեքսանդրապոլի	1	-	5307	153	27973	-
	2	-	40	-	-	-
	3	-	5347	153	27973	-
Նախիջևանի	1	3	45	7313	1733	9
	2	3	-	37	6	-
	3	6	45	7350	1739	9
Նոր Բալաղեի	1	412	91	1251	17631	-
	2	-	-	1	32	-
	3	412	91	1252	17663	-
Սուրմալուի	1	-	107	4467	1504	32
	2	-	-	89	1	3
	3	-	107	4556	1505	35
Շարուր-Դարալագյազի	1	114	1458	6177	2657	24
	2	-	-	54	11	3
	3	114	1458	6231	2668	27
Երևանի	1	-	-	8449	1590	2
	2	-	-	150	-	-
	3	-	-	8599	1590	2
Էջմիածնի	1	-	59	9980	4428	24
	2	-	-	58	19	-
	3	-	59	10038	4447	24
Ընդ. Երևանի նահան- գում	1	529	7067	37790	57516	91
	2	3	40	389	69	6
	3	532	7107	38179	57585	97
Զանգեզուրի	1	243	961	22793	1593	140
	2	2	31	721	76	15
	3	245	992	23514	1669	155
Դավաթի	1	142	43	9666	893	723
	2	5	-	868	2	153
	3	147	43	10534	895	816

Հուլիս	1	10	72	9377	1223	2120
	2	-	7	1871	84	246
	3	10	72	11248	1307	2366

Գավառները	Տնտես- ություն- ների կարգե- րը	Ցանցերը /ընսյառիններով/						
		Երկրորդական պարենային հացարույսեր /ընսյառին/						
		սխեռ	ուսգ	լորի	համար	եզիպ- տացո- րեն	բրինձ	կար- տոճիկ
Ալեքսանդրա- պոլի	1	-	-	-	870	-	-	4265
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	870	-	-	4265
Նախիջևանի	1	2	9	48	51	52	25	51
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	2	9	48	51	52	25	51
Նոր Բայազետի	1	-	17	-	479	-	41	756
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	-	17	-	479	-	41	756
Սուրմալուի	1	-	-	-	76	-	100	2
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	16	-	100	2
Շարուր-Դարա- լագյազ	1	7	-	-	101	-	627	5
	2	-	-	-	-	-	32	-
	3	7	-	-	101	-	659	5
Երևանի	1	1	2	50	-	-	4166	30
	2	-	-	-	-	-	40	1
	3	1	2	50	-	-	4206	31
Էջմիածնի	1	-	-	51	102	-	203	44
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	51	102	-	203	44
Ընդ. Երևանի նահանգում	1	10	28	144	1619	52	5162	5159
	2	-	-	-	-	-	72	1
	3	10	28	144	1619	52	5224	5154
Զանգեզուրի	1	-	6	-	-	34	459	289
	2	-	-	-	-	-	64	-
	3	-	6	-	-	34	523	289
Կազախի	1	-	-	-	173	613	-	184
	2	-	-	-	-	39	-	5
	3	-	-	-	173	652	-	189

Շուշի	1	-	-	-	-	42	-	171
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	42	-	171

Գավառները	տնտես- կարգե- րը	Ցանքերը /դեպատիւներով/				
		կերակրաբույսեր		ծիթատու բույսեր		
		վարսակ	գարի	արեածա- ղիկ	կտա- վատ	կանեփ
Ալեքսանդրապոլի	1	9	32136	-	863	3
	2	-	40	-	-	-
	3	9	32176	-	863	3
Նախիջևանի	1	-	2093	29	-	3
	2	-	9	-	-	-
	3	-	2102	29	-	3
Նոր Բայազետի	1	17	14013	1	267	9
	2	-	37	-	-	-
	3	17	14050	1	267	9
Սուրմալուի	1	-	2723	-	-	-
	2	-	28	-	-	-
	3	-	2746	-	-	-
Շարուր-Դարալա- գյազի	1	2	3549	-	4	5
	2	2	13	-	-	-
	3	4	3562	-	4	5
Երևանի	1	-	1958	-	1	-
	2	-	5	-	-	-
	3	-	1963	-	1	-
Եջմիածնի	1	-	3872	10	14	3
	2	-	17	-	-	-
	3	-	3889	10	14	3
Ընդ. Երևանի նահանգում	1	28	60344	40	1149	23
	2	2	144	-	-	-
	3	30	60488	40	1149	23
Ջալալուրի	1	-	10678	-	-	-
	2	-	347	8	-	2
	3	-	11025	3	-	2
Կազախի	1	43	4124	13	64	1
	2	137	393	-	-	-
	3	180	4517	13	64	1
Շուշիի	1	45	4916	150	72	-
	2	-	2240	-	-	-
	3	45	7156	150	72	-

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Ցանքերը /դեսյատիններով/		
		քոստանային կուլտու- րաներ	ծխախոտ	բամբակ
Ալեքսանդրապոլի	1	44	-	-
	2	-	-	-
	3	44	-	-
Նախիջևանի	1	28	-	925
	2	1	-	1
	3	29	-	926
Նուր-Բաջազեթի	1	86	-	306
	2	-	-	-
	3	86	-	306
Սուլդաղուի	1	206	38	2298
	2	4	-	93
	3	210	38	2391
Շարուր-Դարալագյազի	1	198	9	2037
	2	8	-	66
	3	206	9	2103
Երևանի	1	462	123	1520
	2	19	-	80
	3	481	123	1600
Էջմիածնի	1	594	-	3259
	2	-	-	20
	3	594	-	3279
Ընդ. Երևանի նահանգ.	1	1618	170	10345
	2	32	-	260
	3	1650	170	10605
Զանգեզուրի	1	-	-	-
	2	-	-	-
	3	-	-	-
Կազախի	1	10-	-	-
	2	-	-	37-
	3	10-	-	37
Շուշիի	1	-	-	2503
	2	3	-	2225
	3	3	-	4728

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Ցանցերը /դեպի յատիկներով/		
		սերմնախոտեր միամյա	բազմ- ամյա	ալ բույ- սեր ընդամենը ցանքեր /դեպի յատիկ- ներով/
Ալեքսանդրապոլի	1	-	-	71625
	2	10	-	90
	3	10	-	71713
Նախիջևանի	1	506	1391	14311
	2	2	11	70
	3	508	1402	14381
Նոր Բայազետի	1	86	342	35805
	2	-	1	71
	3	86	343	35876
Սուրմալուի	1	332	1192	13017
	2	1	12	226
	3	333	1204	13243
Շարուր-Գարալագյազի	1	4	384	17362
	2	-	60	249
	3	4	444	17611
Երևանի	1	7	1270	19634
	2	-	60	415
	3	7	1330	20049
Էջմիածնի	1	16	3146	25810
	2	-	2	116
	3	16	3148	25926
Ընդ. Երևանի նահանգում	1	951	7725	197562
	2	13	146	1237
	3	964	7871	198799
Զանգեզուրի	1	-	15	37211
	2	-	19	1280
	3	-	34	38491
Նազախի	1	-	-	16692
	2	-	-	1639
	3	-	-	18331
Շուշիի	1	149	-	20850
	2	-	-	6669
	3	149	-	27519

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Ձ ի ե ռ				
		4-ամյա և ավելի	մինչև 4 տարե- կան	1 տարե- կանից մինչև քանոթ հասակը	Քուռակ	ընդա- մենը
Ալաքսանդրապոլի	1	2029	323	228	502	3082
	2	1	-	-	-	1
	3	2030	323	228	502	3083
Նախիջևանի	1	1603	118	112	255	2088
	2	14	2	-	-	16
	3	1617	120	112	255	2104
Նոր Բալաղեանի	1	5755	1191	816	1923	9685
	2	41	14	10	13	78
	3	5796	1205	826	1936	9763
Սուրմալուի	1	2212	87	73	571	2943
	2	13	-	-	-	13
	3	2225	87	73	571	2956
Շարուր-Գարալա- գյաղի	1	2547	199	202	654	3602
	2	39	14	23	34	110
	3	2586	213	225	688	3712
Արևանի	1	2236	107	57	318	2718
	2	24	10	-	8	42
	3	2260	117	57	326	2760
Էջմիածնի	1	1467	168	68	116	1819
	2	29	-	1	4	34
	3	1496	168	69	120	1853
Ընդ. Արևանի նահ.	1	17849	2193	1556	4339	25937
	2	161	40	34	59	294
	3	18010	2233	1590	4398	26231
Զանգեզուրի	1	8134	340	245	1330	10049
	2	216	45	22	52	380
	3	8395	385	267	1382	10429
Արագածի	1	5840	531	547	1959	8877
	2	645	81	55	201	982
	3	6485	612	602	2160	9859
Երևանի	1	4290	1248	187	1127	6852
	2	609	174	25	133	941
	3	4899	1422	212	1260	7793

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Խոշոր եղջերավոր անասուններ			
		եզներ	ցուլեր	կովեր	երինջներ և արջառներ 1-1,5 տարե- կան
Ալեքսանդրա- պոլի	1	35759	735	41230	11881
	2	2	-	10	-
	3	35761	735	41240	11881
Նախիջևանի	1	10298	2176	8064	821
	2	38	-	33	2
	3	10336	2176	8097	823
Նոր Բալաղետի	1	32567	8663	33648	15904
	2	21	7	172	59
	3	32588	3670	33820	15963
Սուրմալուի	1	11360	2764	14742	3477
	2	20	2	45	1
	3	11380	2766	14787	3478
Շարուր-Դարա- կազյազ	1	12113	1140	10750	3543
	2	88	3	92	37
	3	12201	1143	10842	3580
Մրևանի	1	15812	1700	15466	2475
	2	-	4	40	9
	3	15812	1704	15506	2484
Եջմիածնի	1	14021	1937	17838	2991
	2	30	1	84	16
	3	14051	1938	17922	3007
Ընդ.Մրևանի նահանգում	1	131930	14115	141733	41092
	2	199	17	476	124
	3	132129	14132	142214	41216
Ջանգեղուրի	1	21737	8172	24856	4519
	2	405	306	701	180
	3	22142	8478	25557	4699
Նազախի	1	16058	1672	24543	6648
	2	737	155	2084	668
	3	16795	1827	26627	7316
Շուշիի	1	5645	2441	14657	3251
	2	495	504	982	245
	3	6140	2945	15639	3496

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Խոշոր եղջերավոր անասուն		
		արջառ 1-1,5 տարեկ.	հորթ մինչև 1 տարեկան	ընդամենը գլուխ խո- շոր եղջ. անասուն
Ալեքսանդրապոլի	1	9353	28879	127837
	2	-	8	20
	3	9353	28887	127857
Նախիջևանի	1	281	6440	28080
	2	-	26	99
	3	281	6466	28179
Նոր Բայազետի	1	8701	25933	120416
	2	27	109	395
	3	8728	26042	120811
Սուրմալուի	1	2251	10671	45265
	2	-	25	98
	3	2251	10696	45358
Շարուր-Դաքաղազյալի	1	2395	7807	37748
	2	44	73	337
	3	2439	7880	38085
Երևանի	1	1133	13169	49755
	2	13	22	88
	3	1146	13191	49843
Էջմիածնի	1	1763	13361	51911
	2	7	59	197
	3	1770	13420	52108
Ընդ. Երևանի նահանգում	1	25877	106260	461012
	2	91	322	1229
	3	25968	106582	462241
Ջանգեզուրի	1	2707	20807	82798
	2	74	608	2274
	3	2781	21415	85072
Նազախի	1	6003	19776	74700
	2	477	1582	5703
	3	6480	21358	80403
Շուշիի	1	963	12727	39684
	2	276	981	3483
	3	1239	13708	43167

Գավառները.	Տնտես. կարգ.	Գ ո մ ե շ ն ե ռ ը						
		գոմեշ եզ	գոմեշ և ցուլ 2 տարե- կանից մեծ	չափա- չառ մասակ	երինջ ու ար- շառ	հորթ ու արջառ 1-1,5 տարեկ.	գոմա շածագ մինչև 1 տար.	ընդա- մենը գլուխ գոմեշ- ներ
Ալեքսանդ- րապոլի	1	1425	27	1500	803	179	922	4356
	2	-	-	1	-	-	-	1
	3	1425	27	1501	803	179	922	4357
Նախիջևանի	1	1274	127	1317	184	132	796	3830
	2	4	-	-	-	-	-	4
	3	1278	127	1317	184	132	796	3834
Նոր Բայա- զետի	1	2274	16	1262	130	148	862	4692
	2	130	-	-	-	-	-	130
	3	2404	16	1262	130	148	862	4822
Սուրմալուի	1	2502	150	3841	360	216	2683	9752
	2	38	-	44	9	6	30	127
	3	2540	150	3885	369	222	2713	9879
Շարուր-Դարա- շագյազի	1	881	36	2140	168	76	1532	4833
	2	-	-	-	2	-	-	2
	3	881	36	2140	170	76	1532	4835
Երևանի	1	1646	22	4265	274	322	2790	9319
	2	-	-	-	-	-	-	-
	3	1646	22	4265	274	322	2790	9319
Էջմիածնի	1	2097	217	3054	689	231	2227	8515
	2	7	-	13	-	1	2	28
	3	2104	217	3067	689	232	2229	8538
Ընդ. Երևանի նահանգ.	1	12099	595	17379	2108	1304	11812	45297
	2	176	-	58	11	7	32	287
	3	12278	595	17437	2119	1311	11844	45584
Ջանդեղուրի	1	238	-	72	1	-	42	353
	2	32	-	-	-	-	-	32
	3	270	-	72	1	-	42	385
Նազսիսի	1	8303	373	4670	1230	2729	2769	20074
	2	659	33	396	165	64	146	1463
	3	8962	406	5066	1395	2793	2915	21537
Ծուշիի	1	4410	67	841	931	11	34	6294
	2	235	-	104	-	-	2	341
	3	4645	67	945	931	11	36	6635

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Մանր եղջերավոր անասուններ / ոչխարներ /		
		ոչխարներ	զառներ	ընդամենը զլուխ ոչխարներ և զառներ
Ալեքսանդրապոլի	1	93826	49458	143284
	2	-	-	-
	3	93826	49458	143284
Նախիջևանի	1	35566	24340	59906
	2	383	267	650
	3	35949	24607	60556
Նոր Բայազետի	1	163830	94379	258209
	2	644	278	922
	3	164474	94657	259131
Սուրմալուի	1	72389	7128	79517
	2	296	7	303
	3	72685	7135	79820
Շարուր-Դարալագյազի	1	115068	59683	174751
	2	4697	812	5509
	3	119765	60495	180260
Երևանի	1	62151	12948	75099
	2	23	77	100
	3	62174	13025	75199
Էջմիածնի	1	75460	14334	89794
	2	342	101	443
	3	75802	14435	90237
Ընդ. Երևանի նահ.	1	618290	262270	880560
	2	6385	1542	7927
	3	624675	263812	888487
Քանաքեռուի	1	67963	7174	75137
	2	2171	-	2171
	3	70184	7174	77308
Սազախի	1	119107	19181	138288
	2	8022	568	8590
	3	127129	19749	146878
Շուշիի	1	57591	17198	74789
	2	9417	-	9417
	3	67008	17198	84206

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Մանր եղջերավոր անասուն /այծ, խոզ/			
		Հախաճաս այծեր	ուլեր	ընդամենը զևուխ այ- ծեր և ու- լեր	խոզեր /ընդամենը/
Ալեքսանդրապոլի	1	9133	5062	14195	50
	2	-	-	-	-
	3	9133	5062	14195	50
Նախիջևանի	1	19460	14137	33597	-
	2	73	54	127	-
	3	19533	14191	33724	-
Նոր Բայազետի	1	25019	14435	39454	1
	2	29	20	49	-
	3	25048	14455	39503	1
Սուլումալուի	1	23522	1599	25121	-
	2	53	-	53	-
	3	23575	1599	25174	-
Շարուր-Դարսուկյազի	1	20373	14915	35288	-
	2	89	51	140	15
	3	20462	14966	35428	15
Երևանի	1	14647	3619	18266	199
	2	-	-	-	-
	3	14647	3619	18266	199
Էջմիածնի	1	11772	2296	14068	33
	2	243	124	367	-
	3	12015	2420	14435	33
Ընդ. Երևանի նահանգ.	1	123926	56063	179989	283
	2	487	249	736	15
	3	124413	56312	180725	298
Ջանգուզուրի	1	20795	2798	23593	28
	2	591	-	591	-
	3	21386	2798	24185	28
Նախախի	1	7998	1836	9834	1106
	2	355	104	459	-
	3	8353	1940	10293	1106
Երուզիի	1	2007	437	2444	877
	2	137	-	137	46
	3	2144	437	2581	923

Գավառները	Տնտես. կարգերը	Ուղտեր	Էշեր և չորիններ	Բոլոր անա- սունները /գլուխ/
Ալեքսանդրապոլի	1	-	2866	295670
	2	-	-	22
	3	-	2866	295692
Նախիջևանի	1	18	4240	131759
	2	-	15	911
	3	18	4255	132670
Նոր Բայազետի	1	2176	991	435624
	2	187	5	1766
	3	2363	996	437390
Սուրմալուի	1	592	3041	166231
	2	4	5	598
	3	596	3046	166829
Շարուր-Դարալագյազի	1	505	3890	260617
	2	-	9	6122
	3	505	3899	260739
Երևանի	1	916	1342	157614
	2	-	54	284
	3	916	1396	157898
Էջմիածնի	1	456	1133	167729
	2	-	2	1066
	3	456	1135	168795
Ընդ. Երևանի նահանգ.	1	4663	17503	1615244
	2	191	90	10769
	3	4854	17593	1626013
Ջանգեզուրի	1	6	8207	200171
	2	-	162	5610
	3	6	8369	205781
Կազախի	1	2	3020	255901
	2	-	129	17326
	3	2	3149	273227
Շուշիի	1	240	3576	134756
	2	8	29	14402
	3	248	3605	149158

1916 թ. Երևանի նահանգում տնտեսությունները միջին հաշվով ընկնում էր ցանքեր և անասուն հետևյալ չափերով¹.

Աղյուսակ 14

Գյուղատնտես. կուլտուրաները	Գյուղացիական տնտեսություններ	Կալվածատիրական տնտեսություններ
Աշորա	0,1 դես.	0,2 դես.
Ցորեն	0,6 ,,	2,5 ,,
Գարի	0,4 ,,	0,8 ,,
Այլ կուլտուրաներ	0,2 ,,	3,3 ,,
Ընդամենը	1,3 ,,	6,8 ,,
Անասուն		
Ձի	0,2 գլուխ	1,6 գլուխ
Խոշոր եղջերավոր այդ թվում	3,1 ,,	6,8 ,,
Սով	1,0 ,,	2,6 ,,
Գոմեշ	0,3 ,,	1,6 ,,
Ոչխար ու այծ	7,1 ,,	47,9 ,,
Խոզ	-	0,1 ,,
Էշ ու ջորի	0,1 ,,	0,5 ,,
Այլ անասուններ	-	1,0 ,,
Ընդամենը գլուխ	10,8 ,,	59,5 ,,

1 Шум. Предварительные итоги всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916г. / по подсчетам, произведенным местными переписными учреждениями/, вып. II, Кавказ", Петроград, 1917, с. 132.

1916 թ. Երևանի նահանգում 100 մարդուն միջին հաշվով ընկնում էր
ցանքեր ու անասունը հետևյալ չափերով ¹:

Աղյուսակ 15

Գյուղատնտեսական կուլտուրաներ	Գյուղացիական տնտեսություններ	Նավամատիրական տնտեսություններ
Աշորա	0,9 դես.	2,1 դես.
Ցորեն	11,3 ,,	22,2 ,,
Գարի	7,2 ,,	7,0 ,,
Այլ կուլտուրաներ	4,1 ,,	28,6 ,,
Ընդամենը	23,5 ,,	60,0 ,,
Անասուն		
Չի	3,1 գլուխ	14,2 գլուխ
Խոշոր եղջերավոր	54,7 ,,	59,5 ,,
Գոմեշ	5,4 ,,	13,9 ,,
Մանր եղջերավոր	126,0 ,,	420,4 ,,
Այլ անասուններ	2,6 ,,	13,6 ,,
Ընդամենը	191,8 ,,	521,6 ,,
Բանող անասուն		
Չի	10,1 ,,	16,2 ,,
Նզ	33,4 ,,	8,0 ,,
Գոմեշ	3,1 ,,	7,3 ,,
Ուղտ	2,4 ,,	15,4 ,,
Ընդամենը	49,0 ,,	46,9 ,,

1. См. "Предварительные итоги всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г.", Петроград, 1917, с. 122-123, 132-133.

Բորչալուի գավառի գյուղացիական և կալվածատիրական ազգայնակ շուք յուրնը 1916 թ.¹.

Աղյուսակ 16

Ազգութ յուրնները	Գյուղացիներ			Կալվածատերեր		
	ար.	իգ.	ընդամենը	ար.	իգ.	ընդամենը
Վրացի	3506	2975	6481	633	490	1123
Հայ	11633	10330	21963	592	832	1124
Քաջար	20571	18086	38657	4691	4214	8905
Հուլն	13659	12614	26273	671	624	1295
Ռուս	148	141	289	361	354	715
Գերմանացի	1152	1241	2393	642	580	1222
Հրեա	107	91	198	-	-	-
Պարսիկ	251	186	437	2	3	5
Ասորի	209	203	412	-	-	-
Լեզգի	35	-	35	2	2	4
Այլազգիներ	35	22	57	-	-	-
Ընդամենը	51300	45889	97189	7594	6799	14393

1 Տես "Статистический сборник 1909-1921", Тифлис, 1923, с. 3-5.

1916 թ. Համառուսաստանյան գյուղատնտեսական մարդահամարի երկրորդ թողարկումը, ինչպես արդեն ասվեց, նվիրված էր կոմկասին: Նրանում տրվել էր լրացրել ընդհանուր և նահանգների, մարզերի ու գավառների: Մենք վերցնում ենք միայն , , Արևելյան Հայաստան , , պատմական տարածքը , , այն է՝ Երևանի նահանգի, Կարսի մարզի, Զանգեզուրի, Շուշիի ու Վազախի գավառների վերաբերյալ նյութերը: Իհարկե, Կազախի ու Շուշիի գավառների ոչ բոլոր տարածքներն են մտել պատմական Հայաստանի կազմի մեջ, բայց ստիպված վերցրել ենք ողջ այդ գավառները, որովհետև նյութերը հնարավորություն չեն տալիս անջատել ու դրանցից հայկական շրջանները:

Աղբյուրում նյութերը բերվում են մի քանի էջերում և հավաքում աղյուսակներում: Հրատարակության հեշտացման նպատակով մենք հարմար գտանք մասնատել այդ աղյուսակները համեմատաբար փոքր աղյուսակների: Այդ նույն նպատակով առաջին սյունակում հիշատակված "գյուղացիական տիպի տնտեսություն , , , , , մասնատիրական տիպի տնտեսություն , , և , , ընդամենը , , արժանագրություններն արտահայտեցինք , , 1 , , , , 2 , , , , 3 , , թվերով:

Աղբյուրում բերված Կարսի մարզի և գյուղատնտեսական որոշ կուլտուրաներին նվիրված սյունակներ շմացրինք աղյուսակներում , , որովհետև նրանց դիմաց ոչինչ չէր նշված: Կարսի մարզը , , ինչպես ասվեց, նդիլ է ռազմական գործողությունների թատերաբեմ և չի ուսումնասիրվել , , իսկ այդ կուլտուրաները չեն մշակվել Արևելյան Հայաստանում: Մենք հարկ համարեցինք բերել որոշ անասունների /ուղտերի, էջերի, ջորիների ու խոզերի/ միայն ընդհանուր թվաքանակը, մի կողմ թողնելով նրանց տարիքային դիֆերենցումները, Աղբյուրում հիշատակվում է, որ Երևանի նահանգում հաշվվում է 974686 մարդ, որից ուսումնասիրված է 844080-ը, չի ուսումնասիրված 130606-ը: Ցավոք, չի նշվում, թե այդ տվյալների որ մասն է վերաբերում գյուղացիներին, ո՞րը՝ կալվածատերերին:

1917 թ. մարդահամարի քաղաքների հիման վրա
կազմված աղյուսակներ, որոնք ներկայացնում
են Արևելյան Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական
ընդհանուր պատկերը:
Գյուղերի և բնակիչների թիվը 1914 թ.¹

Աղյուսակ 1

Գավառները	Գյուղերի թիվը	Բնակիչների թիվը /երկու սեռի/
1. Երևանի	240	188794
2. Եջմիածնի	219	140509
3. Սուրմալուի	227	89393
4. Շարուր-Դարալագյազի	161	75496
5. Ալեքսանդրապոլի	166	234749
6. Նոր Բայազետի	136	168783
7. Լոռու Գավառամասի տեղեկություններ չկան		
8. Արսի մարզի	819	865617
Ընդամենը	1968	1248341

1 Տե՛ս "Кавказский календарь на 1915", с.218-264.

Գյուղերի և բնակիչների թիվը 1917 թ.

Աղյուսակ 2

Գավառները	Գյուղերի թիվը	Տնտեսու- թյունների թիվը	Բնակչության թիվը		
			տղամարդ	կին	ընդամենը
1. Երևանի	56	5840	15996	14727	30723
2. Էջմիածնի	157	21062	63584	59249	122833
3. Սուրմալուի	133	10129	27520	25676	53196
4. Շարուր-Պարա- լազյազի	161	12573	40676	34854	75530
5. Ալեքսանդրապոլի	43	6069	21498	19956	41454
6. Նոր Բայազետի	57	9089	32887	30154	63041
7. Լոռու գավառա- մասի	65	7649	27808	25062	52870
8. Կարսի մարզի	319	15206	54973	52730	107703
Ընդամենը	991	87617	284942	262408	547350

Գյուղական բնակչության ըստ ազգությունների

Աղյուսակ 3

Գավառները	Հ ա յ				Թ ա թ ա Ր				Ռ ուս				Եզրի և քուրդ	
	աղա- մարդ	կին	ընդա- մենը	տղա- մարդ	կին	ընդա- մենը	տղա- մարդ	կին	ընդա- մենը	տղա- մարդ	կին	ընդա- մենը	քուրդ	ընդա- մենը
1. Երևան	6939	6686	13625	8464	7474	15938	8	6	14	538	514	1052		
2. Էջմիածնի	42480	40700	83180	15496	13500	28996	38	38	76	5417	4888	10305		
3. Սյունիքի	11817	11566	23383	11326	10257	21583	-	-	-	4373	3852	8225		
4. Մարտիրոս- բաղվաթի	12256	10638	22894	27763	23664	51427	45	26	71	381	298	679		
5. Ալեքսանդր- բաղվաթի	20755	19230	39985	743	726	1469	-	-	-	-	-	-		
6. Նոր Բաղա- թի	25133	23531	48664	5432	4533	9965	1714	1649	3363	459	315	774		
7. Լոռու գա- վառման	20245	17821	38066	2013	1817	3830	3633	3670	7303	-	-	-		
8. Կարսի մարզի	17312	18441	35753	20511	23062	43573	8566	8744	17310	3446	3565	7011		
Ընդամենը			305550			176781			28137			28046		

Գյուղացիական հողատիրութիւնը

Աղյուսակ 4

Գավառները	Տնտեսութ. թիվը	Բնակչութ. թիվը	Հողաբաժնի չափը	1 տնտ. հո- ղաբաժինը	
				1 շնչի հողաբ.	
դեպատին					
1. Երևանի	5840	30723	6050	1,03	0,18
2. Եջմիածնի	21062	122833	61771	2,93	0,58
3. Սուրմալուի	10125	53196	14604	1,44	0,27
4. Շարուր-Ռա- րալագյազ	12573	75530	16753	1,33	0,22
5. Ալեքսանդրա- պոլի	6069	41454	20607	3,43	0,5
6. Նոր Բալազետի	9089	63041	30070	3,32	0,48
7. Լոռու գավա- ռամասի	7649	52870	46128	6,00	0,87
8. Կարսի մարզ	15206	107703	35971	2,36	0,3
Ընդամենը	87613	547850	231954	2,73	0,42

Գյուղացիության սոցիալական շերտավորումը
/ըստ հողատիրության/

Աղյուսակ 5

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտ. միավոր	օ/օ	Հողաբաժնի չափը	օ/օ
Հող չունեցող	7093	8,0	-	-
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	10916	12,4	5458	2,3
1,0 ,,	15679	17,8	15679	6,8
1,5 ,,	11721	13,3	17581,5	7,6
2,0 ,,	11220	12,8	22440	9,7
2-3 ,,	8591	9,8	21477,5	9,8
3-4 ,,	8183	9,3	28640,5	12,4
4-5 ,,	4836	5,5	21762	9,4
5-6 ,,	2648	3,0	14536,5	6,3
6-8 ,,	2873	3,2	20111	8,7
8-10 ,,	1381	1,5	12429	5,3
10-15 ,,	1294	1,4	16175	7,0
15-20 ,,	398	0,4	6965	3,0
20-25 ,,	367	0,4	8257,5	3,5
25-30 ,,	192	0,2	5280	2,2
30-40 ,,	101	0,1	3535	1,5
40-50 ,,	47	0,05	2115	0,9
50-75 ,,	39	0,04	2437,5	1,0
75-100 ,,	25	0,02	2187,5	0,9
100-150 ,,	14	0,01	1750	0,7
150-200 ,,	1	0,001	175	0,07
200-500 ,,	2	0,002	700	0,3
500-1000 ,,	1	0,001	750	0,3
1000 և ավելի ,,	0	-	-	-
Ընդամենը	87617	99,2	230442,5	99,1

Սոցիալական շերտավորումը տարբեր ազգու-
թյունների մոտ / ըստ հողատիրության /

Աղյուսակ 6

Տնտեսաառեչների խմբերը	Տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Հող չունեցող	3856	2091	240	764	142	7093
Մինչև 0,5 հալառին ունեցող	4152	6199	68	307	190	10916
1,0 ,,	8824	5709	61	795	290	15679
1,5 ,,	6960	3846	142	518	255	11721
2,0 ,,	5878	4725	245	220	152	11220
2-3 ,,	5727	2052	556	141	115	8591
3-4 ,,	4737	1944	1247	138	117	8183
4-5 ,,	2894	1302	517	83	40	4836
5-6 ,,	1574	705	280	73	11	2643
6-8 ,,	1637	861	286	73	16	2873
8-10 ,,	753	376	189	59	10	1381
10-15 ,,	576	918	242	155	3	1294
15-20 ,,	144	69	69	115	1	398
20-25 ,,	89	55	62	160	1	367
25-30 ,,	37	46	39	70	-	192
30-40 ,,	31	4	27	39	-	101
40-50 ,,	9	5	8	25	-	47
50-75 ,,	15	3	12	9	-	39
75-100 ,,	7	2	10	6	-	25
100-150 ,,	6	-	6	-	2	14
150-200 ,,	-	1	-	-	-	1
200-500 ,,	1	1	-	-	-	2
500-1000 ,,	-	1	-	-	-	1
1000 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	47907	30315	4306	3744	1345	87617

6 աղյուսակի ամփոփում

Աղյուսակ 7

Ազգություն- ները	Մինչև 2 դես. նե- րառյալ	3-9 դես. ներառյալ	10 և ավելի դես.	Ընդամենը /ծուխ/	տոկոսային հալա- քերու թյալք		
					ընթաց- վոր	մի- ջակ	հա- րուստ
Հայեր	29670	17322	915	47907	61,8	36,1	1,9
Թաթարներ	22570	7240	505	30315	74,4	23,8	1,6
Ռուսներ	756	3075	475	4306	17,5	71,4	11,0
Եզդիներ և քրդեր	2604	561	579	3744	70,0	15,0	15,0
Այլ ազգի	1029	309	7	1345	76,5	23,0	0,5
Ընդամենը	56629	28507	2481	87617	64,6	32,5	2,9

Ազգութիւնների սոցիալական տարրեր
շերտերի հոդատարածութիւնները
/դեսյատիւններով/

Աղյուսակ 8

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգրի և քորդ-	Ալլազգի	Ընդամենը
Միսէլ 0,5 դես- յատիւն ունեցող	2076	8099,5	34	153,5	95	5458
1,0 ,,	8824	5709	61	795	290	15679
1,5 ,,	10440	5769	213	777	382,5	17581,5
2,0 ,,	11756	9450	490	440	304	22440
2-3 ,,	14317,5	5130	1390	352,5	287,5	21477,5
3-4 ,,	16579,5	6804	4364,5	483	409,5	28640,5
4-5 ,,	13023	5859	2326,5	375,5	180	21762
5-6 ,,	8657	3877,5	1540	401,5	60,5	14536,5
6-8 ,,	11459	6027	2002	511	112	20111
8-10,,	6777	3384	1701	477	90	12429
10-15,,	7200	3975	3025	1937,5	37,5	16175
15-20,,	2520	1207,5	1207,5	2012,5	17,5	6965
20-25,,	2002,5	1237,5	1395	3600	22,5	8257,5
25-30,,	1017,5	1265	1072,5	1925	-	5280
30-40,,	1085	140	945	1365	-	3535
40-50,,	405	225	360	1125	-	2115
50-75,,	937,5	187,5	750	562,5	-	2437,5
75-100,,	612,5	175	875	525	-	2187,5
100-150,,	750	-	750	-	250	1750
150-200,,	-	175	-	-	-	175
200-500,,	350	350	-	-	-	700
500-1000,,	-	750	-	-	-	750
1000 և ավելի	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	120789	64796,5	24502	17818,5	2538,5	230442,5

Հողի վարձակալումը ըստ ազգութիւնների

Աղյուսակ 9

Վարձակալողների խմբերը	Տնտեսութիւնները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Զեն վարձակալել	40153	25829	2489	3743	1047	73261
Վարձակալել են	2443	1027	817	41	196	4524
մինչև 0,25 դես.						
0,25-0,50 ,,	2098	914	568	18	80	3678
0,5-0,75 ,,	1115	284	266	9	10	1684
0,75-1,0 ,,	747	295	82	12	7	1143
1,0-1,5 ,,	455	126	54	4	5	644
1,5-2,0 ,,	343	230	18	1	1	593
2,0-3,0 ,,	399	339	14	7	6	765
3,0-5,0 ,,	365	355	21	3	7	751
5,0-7,0 ,,	124	120	15	4	2	265
7,0-10,0 ,,	70	58	27	3	1	159
10,0-15 ,,	25	23	23	-	2	73
15-20 ,,	20	6	12	-	-	38
20-30 ,,	5	6	10	-	-	21
30-40 ,,	4	-	3	-	-	7
40-50 ,,	-	3	2	-	-	5
50 և ավելի ,,	-	3	2	-	1	6
Ընդամենը	48366	29618	4423	3845	1365	87617

Հողի վարձակալության տալը ըստ ազգութիւնների

Արյուսակ 10

Հողը վարձով հանձ-

Տնտեսութիւններ

նողների խմբերը

	Ճայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
26ն հանձնել	40314	26999	2508	3807	907	74535
Հանձնել են մինչև 0,25 դես.	1888	648	740	1	174	3451
0,25-0,5 ,,	1453	510	465	15	122	2565
0,5-0,75 ,,	801	185	237	6	49	1278
0,75-1,0 ,,	920	224	162	7	25	1338
1,0-1,5 ,,	547	84	46	2	1	680
1,5-2,0 ,,	397	124	37	1	3	562
2-3 ,,	829	264	60	1	24	1178
3-5 ,,	750	207	60	2	33	1052
5-7 ,,	252	74	28	2	10	361
7-10,5 ,,	136	69	29	-	5	239
10-15 ,,	68	52	17	-	5	142
15-20 ,,	33	35	12	-	1	81
20-30 ,,	10	36	12	-	1	59
30-40 ,,	4	28	6	-	1	39
40-50 ,,	5	18	3	1	1	23
50 և ավելի ,,	12	13	6	-	3	34
Ընդամենը	48419	29565	4423	3845	1365	87617

Տարրեր ազգերի գյուղացիների ունեցած
անասունների զվառանակը

Աղյուսակ 11

Ազգութիւնը	Տնտեսութիւնների թիվը	Անասունների զվառանակը		Յուրաքանչյուր տնտեսութիւն ունի	
		բանող	ամեն տեսակի	բանող	ամեն տեսակի
Հայ	47907	61423	471964,5	1,7	9,6
Թաթար	30315	49063	339909,5	1,6	11,0
Ռուս	4306	13000	46541	3,0	10,0
Եզդի-քուրդ	3744	5412	133921	1,4	35,7
Այլազգիներ	1345	2658	16827,5	1,9	12,5
Ընդամենը	87617	131556	1009163,5	1,5	11,5

Գյուղացիության սոցիալական շերտավորումը

ըստ բանող անասունների գլխաքանակի

Աղյուսակ 12

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտ. թիվը	օ/օ	Բանող անա- սունների գլխաքանակը	օ/օ
Զույգերը	37745	43,0	-	-
1 գլուխ ունեցող	8973	10,2	8973	6,8
2 -,-,-	24366	27,8	48732	37,0
3 -,-,-	4194	4,7	12582	9,5
4 -,-,-	6316	7,2	25264	19,2
5 -,-,-	2706	3,0	13530	10,2
6 -,-,-	1915	2,1	11490	8,7
7 -,-,-	768	0,8	5376	4,0
8 -,-,-	302	0,3	2416	1,8
9 -,-,-	127	0,1	1148	0,8
10 և ավելի -,-,-	205	0,2	2050	1,5
Ընդամենը	87617	99,4	131556	99,5

Ազգութիւնների սոցիալական շերտավորումը
ըստ բանող անասունների գլխաքանակի

Աղյուսակ 13

Տնտեսանքների խմբերը	Տնտեսութիւններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Չունեցող	24082	11171	728	1284	480	37745
1 գլուխ ու- նեցող	3686	4928	178	638	143	8973
2 -,-,-	13051	8926	871	1218	300	24366
3 -,-,-	1491	1532	741	293	137	4194
4 -,-,-	3196	1933	869	204	114	6316
5 -,-,-	1003	1107	478	51	67	2706
6 -,-,-	852	724	256	37	46	1915
7 -,-,-	293	341	94	4	36	768
8 -,-,-	144	90	49	4	15	302
9 -,-,-	42	61	15	4	5	127
10 և ավելի ,,	67	102	27	7	2	205
Ընդամենը	47907	30315	4306	3744	1345	87617

13 աղյուսակի ամփոփումը

Աղյուսակ 14

Աղյու- թյուններ	Բանող անա- սուն չունե- ցող և 1 զը- լուն ունեցող տնտեսութ.	2-4 զլուխ ունեցող տնտեսու- թյուն	5 և ավել զլուխ ունեցող տնտեսու- թյուն	Ընդա- մենը	Տոկոսային հա- րաբերություններ		
					չբա- վող	մի- ջակ	հա- րուստ
Հայեր	27768	17738	2401	47907	58,0	37,0	5,0
Թաթարներ	15499	12391	2425	30315	51,1	40,8	8,0
Բուլղարներ	906	2481	919	4306	21,0	57,6	21,3
Եզդի և թուրք	1922	1715	107	3744	51,3	45,8	2,8

Ազգութիւնների սոցիալական տարրեր խմբերի
բանող անասունների գլխաքանակը

Աղյուսակ 15

Տնտեսական տարրերի խմբերը	Տնտեսութիւններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 գլուխ ու- նեցող	3686	4328	178	638	143	8973
2 -,-,-	26102	17852	1742	2436	600	48732
3 -,-,-	4473	4596	2223	879	411	12582
4 -,-,-	12784	7732	3476	816	456	25264
5 -,-,-	5015	5535	2390	255	335	13530
6 -,-,-	5112	4344	1536	222	276	11490
7 -,-,-	2051	2387	658	28	252	5376
8 -,-,-	1152	720	392	32	120	2416
9 -,-,-	378	549	135	36	45	1149
10 և ավելի ,,	670	1020	270	70	20	2050
Ընդամենը	61423	49063	13000	5412	2658	131556

Գյուղացիության սոցիալական շերտավորումը
ըստ բոլոր անասունների զվարճանակի

Աղյուսակ 16

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսության թիվը	օ/օ	անասուններ	օ/օ
Զունեցող	20495	23,2	-	-
1 զլուխ ունեցող	5047	5,7	5047	0,5
2 -,-,-	9412	10,7	18824	1,8
3-5 -,-,-	14443	16,4	57772	5,7
5-10 -,-,-	13863	15,8	103972,5	10,3
11-15-,-,-	7563	8,6	98319	9,7
16-20-,-,-	4889	5,5	78224	7,7
21-30-,-,-	5176	5,9	131988	13,0
31-40-,-,-	2468	2,8	87614	8,6
41-50-,-,-	1482	1,6	67431	6,6
51-100 -,-,-	2125	2,4	160437,5	15,8
101-500 -,-,-	639	0,7	192019,5	19,0
501 և ավելի -,-,-	15	0,01	7515	0,7
Ընդամենը	87617	99,4	1009163,5	99,4

Ազգութիւնների սոցիալական շերտավորումը
ըստ բոլոր տնտեսուների գլխաւորակի

Այլուսակ 17

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսութիւններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգղի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Չունեցող	12825	6740	312	295	323	20495
1 գլուխ ունեցող	2338	2123	370	112	104	5047
2 -,-,-	5320	3164	608	133	187	9412
3-5 -,-,-	7723	5160	975	357	228	14443
5-10-,-,-	7626	4574	1065	390	208	13863
11-15 -,-,-	4112	2708	301	359	89	7563
16-20 -,-,-	2472	1799	232	332	54	4889
21-30 -,-,-	2596	1846	168	512	54	5176
31-40 -,-,-	1085	862	107	387	27	2468
41-50 -,-,-	656	444	60	304	18	1482
51-100 -,-,-	906	697	81	408	33	2125
101-500-,-,-	246	200	25	149	19	639
501 և ավելի ,,-	-	4	2	6	1	15
Ընդամենը	47907	30315	4306	3744	1345	87617

Ազգութիւնների սոցիալական տարրեր
խմբերի բոլոր անասունների զխաքանակը

Աղյուսակ 18

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսութիւններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգղի և քուրդ	Այլազգի	Ընդա- մենը
1. զլուի ունե- ցող	2338	2123	370	112	104	5047
-	10640	6328	1216	266	374	18824
3-5	30892	20640	3900	1428	912	57772
5-10	57195	34305	7987,5	2925	1560	103972,5
11-15	53456	35126	3913	4667	1157	98319
16-20	39552	28784	3712	5312	864	78224
21-30	66198	47073	4284	13056	1377	131988
31-40	38517,5	30601	3798,5	13738,5	958,5	87614
41-50	29848	20202	2730	13832	819	67431
51-100	68403	52623,5	6115,5	30804	2491,5	160437,5
101-500	73923	60100	7512,5	44774,5	5709,5	192019,5
501 և ավելի	1002	2004	1002	3006	501	7515
Ընդամենը	471964,5	339909,5	46541	133921	16027,5	1009163,5

Աշխատողների թիվը գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 19

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդա- մենը
Աշխատող չունեն	1144	531	113	44	15	1847
Ունեն 1 աշ- խատող	4168	2397	283	196	95	7139
Ունեն 2 աշխ.	17327	11661	1594	1255	377	32214
-,-,- 3 ,,	9177	5683	1222	760	318	17160
-,-,- 4 ,,	7117	4195	584	625	312	12833
-,-,- 5 ,,	4177	3171	249	420	114	8131
-,-,- 6 ,,	2269	1393	142	269	72	4145
-,-,- 7 ,,	1205	622	65	81	24	1997
-,-,- 8 ,,	693	315	27	53	6	1034
-,-,- 9 ,,	324	156	14	23	8	524
10 և ավելի	367	191	13	18	4	593
Ընդամենը	47907	30315	4806	3744	1345	87617

Վարձու աշխատուժ օգտագործող և չօգտագործող
տնտեսությունների քանակը

Աղյուսակ 20

Ազգությունը	Տնտեսություններ, որոնք վարձել են բառրակներ				Զեն վարձել բառրակներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Ընդամենը	
Հայ	7404	966	1185	9555	38551
Թաթար	2655	1257	1602	5514	24674
Ռուս.	803	322	265	1390	3004
Եզդի և քուրդ	162	20	127	309	3264
Այլազգի	391	81	61	533	823
Ընդամենը	11415	2646	3240	17301	70316

Վարձու աշխատուժ օգտագործող գյուղացիական
տնտեսությունների ազգությունը, տեղաբաշ-
խումը և թիվը

Այլուսակ 21

Գավառները	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	ընդամենը
1. Երևանի	1445	764	-	17	11	2237
2. Էջմիածնի	2885	1122	-	203	18	2228
3. Սուրմալուի	1173	1355	-	85	-	2613
4. Շարուր-Դարա- լազյազի	127	558	6	4	-	695
5. Ալեքսանդրա- պոլի	348	14	-	-	-	362
6. Նոր Բայա- զետի	350	34	35	-	-	419
7. Լոռու գա- վառամասի	2161	220	325	-	203	2909
8. Կարսի մարզի	1966	1447	1024	-	301	4738
Ընդամենը	10455	5514	1390	309	533	18201

Վարձու աշխատողների թիվը գյուղական
բուրժուազիայի տնտեսություններում

Աղյուսակ 22

Գավառները	Օրավարձու	Սեզոնային	Տարեկան	Ընդամենը
1. Երևանի	123671	13283	501	137455
2. Եջմիածնի	82633	3935	1518	88086
3. Սուրմալուի	30278	3467	831	34576
4. Շարուր-Դարալագյազի	2218	195	504	2917
5. Ալեքսանդրապոլի	348	243	90	681
6. Նոր Բայազետի	323	140	118	581
7. Լոռու գավառամասի	2546	221	185	2952
8. Կարսի մարզի	9110	516	146	9772
Ընդամենը	251127	22000	3893	277020

Նյութեր էջմիածնի գավառում ուսումնասիրված
կալվածատիրական տնտեսությունների և նրանցից
կախված գյուղացիների մասին

Աղյուսակ 23

Կալվածատիրական տնտեսությունների թիվը	Նրանցից կախված գյուղերի թիվը	Այդ գյուղերի ընակիչների թիվը		
		աղակալ	իգակալ	ընդամենը
32	157	164	138	302

Կալվածատիրական տնտեսությունների
ազգային կազմը

Աղյուսակ 24

Ազգություններ	Տնտեսությունների թիվը
Հայեր	12 տնտեսություն
Թաթարներ	20 տնտեսություն
Ռուսներ	-
Եզդիներ և քրդեր	-
Այլազգիներ	-
Ընդամենը	32

Կալվածատիրական տնտեսությունների
հողատիրությունը

Աղյուսակ 25

Հողային տարածությունը	748 դես.
Վարձով է տրվել	281 դես.
Վարձով է վերցվել	-

Կալվածատիրական հողատիրույթի տնտեսական
կշիռը ըստ ազգային պատկանելության

Աղյուսակ 26

Կալվածատիրական խմբերը	Տարիներ	Թափարներ	Բնակներ	Եզդի- թղեր	Այլազ- գիներ	Ընդ- ամեն
0 մինչև 2 դեկ.	-	-	-	-	-	-
ոչնչող						
2 -,-,-	1	-	-	-	-	1
3-4 -,-,-	1	-	-	-	-	1
4-5 -,-,-	1	2	-	-	-	3
5-6 -,-,-	-	1	-	-	-	1
6-8 -,-,-	-	4	-	-	-	4
8-10 -,-,-	-	2	-	-	-	2
10-15 -,-,-	-	1	-	-	-	1
15-20 -,-,-	1	-	-	-	-	1
20-25 -,-,-	2	6	-	-	-	8
25-30 -,-,-	2	2	-	-	-	4
30-40 -,-,-	-	1	-	-	-	1
40-50 -,-,-	-	-	-	-	-	-
50-75 -,-,-	2	1	-	-	-	3
75-100 -,-,-	2	-	-	-	-	2
Ընդամենը	12	20	-	-	-	32

Կալվածատիրական հողի վարձակալության տալը

Աղյուսակ 27

Կալվածատիրական խմբերը	Կալվածատերերի ազգությունը					Ընդամենը
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	
Ձեն տվել	3	19	-	-	-	22
տվել են 3-5դես.	1	-	-	-	-	1
տվել են 15-20 դես.	5	-	-	-	-	5
40-50 ,,	2	1	-	-	-	3
50 և ավելի	1	-	-	-	-	1
Ընդամենը	12	20	-	-	-	32

Կալվածատերերից վարձու աշխատանք են
կիրառել

Աղյուսակ 28

Կալվածատերերի ազգությունը	Բատրակների թիվը				Ընդամենը
	Օրավարձու	Անգոնային	Տարեկան		
Հայ	5	2	4		11
Քաթար	2	-	-		2
Ռուս	-	-	-		-
Եզդի-քուրդ	-	-	-		-
Այլազգի	-	-	-		-
Ընդամենը	7	2	4		13

Կալվածատերերի բոլոր անասունների գլխաքանակը

Աղյուսակ 29

Կալվածատիրական խմբերը	Կալվածատերերի ազգությունը					Ընդամենը
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Նգրի և քուրդ	Այլազգի	
Ձունեն անասուն	4	2	-	-	-	6
Ունեն 2-ական անաս.	1	6	-	-	-	7
,, 2-5 ,,	1	5	-	-	-	6
,, 5-10 ,,	1	2	-	-	-	3
,, 10-15 ,,	1	1	-	-	-	2
,, 15-20 ,,	2	-	-	-	-	2
,, 20-30 ,,	-	-	-	-	-	-
,, 30-40 ,,	-	2	-	-	-	2
,, 40-50 ,,	-	1	-	-	-	1
,, 50-100,,	2	1	-	-	-	3
,, 100 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	12	20	-	-	-	32

Կալվածատերերի բանող անասունների
զլխաքանակը

Աղյուսակ 30

Կալվածատիրական խմբերը	Կալվածատերերի ազգությունը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգդի և թուրք	Այլազգի	Ընդամե- նը
Ձուներն բանող անասուն	5	2	-	-	-	7
Ուներն 1-ական - զլուխ	-	2	-	-	-	2
„ 2 „ „	4	10	-	-	-	14
„ 3 „ „	1	-	-	-	-	1
„ 4 „ „	2	4	-	-	-	6
„ 5 „ „	-	1	-	-	-	1
„ 6 „ „	-	1	-	-	-	1
„ 7 և ավելի	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	12	20	-	-	-	32

Էջմիածնի գավառի կալվածատերերն ունեցել են 334 զլուխ ամեն տեսակ
անասուն, որից 68 զլուխը, բանող:

Արևելյան Հայաստանի ներքոհիշյալ քաղաքների
հետազոտված րճակչուծյան թիվը / 1917 թ. /

Աղյուսակ 31

Քաղաքները	Տնտեսու- թյուններ	Երկու սեռի մարդ	Ժամանակա- վոր կիցող- ներ	Բացակա- յողներ
Երևան	865	4528	60	281
Կարս	1598	9256	493	310
Սարիղամիշ	824	3639	765	41
Արդահան	225	1447	69	54
Ընդամենը	3512	18870	1327	686

Անասունների գլխաքանակը ուսումնասիրված
տնտեսություններում

Աղյուսակ 32

Քաղաքները	Բոլոր անասունների գլխաքանակը	Բանող անասունների գլխաքանակը /եզ, ձի/
Երևան	917	384
Կարս	3652	1710
Սարիղամիշ	1160	427
Արդահան	575	174
Ընդամենը	6304	2695

Հետազոտված քնտանիքների ազգային կազմը¹

Քաղաքները	Հայեր			Թաթարներ			Ռուսներ			
	տղամ.	կին	ընդ.	տղամ.	կին	ընդ.	տղամ.	կին	ընդ.	տղամ.
Երևան	1390	1494	2884	719	560	1279	115	110	225	5
Կարս	3722	3931	7653	50	14	64	335	421	756	269
Սարիղամիշ	1489	1320	2809	4	2	6	208	208	416	139
Արդահան	441	449	890	24	21	45	198	133	331	54
Ընդամենը	7042	7194	14236	797	597	1394	856	872	1728	467

Հույներ		Վրացիներ		Այլազգիներ				Ընդամենը	
կին	ընդ.	տղամ.	կին	ընդ.	տղամ.	կին	ընդ.		
8	13	33	23	56	46	25	71	4528	
292	561	74	71	145	28	49	77	9256	
130	269	84	11	95	20	24	44	3639	
49	103	38	20	58	10	10	20	1447	
479	946	229	125	354	104	108	212	18870	

1 Հիշյալ քաղաքներից ոչ մեկում քրդեր չեն ապրում:

Առևտրաարդյունաբերական ձեռնարկություններ

Աղյուսակ 34

Գավառներ	Կրթականներ	Քրդացներ	Ձեռնարկություններ
Երևանի	445	164	52
Էջմիածնի	420	327	56
Սուրմալուի	138	91	30
Շաղուր-Դարալագյազի	274	203	32
Ուլեքսանդրապոլի	31	23	21
Նոր Բայազետի	132	192	71
Լոռու զավառումսի	89	91	54
Կարսի մարզի	86	53	6
Ընդամենը	1615	1144	322

Ընթերցողի ուշադրութեան են առաջարկում նաև 1917 թ. մարդահամարի քարտերում արձանագրված հետևյալ նյութերը, որոնք վերաբերում են Երևան, Կարս, Սարիղամիշ և Արդահան քաղաքներին /մյուս քաղաքների մասին չունենք տեղեկութիւններ /: Այդ նյութերը, որ հավաքել է Գ. Առաքելյանը, քննարկում են նշված քաղաքների առևտրաարդյունաբերական օբյեկտների և մարդկանց զբաղմունքների միայն մի մասը: Այդուհանդերձ դրանք կարող են որոշ լույս սփռել առանձին խնդիրների ուսումնասիրման վրա:

Աղյուսակ 36

Հ. Հիմնարկ-ձեռնարկութիւններ Հ. անվանումը	Երևան	Կարս	Սարի- ղամիշ	Արդա- հան	Ընդա- մենը
1	2	3	4	5	6
1. Ամբար	-	-	2	-	2
2. Անտառանյութերի մշակման արհեստանոց	-	-	1	-	1
3. Առևտրաարդյունաբերական ձեռնարկութիւններ	6	113	62	11	192
4. Բանտ	-	1	-	-	1
5. Գրադարան	-	1	-	-	1
6. Գրասենյակ	12	14	30	6	62
7. Դարբնոց	-	-	7	-	7
8. Դեղատուն	-	-	2	-	2
9. Դերձակի արհեստանոց	-	-	5	-	5
10. Դպրոց	1	2	-	3	6
11. Զինվորական հեռագրատուն	-	1	-	-	1
12. Զինվորական օդահատ	-	1	-	-	1
13. Զորակայան	-	1	-	-	1
14. Ընկերութիւն , , Ինժեներ , ,	-	-	1	-	1
15. Ժամագործի արհեստանոց	-	-	3	-	3
16. Լիմոնադի գործարան	-	-	2	-	2
17. Լվացքատուն	1	-	-	-	1
18. Կաթի գործարան	-	-	1	-	1
19. Կայարան	1	1	1	-	3
20. Կաշվի գործարան	9	-	-	-	9
21. Կոշկակարանոց	-	-	3	-	3
22. Կրթակ	5	-	35	4	44
23. Հանրակացարան	-	-	4	5	9
24. Հիվանդանոց	-	1	-	-	1

1	2	3	4	5	6	7
25. Հյուրանոց	-	7	2	-	-	9
26. Զինանոց	-	-	2	-	-	2
27. Ճաշօրան	-	-	15	-	-	15
28. Մագուլթի վիճակում	-	-	3	-	-	3
29. Մանուշակատուրային խանութ	-	-	1	-	-	1
30. Մաքսատուն	-	-	1	-	-	1
31. Մետաղյա ալյուրներով խանութ	-	-	1	-	-	1
32. Նվարչի տրվեստանոց	2	-	1	-	-	1
33. Պահեստ	29	-	3	-	-	32
34. Պղնձագործի արհեստանոց	-	1	2	-	-	3
35. Սպանդանոց	1	-	-	-	-	1
36. Սրճարան	-	-	2	-	-	2
37. Վարսավիրանոց	-	-	5	-	-	5
38. Ցուցահանդես /առևտրական/	-	11	-	-	-	11
39. Փոստ-հեռագրատուն	-	-	1	-	-	1
40. Փուռ	-	1	1	1	-	3
Ընդամենը		65	156	198	29	448

Երևան, Կարս, Սարիղամիշ և Արդահան քաղաքների
ազգայինակշիռային գրադմունքների մասին 1917 թ.
տվյալները :

Աղյուսակ 36

Հ. Հ.	Զբաղմունքի անվանումը	Երևան	Կարս	Սարի- ղամիշ	Արդա- հան	Շնդա- մենը
1	2	3	4	5	6	7
1.	Այգեգործ	135	-	5	-	140
2.	Անասնապահ	3	13	-	-	16
3.	Առտառտառուկային տեր	-	-	2	-	2
4.	Աշակերտ	121	-	-	-	121
5.	Առևտրական	70	250	117	-	437
6.	Ապակեգործ	-	2	-	-	2
7.	Արծաթագործ	-	-	1	-	1
8.	Բաղնիսպան	1	1	-	-	2
9.	Բանվոր	218	256	178	-	652
10.	Բռնակիր	-	3	-	-	3
11.	Գլխարկագործ	-	5	2	-	7
12.	Գործըրագործ	-	2	-	-	2
13.	Գնդանկարիչ	-	1	-	-	1
14.	Գործարարատեր	2	4	3	-	9
15.	Դարբին	11	19	5	-	35
16.	Դեղագործ	-	-	2	-	2
17.	Դերձակ	5	28	20	-	53
18.	Երաժիշտ	-	2	-	-	2
19.	Երկաթուղային աշխատողներ	10	25	6	-	41
20.	Զինագործ	-	1	-	-	1
21.	Էլեկտրիկ	-	1	-	-	1
22.	Թամրագործ	-	1	-	-	1
23.	Թիթեղագործ	-	1	3	-	4
24.	Ժամագործ	-	3	-	-	3
25.	Ժամհար	-	2	-	-	2
26.	Լապտերավառ	-	3	-	-	3
27.	Լվացարարուհի	-	19	20	-	39
28.	Լուսանկարիչ	-	5	-	-	5
29.	Խառատ	-	1	-	-	1
30.	Խոհարար	10	35	-	-	45
31.	Նոտար	5	24	6	-	35

1	2	3	4	5	6	7
32. Եռաշող		96	232	62	-	390
33. իջևան		1	-	-	-	1
34. Կաթնագործ		1	-	7	-	8
35. Կահույքագործ		13	13	-	-	26
36. Կաշեգործ		1	2	-	-	3
37. Կալալառու		14	52	10	-	76
38. Կառագործ		1	3	-	-	4
39. Կլայեկագործ		-	1	-	-	1
40. Կղմիշողագործ		-	-	2	-	2
41. Կոշկակար		14	27	9	-	50
42. Հացթուխ		1	10	3	-	14
43. Հյուսն		11	26	6	-	43
44. Հրուշակագործ		-	4	3	-	7
45. Հողագործ		51	109	7	-	167
46. Մաշակար		-	12	-	-	12
47. Մատուցող		-	2	5	-	7
48. Մեխանիկ-տեխնիկ		2	1	-	-	3
49. Մեքենավար		-	2	-	-	2
50. Մշակ, բեռնակիր /մուշա/		-	9	-	-	9
51. Մսագործ		-	7	2	-	9
52. Ներկարար /մալյար/		2	5	1	-	8
53. Ներկող /թևեր և գործվածքներ/		3	2	-	-	5
54. Ոսկերիչ		2	-	2	-	4
55. Պալտար		-	-	1	-	1
56. Պահակ		9	-	-	-	9
57. Պղնձագործ		-	3	1	-	4
58. Ջրաղացպան		3	-	3	-	6
59. Ջրկիր		-	7	-	-	7
60. Սալայագործ /զամբյուղագործ/		1	-	-	-	1
61. Սալապան		8	111	70	-	189
62. Սափրիչ		6	5	4	-	15
63. Սղոց քաշող		-	8	1	-	9
64. Վառարանագործ		1	1	-	-	2
65. Վարդող /ավառ/		-	3	-	-	3
66. Տանտեր /տունը վարձով տեղ /		10	25	13	-	48
67. Յրիչ		-	2	1	-	3
68. Փականագործ		8	21	-	-	29
69. Փորագրիչ		-	3	1	-	4

Ուսումնասիրված քաղաքների բնակչության
գրագիտությանը ըստ ազգության

Աղյուսակ 38

Քաղաքները	Հայեր			Թաթարներ			Ռուսներ		Հուլներ	
	տղա- մարդ	կին	ընդ.	տղա- մարդ	կին	ընդ.	տղա- մարդ	կին	ընդ.	տղա- մարդ
Երևան	723	551	1274	97	7	104	94	75	169	3
Կարս	835	658	1493	1	-	1	183	179	362	167
Սարիղամիշ	558	303	861	2	-	2	100	116	216	79
Արդահան	223	163	386	4	2	6	117	47	164	40
Ընդամենը	2339	1675	4014	104	9	113	494	417	911	289

Վրացիներ			Այլազգիներ				ընդամենը	
կին	ընդ.	տղա- մարդ	կին	ընդ.	տղա- մարդ	կին	ընդ.	
7	10	27	13	40	19	18	37	1634
115	282	55	37	92	18	19	37	2267
54	133	78	4	82	9	6	15	1309
16	56	17	9	26	9	9	18	656
192	481	177	69	240	55	52	107	5866

Քարտերում արժանագրված բանակ զորակոչվածներն
ըստ տնտեսությունների

Աղյուսակ 39

Ազգու- թյուններ	Տնտեսություններ, որոնցից զորակոչվել են						Ընդա- մենը	26-ն զորա- կոչվել
	1-ին	2-ին	3-ին	4-ին	5-ին	6-ին		
Հայ	10859	4237	1669	641	61	7	17484	30510
Թաթար	-	-	-	-	-	-	-	-
Ռուս	1900	505	312	93	32	-	284	1519
Եզդի և քուրդ	-	-	-	-	-	-	-	-
Այլազգի	379	92	38	12	1	-	522	2592
Ընդամենը	13148	4834	2019	746	94	7	20848	34621

Քարտերում արժանագրված փախստականների թիվը

Աղյուսակ 40

Գաժառանգներ	Ընտանիքներ	Տղամարդ	Կին	Ընդամենը
Երևանի	380	732	929	1661
Էջմիածնի	2092	4925	6493	11418
Սուրմալուի	371	327	995	1922
Շարուր-Դարալագյազի	9	12	4	16
Ալեքսանդրապոլի	643	1613	1644	3257
Նոր Բայազետի	389	804	889	1693
Լոռու գավառ	-	-	-	-
Կարսի մարզ	-	-	-	-
Ընդամենը	3834	9013	10954	19967

1917 թ. մարդահամարի քարտերի հիման վրա
կազմված աղյուսակները, որոնք ներկայացնում
են Արևելյան Հայաստանի առանձին գավառների
սոցիալ-տնտեսական պատկերը.

Հողաբաժինների կենտրոնացումը Ալեքսանդրապոլի
գավառի գյուղացիության տարբեր-խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 1

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսություն- ների թիվը	օ/օ հարաբե- րու թյամբ	Տնտեսու- թյունների հողաբաժին- ները/դես./	օ/օ հա- րաբե- րու թյամբ
Հողագուրդներ	778	12,82	-	-
Մինչև 0,5 դես.	53	0,82	26,5	0,13
1,0 ,,	321	5,30	321	1,53
1,5 ,,	613	10,20	919,5	4,50
2,0 ,,	511	8,42	1022	5,00
2,3 ,,	1178	19,41	2945	14,44
3-4 ,,	726	11,96	2541	12,45
4-5 ,,	614	10,12	2763	13,54
5-6 ,,	438	7,22	2409	11,80
6-8 ,,	459	7,56	3213	15,74
8-10 ,,	194	3,19	1746	8,55
10-15 ,,	150	2,47	1875	9,20
15-20 ,,	27	0,44	472,5	2,32
20-25 ,,	6	0,09	135	0,66
25-30 ,,	1	0,02	27,5	0,14
Ընդամենը	6069	100	20416	100

Ալեքսանդրապոլի գավառի տարբեր ազգերի
զյուղացիական տնտեսությունների խմբա-
վորումը ըստ հողաբաժինների

Աղյուսակ 2

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդա- մենը
Հողագույրիչներ	776	-2	-	-	-	778
Մինչև 0,5 դես- ոներ	52	1	-	-	-	53
0,5-1,0 ,,	291	30	-	-	-	321
1-1,5 ,,	545	68	-	-	-	613
1,5-2,0 ,,	484	27	-	-	-	511
2-3 ,,	1107	71	-	-	-	1178
3-4 ,,	709	17	-	-	-	726
4-5 ,,	602	12	-	-	-	614
5-6 ,,	432	6	-	-	-	438
6-8 ,,	446	13	-	-	-	459
8-10 ,,	190	4	-	-	-	194
10-15 ,,	146	4	-	-	-	150
15-20 ,,	26	1	-	-	-	27
20-25 ,,	5	1	-	-	-	6
25-30 ,,	1	-	-	-	-	1
Ընդամենը	5812	257	-	-	-	6069

Ալեքսանդրապոլի գավառի տարբեր ազգերի
գյուղացիների հողարժիւնների ընդհանուր
տարածութիւնը

Աղյուսակ 3

Տնտեսատեսիլների խմբերը	Հայեր	Քաթարներ	Ռուսներ	Եզդի և քրդեր	Այլազգի- ներ	Ընդա- մենը
Դեսյատիւններով						
Մինչև 0,5 դեսյոններով	26	0,5	-	-	-	26,5
1,0 ,,	291	30	-	-	-	312
1,5 ,,	817,5	102	-	-	-	919,5
2,0 ,,	968	54	-	-	-	1022
2,5 ,,	2767,5	177,5	-	-	-	2945
3,5 ,,	2481,5	59,5	-	-	-	2541
4,5 ,,	2709	54	-	-	-	2763
5,5 ,,	2376	33	-	-	-	2409
7,0 ,,	3122	91	-	-	-	3213
9,0 ,,	1710	36	-	-	-	1746
12,5 ,,	1825	50	-	-	-	1875
17,5 ,,	455	17,5	-	-	-	472,5
22,5 ,,	112,5	22,5	-	-	-	135
27,5 ,,	27,5	-	-	-	-	27,5
Ընդամենը	19668,5	727,5	-	-	-	20416

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
Այնքանությունների գալստում

Այլուսակ 4

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ ազգի	Ընդամենը
2 են վարձակալել	5556	257	-	-	-	5613
Վարձակալել են մինչև 0,25 հե.	-	-	-	-	-	-
0,25-0,50	9	-	-	-	-	9
0,5-0,75	6	-	-	-	-	6
0,75-1,0	12	-	-	-	-	12
1,0-1,5	34	-	-	-	-	34
1,5-2,0	18	-	-	-	-	18
2,0-3,0	59	-	-	-	-	59
3,0-5,0	61	-	-	-	-	61
5,0-7,0	15	-	-	-	-	15
7,0-10,0	20	-	-	-	-	20
10-15	8	-	-	-	-	8
15-20	11	-	-	-	-	11
20-30	4	-	-	-	-	4
30-40	2	-	-	-	-	2
40-50	-	-	-	-	-	-
50 և ավելի	8	-	-	-	-	8
Ընդամենը	5812	257				6069

Հողը վարձակալությամբ հանձնող տնտեսություններն
Ալեքսանդրապոլի գավառում

Աղյուսակ 5

Հողը վարձով հանձնողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և ցուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Զեռն հանձնել	5275	257	-	-	-	5532
Հանձնել են մինչև						
0,25 դես.	-	-	-	-	-	-
0,25-0,50 ,,	9	-	-	-	-	9
0,50-0,75 ,,	55	-	-	-	-	55
0,75-1,0 ,,	13	-	-	-	-	13
1,0-1,5 ,,	139	-	-	-	-	139
1,5-2,0 ,,	69	-	-	-	-	69
2-3 ,,	116	-	-	-	-	116
3-5 ,,	103	-	-	-	-	103
5-7 ,,	28	-	-	-	-	28
7-10,5 ,,	4	-	-	-	-	4
10-15 ,,	1	-	-	-	-	1
Ընդամենը	5812	257				6069

Անասունների գլխաքանակը Ալեքսանդրապոլի
գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 6

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայերի մոտ	Թաթար- ների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Նգդիների և քրդերի մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդա- մենը
1 գլուխ ունեցող	250	6	-	-	-	256
-2 ,,	1064	60	-	-	-	1124
3-5 ,,	3202	133	-	-	-	3335
5-10 ,,	8273	322	-	-	-	8595
11-15 ,,	5712	225	-	-	-	5937
16-20 ,,	4883	262	-	-	-	5145
21-30 ,,	8625	325	-	-	-	8950
31-40 ,,	5740	420	-	-	-	6160
41-50 ,,	5445	405	-	-	-	5850
51-100 ,,	14400	2400	-	-	-	16800
101-500 ,,	24600	2700	-	-	-	27300
501 և ավելի ,,	-	750	-	-	-	750
Ընդամենը	82194	8008	-	-	-	90202

Գյուղացիական տնտեսությունների խմբավորումը
Ալեքսանդրապոլի գավառում ըստ անասունների
գլխաքանակի

Աղյուսակ 7

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդա- մենը
Անասուն չու- նեցող	1872	51	-	-	-	1403
1 գլուխ ու- նեցող	250	6	-	-	-	256
- 2 ,,	532	30	-	-	-	562
2-5 ,,	915	38	-	-	-	953
5-10 ,,	1103	43	-	-	-	1146
10-15 ,,	457	18	-	-	-	475
15-20 ,,	279	15	-	-	-	294
20-30 ,,	345	13	-	-	-	358
30-40 ,,	164	12	-	-	-	176
40-50 ,,	121	9	-	-	-	130
50-100 ,,	192	32	-	-	-	224
100-500 ,,	82	9	-	-	-	91
500-1000 ,,	-	1	-	-	-	1
Ընդամենը	5812	257	-	-	-	6069

Բոլոր անասունների զվաքանակի կենտրոնացումը
Ալեքսանդրապոլի զավառի գյուղացիական տնտեսու-
թյուններում

Աղյուսակ 8

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերությունը	Բոլոր անասուն- ների զվաքանա- կը	օ/օ հա- րաբերու- թյամբ
Անասուն չու- նեցող	1408	23,10	-	-
1 զվուխ ու- նեցող	256	4,20	256	0,30
- 2 ,,	562	9,26	1124	1,25
3-5 ,,	953	15,70	3335	3,70
5-10 ,,	1146	18,88	8595	9,52
11-15 ,,	475	7,82	5937	6,58
16-20 ,,	294	4,84	5145	5,70
21-30 ,,	358	5,55	8950	9,92
31-40 ,,	176	3,00	6160	6,83
41-50 ,,	130	2,14	5850	6,49
51-100 ,,	224	4,00	16800	18,62
101-500 ,,	91	1,50	27300	30,28
501 և ավելի ,,	1	0,01	750	0,83
Ընդամենը	6069	100	90202	100

Բանող անասունների զվառանակը Ալեքսանդրապոլի
գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 9

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 զլուխ ու- նեցող	186	19	-	-	-	205
2 ,,	4348	282	-	-	-	4630
3 ,,	591	42	-	-	-	633
4 ,,	1516	36	-	-	-	1552
5 ,,	445	15	-	-	-	460
6 ,,	444	6	-	-	-	450
7 ,,	168	-	-	-	-	168
8 ,,	104	-	-	-	-	104
9 ,,	54	-	-	-	-	54
10 և ավելի ,,	30	10	-	-	-	40
Ընդամենը	7886	410	-	-	-	8296

Ալեքսանդրապոլի գավառի գյուղացիական տնտեսու-
թյունների խմբավորումը ըստ բանող անասունների
գլխաքանակի

Աղյուսակ 10

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					Ընդամենը
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	
Անասուն չունեցող	2667	69	-	-	-	2736
1 գլուխ ունեցող	186	19	-	-	-	205
- 2 ,,	2174	141	-	-	-	2315
3 ,,	197	14	-	-	-	211
4 ,,	379	9	-	-	-	388
5 ,,	89	3	-	-	-	92
6 ,,	74	1	-	-	-	75
7 ,,	24	7	-	-	-	24
8 ,,	13	-	-	-	-	13
9 ,,	6	-	-	-	-	6
10 և ավելի ,,	3	1	-	-	-	4
Ընդամենը	5818	257	-	-	-	6069

Բանող անասունների կենտրոնացումը Ալեքսանդրապոլի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 11

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բանող անա- սունների գլխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Բանող անասուն չունեցող	2736	45,08	-	-
1 գլուխ ունեցող	205	3,38	205	2,47
2 ,,	2315	38,14	4630	55,82
3 ,,	211	3,48	638	7,63
4 ,,	388	6,39	1552	18,70
5 ,,	92	1,53	460	5,54
6 ,,	75	1,23	450	5,42
7 ,,	24	0,39	168	2,02
8 ,,	13	0,22	104	1,25
9 ,,	6	0,10	54	0,65
10 և ավելի,,	4	0,06	40	0,50
Ընդամենը	6069	100	8296	100

Աշխատողների թիվը Ալեքսանդրապոլի գավառի
գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 12

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Ձուներն աշխատող	96	1	-	-	-	97
Ուներն 1 ,,	274	16	-	-	-	290
2 ,,	1843	114	-	-	-	1957
3 ,,	1046	49	-	-	-	1095
4 ,,	988	32	-	-	-	1020
5 ,,	605	18	-	-	-	623
6 ,,	366	14	-	-	-	380
7 ,,	237	7	-	-	-	244
8 ,,	164	4	-	-	-	168
9 ,,	82	1	-	-	-	83
10 և ավելի ,,	111	1	7	-	-	112
Ընդամենը	5312	257	-	-	-	6069

Ալեքսանդրապոլի գավառի վարձու աշխատուժ
օգտագործող և չօգտագործող գյուղացիական
տնտեսությունների քանակը

Աղյուսակ 13

Գյուղացիների ազգությունը	Գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք վարձել են բառակներ				չեն վար- ձել բառ- ակներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Ընդամենը	
Հայ	191	84	73	348	5464
Պաթար	8	6	-	14	243
Ռուս	-	-	-	-	-
Եզդի և քուրդ	-	-	-	-	7
Այլազգի	-	-	-	-	-
Ընդամենը	199	90	73	362	5707

Հողաբաժնի կենտրոնացումը Երևանի գավառի
գյուղացիական տարբեր խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 15

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հաղա- բերությամբ	Տնտեսու- թյունների հողաբաժին- ները	օ/օ հա- ղաբերու- թյամբ
Հող չունեցող	619	6,81	-	-
Մինչև 0,5 ունեցող	135	1,48	178	1,85
1,0 ,,	348	3,83	1945	20,18
1,5 ,,	611	6,72	1686	17,49
2,0 ,,	922	10,14	814	8,44
2-3 ,,	2254	24,79	1107,5	11,50
3-4 ,,	1685	18,54	1309	13,58
4-5 ,,	1017	11,19	967,5	10,04
5-6 ,,	573	6,34	533,5	5,53
6-8 ,,	530	5,83	406	4,21
9-10 ,,	245	2,69	225	2,33
10-15 ,,	184	1,47	262,5	2,72
15-20 ,,	10	6,11	35	0,36
20-25 ,,	4	0,04	45	0,47
25-30 ,,	-	-	125	1,30
30-40 ,,	1	0,01	-	-
40-50 ,,	1	0,01	-	-
Ընդամենը	9089	100	9639	100

Երևանի գավառի տարբեր ազգերի գյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ հողաբա-
ժինների

Աղյուսակ 16

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Հողագուրկներ	410	294	3	58	5	770
Մինչև 0,5 ու- նեցող	210	194	-	12	-	356
1,0 ,,	842	1021	-	80	2	1945
1,5 ,,	552	549	-	21	2	1124
2,0 ,,	170	224	1	10	2	407
2-3 ,,	210	228	-	1	4	443
3-4 ,,	176	189	-	7	2	374
4-5 ,,	79	131	-	4	1	215
5-6 ,,	37	60	-	-	-	97
6-8 ,,	23	34	-	1	-	58
8-10 ,,	4	21	-	-	-	25
10-15 ,,	9	11	-	1	-	21
15-20 ,,	-	2	-	-	-	2
20-25 ,,	-	2	-	-	-	2
25-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
40-50 ,,	-	-	-	-	-	-
50-75 ,,	-	-	-	-	-	-
75-100 ,,	-	-	-	-	-	-
100-150 ,,	1	-	-	-	-	1
Ընդամենը	2723	2900	4	195	18	5840

Երևանի զավառի տարրեր ազդերի գյուղացիների
հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Աղյուսակ 17

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայեր	Քաթար- ներ	Ռուս- ներ	Եզդիներ և քրդեր	Այլազ- գիներ	Ընդա- մենը
Մինչև 0,5 դես.						
ունեցող	105	67	-	6	-	178
1,0 ,,	842	1021	-	80	2	1945
1,5 ,,	828	823,5	-	31,5	3	1686
2,0 ,,	340	448	2	20	4	814
2,5 ,,	525	570	-	2,5	10	1107,5
3,5 ,,	616	661,5	-	24,5	7	1309
4,5 ,,	385,5	589,5	-	18	4,5	967,5
5,5 ,,	203,5	330	-	-	-	533,5
7 ,,	161	238	-	7	-	406
9 ,,	36	189	-	-	-	225
12,5 ,,	112,5	137,5	-	12,5	-	262,5
17,5 ,,	-	35	-	-	-	35
22,5 ,,	-	45	-	-	-	45
27,5 ,,	125	-	-	-	-	125
Ընդամենը	4249,5	5155	2	202	30,5	9639

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների

Երևանի զավառում

Աղյուսակ 18

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդա- մենը
Ձեն վարձակալել	2247	2297	4	178	10	4744
Վարձակալել են						
մինչև 0-25 դեա.	92	75	-	-	-	167
0,25-0,5 ,,	91	143	-	2	2	238
0,5-0,75 ,,	34	72	-	8	-	109
0,75-1,0 ,,	24	49	-	2	-	75
1,0-1,5 ,,	15	19	-	4	-	38
1,5-2,0 ,,	15	44	-	1	-	60
2,0-3,0 ,,	35	52	-	5	-	92
3,0-5,0 ,,	74	97	-	8	-	174
5,0-7,0 ,,	28	48	-	2	-	76
7,0-10,0 ,,	19	18	-	3	-	40
10,0-15 ,,	5	12	-	-	-	17
15-20 ,,	3	8	-	-	-	6
20-30 ,,	-	3	-	-	-	3
30-40 ,,	1	-	-	-	-	1
40-50 ,,	-	-	-	-	-	-
50 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	2683	2939	4	208	20	5840

Հողը վարձակալությամբ հանձնող
տնտեսությունները նրանի զավառում

Աղյուսակ 19

Հողը վարձով հանձնողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Ալլադզի	Հնդա- մենը
26 հանձնող	2612	2571	4	208	20	5410
Հանձնել են						
մինչև 0,25 դես.	17	21	-	-	-	38
0,25-0,5 ,,	30	79	-	-	-	109
0,5-0,75 ,,	20	26	-	1	-	47
0,75-1,0 ,,	18	45	-	-	-	58
1,0-1,5 ,,	12	18	-	-	-	30
1,5-2,0 ,,	10	19	-	-	-	29
2-3 ,,	10	50	-	-	-	60
3-5 ,,	4	29	-	1	-	34
5-7 ,,	6	12	-	-	-	18
7-10,5 ,,	7	6	-	-	-	6
10-15 ,,	-	-	-	-	-	-
15-20 ,,	-	-	-	-	-	-
20-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	1	-	-	-	1
Ընդամենը	2734	2877	4	205	20	5840

Բոլոր անասունների զլխաքանակը Նրևանի
զավառի զյուզացիական տնտեսության ներքո

Աղյուսակ 20

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայերի մոտ	Թաթարների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Նգդիսների և քրդների մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդա- մենը
1 զլուխ ունե- ցող	122	185	-	7	1	315
2 ,,	1004	556	-	20	6	1586
3-5 ,,	1603	1043	-	45	7	2698
5-10 ,,	2257	2760	-	262	28	5302
11-15 ,,	1200	2587	-	225	25	4037
16-20 ,,	455	2222	-	193	-	2870
21-30 ,,	575	3550	-	525	-	4650
31-40 ,,	525	2520	-	385	35	3465
41-50 ,,	270	2340	-	135	-	2745
51-100 ,,	675	4650	-	450	-	5775
101-500 ,,	-	1500	-	600	-	2100
Ընդամենը	8686	23918	-	2847	97	35548

Գյուղացիական տնտեսութիւնների խմբավորումը
 Երևանի զավառում ըստ բոլոր անասունների զխա-
 ջանակի

Աղյուսակ 21

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսութիւնները					
	Հայ	Յաթար	Ռուս	Եզդի և ցուրդ	Այլազգի	Ընդամե- նը
Անասուն չունե- ցող	1173	1088	5	63	8	2337
1 գլուխ ունե- ցող	122	185	-	7	1	315
2 ,,	502	278	-	10	3	793
3-5 ,,	458	298	-	13	2	771
5-10 ,,	301	368	-	35	3	707
10-15 ,,	96	207	-	18	2	323
16-20 ,,	26	127	-	11	-	164
20-30 ,,	23	142	-	21	-	186
30-40 ,,	15	72	-	11	1	99
41-50 ,,	6	52	-	3	-	61
51-100 ,,	9	62	-	6	-	77
100-500 ,,	-	5	-	2	-	7
Ընդամենը	2731	2884	5	200	20	5840

Բոլոր անասունների զվազանակի կենդանացումը
 երևանի զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 22

Տնտեսության խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բոլոր ան- սունների զվազանակը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ
Անասուն չունեցող	2337	40,10	-	-
1 զվուխ ունեցող	315	5,40	315	0,90
2 „ „	793	13,58	1586	4,46
3-5 „ „	771	13,20	2693	7,60
5-10 „ „	707	12,11	5302	14,91
11-15 „ „	323	5,59	4037	11,86
16-20 „ „	164	2,81	2870	8,07
21-30 „ „	136	3,18	4650	13,08
31-40 „ „	99	1,70	3465	9,75
41-50 „ „	61	1,05	2745	7,72
51-100 „ „	77	1,32	5775	16,25
101-500 „ „	7	0,02	2100	6,90
Ընդամենը	5640	100	35543	100

Թանող տնտեսությունների գլխացանակը Երևանի
գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 28

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 գլուխ ունեցող	185	364	-	38	1	588
2 " "	822	1534	-	92	10	2458
3 " "	120	240	-	3	-	363
4 " "	182	388	-	12	8	540
5 " "	35	75	-	-	-	110
6 " "	6	84	-	-	-	90
7 " "	7	-	-	-	-	7
8 " "	8	16	-	-	-	24
9 " "	-	-	-	-	-	-
10 և ավելի	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	1815	2701	-	145	19	4180

Երևանի զավառի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումը ըստ բանող անասունների զվարճանակի

Աղյուսակ 24

Տնտեսատերերի
խմբերը

Գյուղացիական տնտեսությունները

	Հայ	Քաթար	Ռուս	Նգդի և քուրդ	Այլազգի	Հնդամե- նը
Անասուն չու- նեցող	2057	1538	4	115	12	3726
1 գլուխ ունե- ցող	185	364	-	38	1	588
2 ,,	411	767	-	46	5	1229
3 ,,	40	80	-	1	-	121
4 ,,	33	97	-	3	2	135
5 ,,	7	15	-	-	-	22
6 ,,	1	14	-	-	-	15
7 ,,	1	-	-	-	-	1
8 ,,	1	2	-	-	-	3
9 ,,	-	-	-	-	-	-
10 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Հնդամենը	2736	2877	4	203	20	5840

Բանող անասունների գլխաքանակի կենտրոնացումը
 Երևանի դավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 25

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերությամբ	Բանող անա- սունների գլխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Բանող անասուն- ներ չունեցող	3726	69,70	-	-
1 գլուխ ունեցող	588	10,10	588	14,07
2 ,,	1229	21,04	2458	58,80
3 ,,	121	2,06	363	8,68
4 ,,	135	2,31	540	12,92
5 ,,	22	0,37	110	2,63
6 ,,	15	0,26	90	2,16
7 ,,	1	0,02	7	0,17
8 ,,	3	0,05	24	0,57
9 ,,	-	-	-	-
10 և ավելի ,,	-	-	-	-
Ընդամենը	5840	100	4180	100

Աշխատողների թիվը նրանի զավառի զգուղացիական
տնտեսութ յուններում

Աղյուսակ 26

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսութ յունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Աշխատող չունեն	140	78	-	6	-	219
ունեն 1 աշխա- տող	421	222	1	13	2	659
2 ,,	1204	1317	2	105	10	2638
3 ,,	469	571	1	39	4	1084
4 ,,	257	340	-	25	8	635
5 ,,	134	179	-	8	1	322
6 ,,	64	84	-	4	-	152
7 ,,	30	54	-	-	-	84
8 ,,	12	16	-	2	-	30
9 ,,	4	12	-	-	-	16
10 և ավելի ,,	1	9	-	1	-	11
Ընդամենը	2736	2877	4	208	20	5840

Երևանի զավառի վարժու աշխատուժ օգտագործող
և չօգտագործող տնտեսութ յունների քանակը

Աղյուսակ 27

Գյուղացիների ազգութ յուններ	Գյուղացիական տնտեսութ յուններ, որոնք վարժել են բատրակներ				չեն վարժել բատրակներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Ընդամենը	
Հայ	1137	138	170	1445	1291
Թաթար	423	74	207	704	2113
Ռուս	-	-	-	-	4
Եզդի և քուրդ	42	-	7	49	154
Այլազգի	-	4	5	9	11
Ընդամենը	1602	216	389	2207	3573

Գրագիտութիւնը Երևանի զավառում

Աղյուսակ 28

Ազգութիւնը	Տղամարդ				Կ ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	տղա- մարդ	կին
Հայեր	291	674	379	108	50	68	17	6	1452	141
Քաթարներ	14	92	81	39	-	1	-	-	226	1
Ռուսներ	-	-	3	2	1	1	1	-	5	3
Եզդիներ և ցրդեր	-	1	1	-	-	-	-	-	2	-
Այլազգիներ	2	5	9	1	-	3	4	1	17	3
Ընդամենը	307	772	473	150	51	73	22	7	1702	153
									1855	

Հողաբաժինների կենտրոնացումը էջմիածնի գավառի
գյուղացիական տարրեր խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 29

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Տնտեսու- թյուննե- րի հողա- բաժինը /դես./	օ/օ հարա- բերու- թյամբ
Զույնեցող	2994	14,21	-	-
Մինչև 0,5 զույնեցող	1509	7,16	754,5	1,23
1,0 ,,	4337	20,59	4337	7,08
1,5 ,,	3242	15,39	4863	7,93
2,0 ,,	1719	8,16	3438	5,61
2-3 ,,	1497	7,11	3742,5	6,11
3-4 ,,	1753	8,32	6135,5	10,01
4-5 ,,	1259	5,98	5665,5	9,24
5-6 ,,	562	2,67	3091	5,04
6-8 ,,	770	3,65	5390	8,79
8-10 ,,	371	1,76	3339	5,45
10-15 ,,	462	2,19	5775	9,42
15-20 ,,	195	0,92	3412,5	5,57
20-25 ,,	227	1,08	5107,5	8,33
25-30 ,,	75	0,36	2062,5	3,36
30-40 ,,	41	0,19	1435	2,34
40-50 ,,	30	0,14	1350	2,20
50-75 ,,	11	0,05	685,5	1,12
75-100 ,,	8	0,04	700	1,14
100-150 ,,	-	-	-	-
Ընդամենը	21062	100,0	61286	100,0

Էջմիածնի զավառի տարբեր ազգերի գյուղա-
ցիական տնտեսությունների խմբավորումը ըստ
հողաբաժինների

Աղյուսակ 30

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Հողագույրիկներ	2277	139	15	521	42	2994
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	553	778	-	177	1	1509
1,0 ,,	3141	1069	-	125	2	4337
1,5 ,,	2596	632	-	12	2	3242
2,0 ,,	1219	468	-	32	-	1719
2-3 ,,	1131	352	-	9	5	1497
3-4 ,,	1226	469	-	53	5	1753
4-5 ,,	803	417	-	39	-	1259
5-6 ,,	333	171	-	55	3	5562
6-8 ,,	374	339	-	55	2	770
8-10 ,,	155	166	-	49	1	371
10-15 ,,	142	169	-	151	-	462
15-20 ,,	41	39	-	114	1	195
20-25 ,,	32	35	-	160	-	227
25-30 ,,	1	4	-	70	-	75
30-40 ,,	1	1	-	39	-	41
40-50 ,,	2	3	-	25	-	30
50-75 ,,	-	2	-	9	-	11
75-100 ,,	1	1	-	6	-	8
Ընդամենը	14028	5254	15	1701	64	21062

Զննարկի զավառի տարրեր ազգերի գյուղացիների
հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Այլուսով 31

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայեր	Քաթարներ	Ռուս- ներ	Եզդիներ և քրդեր	Այլազ- գիներ	Ընդա- մենը
Դ ե ու լ ա տ ն ի ղ ու մ						
Մինչև 0,5	276,5	389	-	88,5	0,5	754,5
դես. ու ն եցող						
1	3141	1069	-	125	2	4337
1,5	3894	948	-	18	3	4863
2	2438	936	-	64	-	3438
2,5	2827,5	880	-	22,5	12,5	3742,5
3,5	4291	1641,5	-	185,5	17,5	6135,5
4,5	3613,5	1876,5	-	175,5	-	5665,5
5,5	1831,5	940,5	-	302,5	16,5	3091
7	2618	2373	-	385	14	5390
9	1395	1494	-	441	9	3339
12,5	1775	2112,5	-	1887,5	-	5775
17,5	717,5	682,5	-	1995	17,5	3412,5
22,5	720	787,5	-	3600	-	5107,5
27,5	27,5	110	-	1925	-	2062,5
35	35	35	-	1365	-	1435
45	90	135	-	1125	-	1350
62,5	-	125	-	562,5	-	687,5
87,5	87,5	87,5	-	525	-	700
Ընդամենը	29778,5	16622,5	-	14792,5	92,5	61286

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
էջմիածնի զավառում

Այլուսակ 32

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգրի և քուրդ	այլազ- գի	Ընդամենը
Ձեն վարձակալել են	12172	4520	25	1548	55	18320
Վարձակալել են						
մինչև 0,25 հե.	399	109	-	-	-	502
0,25-0,5 ,,	514	149	-	-	-	663
0,5-0,75 ,,	291	70	-	-	2	363
0,75-1,0 ,,	262	56	-	-	-	318
1,0-1,5 ,,	163	25	-	-	1	189
1,5-2,0 ,,	128	45	-	-	1	174
2,0-3,0 ,,	136	86	-	-	2	224
3,0-5,0 ,,	82	108	-	-	2	192
5,0-7,0 ,,	19	43	-	-	-	62
7,0-10,5 ,,	7	25	-	-	-	32
10,0-15 ,,	4	8	-	-	-	12
15-20 ,,	-	3	-	-	-	3
20-30 ,,	-	3	-	-	-	3
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
40-50 ,,	-	3	-	-	-	3
50 և ավելի ,,	-	2	-	-	-	2
Ընդամենը	14171	5255	25	1548	63	21062

Հողը վարձակալությամբ հանձնող տնտեսու-
թյունները Նշմիանի գավառում

Աղյուսակ 33

Հողը վարձով հանձնողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
2ին հանձնել	13680	4913	25	1545	63	20226
Հանձնել են մինչև 0,25 դես.	84	61	-	-	-	145
0,25-0,5 ,,	92	67	-	-	-	189
0,5-0,75 ,,	50	26	-	-	-	76
0,75-1,0 ,,	49	30	-	-	-	79
1,0-1,5 ,,	27	11	-	1	-	39
1,5-2,0 ,,	53	26	-	-	-	79
2-3 ,,	59	58	-	1	-	118
3-5 ,,	47	87	-	-	-	84
5-7 ,,	19	12	-	-	-	31
7-10,5 ,,	8	7	-	-	-	15
10-15 ,,	2	6	-	-	-	8
15-20 ,,	1	-	-	-	-	1
20-30 ,,	-	1	-	-	-	1
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
40-50 ,,	-	-	-	1	-	1
50 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	14171	5255	25	1548	63	21062

Բոլոր անասունների զվառացմանը էջմիածնի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 34

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայերի մոտ	Թաթար- ների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Նգդինե- րի և քրդերի մոտ	Այլ- ազգի- ների մոտ	Ընդա- մենը
1 զլուխ ունե- ցող	695	293	-	75	-	1063
2 ,,	3806	1256	-	186	22	5270
3-5 ,,	8134	2880	-	364	21	11399
5-10 ,,	15697	7087	-	1230	68	24082
11-15 ,,	8812	3187	-	2075	13	14087
16-20 ,,	7070	2380	-	2170	17	11637
21-30 ,,	10775	4525	-	4450	50	19800
31-40 ,,	5600	3500	-	4865	70	14035
41-50 ,,	4455	2520	-	3960	90	11025
51-100 ,,	6675	8175	-	8850	75	23775
101-500 ,,	4800	11100	300	14400	-	30600
501 և ավելի	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	76519	46903	300	42625	426	166773

Գյուղացիական տնտեսությունների խմբավորումը
էջմիածնի գավառում ըստ բոլոր անասունների
քանակի

Այլուսակ 35

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլալ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	5325	1779	15	100	28	7247
1 գլուխ ունեցող	695	293	-	75	-	1063
2 ,,	1903	628	-	93	11	2635
3-5 ,,	2324	823	-	104	8	3257
5-10 ,,	2093	945	-	164	9	3211
11-15 ,,	705	255	-	166	1	1127
16-20 ,,	404	136	-	124	1	665
21-30 ,,	431	181	-	178	2	792
31-40 ,,	160	100	-	139	2	401
41-50 ,,	99	56	-	88	2	245
51-100 ,,	89	109	-	118	1	317
101-500 ,,	16	37	1	48	-	102
501 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	14244	5342	16	1397	63	21062

Բոլոր անասունների զվառացման և կենտրոնացումը
Եջմիածնի զավառի տնտեսություններում

Աղյուսակ 36

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հաղա- քերու- թյամբ	Բոլոր անա- սունների զվառացմանը	օ/օ հա- ղաքե- րու թյամբ
Անասուն չունեցող	7247	34,40	-	-
1 գլուխ ունեցող	1063	5,07	1063	0,68
2 " "	2635	13,51	5270	3,16
3-5 " "	3257	15,46	11399	6,83
5-10 " "	3211	15,25	24082	14,44
11-15 " "	1127	5,36	14087	8,44
16-20 " "	665	3,15	11637	7,00
21-30 " "	792	3,76	19800	11,87
31-40 " "	401	1,90	14035	8,42
41-50 " "	245	1,16	11025	6,61
51-100 " "	317	1,50	23775	14,25
101-510 " "	102	0,48	30600	18,85
Ընդամենը	21062	100	166773	100

Բանող անասունների գլխացանակը էջմիածնի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 37

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քաթար	Բուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 գլուխ ունե- ցող	656	446	-	301	-	1403
2 ,,	6776	2198	-	954	4	9932
3 ,,	780	480	-	201	-	1461
4 ,,	2228	940	-	224	4	3396
5 ,,	250	300	-	35	-	585
6 ,,	462	258	-	54	-	774
7 ,,	21	119	-	28	-	168
8 ,,	176	120	-	24	-	320
9 ,,	9	9	-	27	-	45
10 և ավելի ,,	20	530	-	30	-	580
Ընդամենը	11378	5400	-	1878	8	18664

Էջմիածնի գավառի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումը ըստ բանող տնտեսությունների գլխաքանակի

Աղյուսակ 38

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ- ազգի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	9155	3126	25	618	60	12984
1 գլուխ ու- նեցող	656	446	-	301	-	1403
2 ,,	3388	1099	-	477	2	4966
3 ,,	260	160	-	67	-	487
4 ,,	557	235	-	56	1	849
5 ,,	50	60	-	7	-	117
6 ,,	77	43	-	9	-	129
7 ,,	3	17	-	4	-	24
8 ,,	22	15	-	3	-	40
9 ,,	1	1	-	3	-	5
10 և ավելի ,,	2	53	-	3	-	58
Ընդամենը	14171	5255	25	1548	63	21062

Բանող անասունների զվտաքանակի կենտրոնացումը
 ՇՁմիածնի զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 39

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բանող անա- սունների զվտաքանակը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ
Բանող անասուն չունեցող	12984	61,64	-	-
1 զլուխ ունե- ցող	1403	6,66	1403	7,51
2 „ „	4966	23,60	9932	53,21
3 „ „	487	2,31	1461	7,83
4 „ „	849	4,03	2396	18,20
5 „ „	117	0,55	585	3,15
6 „ „	129	0,61	774	4,14
7 „ „	24	0,11	168	0,91
8 „ „	40	0,20	320	1,71
9 „ „	5	0,02	45	0,24
10 և ավելի „ „	58	0,27	580	3,10
Ընդամենը	21062	100	18564	100

Աշխատողների թիվը երմիաճնի գալառի գյուղացիական
տնտեսութլուններում

Աղյուսակ 40

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսութլունների քանակը					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ - ազգի	Ընդամենը
Չունեն աշ- խատող	416	138	2	17	3	576
Ունեն 1 աշխա- տող	1876	564	9	80	15	2544
2 ,,	5639	2085	11	809	22	8366
3 ,,	2510	979	2	290	11	3792
4 ,,	1777	692	1	259	6	2735
5 ,,	937	354	-	128	3	1422
6 ,,	518	194	-	70	2	784
7 ,,	262	99	-	45	1	407
8 ,,	112	74	-	25	-	211
9 ,,	62	39	-	13	-	114
10 և ավելի ,	62	37	-	12	-	111
Ընդամենը	14171	5255	25	1548	63	21062

Էջմիածնի զավառի վարժու աշխատուժ օգտագործող
և չօգտագործող տնտեսությունների քանակը

Աղյուսակ 41

Գյուղացիների ազգություններ	Գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք վարձել են բաղնիքներ				Հեն վար- ձել բաղ- նիքներ
	օրով	սեզոնով	ամբողջ	ընդամենը	
Հայ	2934	145	406	2885	11286
Թաթար	677	104	341	1122	4139
Իռուս	-	-	-	-	25
Եզդի և քուրդ	76	14	93	183	1365
Այլազգի	14	2	2	18	45
Աղյուսակ	3101	265	842	4208	16854

Գրագիտութիւնը և շմիածնի գալատում

Աղյուսակ 42

Ազգութ- իւնը	Տղամարդ				Կ ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	տղա- մարդ	կին
Հայեր	769	2690	1614	422	259	425	134	22	5495	840
Քաթար- ներ	40	178	186	90	2	13	11	1	494	27
Ռուսներ	3	6	8	2	1	2	2	-	19	5
Եզդիներ և քրդեր	1	12	19	4	-	-	-	-	36	-
Այլազ- գիներ	20	46	19	3	4	6	7	1	88	18
Ընդամենը	839	2932	1846	521	266	446	154	24	6132	890

Հողաքաժինների կենտրոնացումը Լոռու
գավառախաչ գյուղացիական տարրեր
խմբերի ձեռքբերում

Այլուսակ 48

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերություն	Տնտեսու- թյուննե- րի հողա- քաժինը /դես./	օ/օ հարա- բերություն
Հող չունեցող	689	9,01	-	-
Մինչև 0,5 ու- նեցող	742	9,70	371	1,03
1,0 ,,	883	11,52	883	2,44
1,5 ,,	1093	14,30	1639,5	4,53
2,0 ,,	411	5,40	822	2,27
2-3 ,,	731	9,56	1827,5	5,05
3-4 ,,	751	9,81	2628,5	7,27
4-5 ,,	503	6,58	2269,5	6,26
5-6 ,,	313	4,10	1721,5	4,76
6-8 ,,	482	6,30	3374	9,35
8-10 ,,	283	3,70	2547	7,04
10-15 ,,	356	4,63	4450	12,31
15-20 ,,	121	1,58	2117,5	5,86
20-25 ,,	93	1,21	2092,5	5,79
25-30 ,,	67	0,87	1842,5	5,09
30-46 ,,	57	0,74	1995	5,52
40-50 ,,	16	0,21	720	1,99
50-75 ,,	28	0,40	1750	4,84
75-100 ,,	17	0,21	1487,5	4,11
100-150 ,,	13	0,17	1625	4,49
Ընդամենը	7649	100	36157,5	100

Հոռու զավառամասի տարրեր ազգերի գյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ հողաբաժինների

Աղյուսակ 44

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Թալար	Ռուս	Իզդիկ քուրդ	Ալլազ- գի	Ընդա- մենը
Հողագուրկներ	192	313	133	-	51	689
Մինչև 0,5 ու-	430	16	113	-	183	742
նեցողներ						
1,0 ,,	754	14	13	-	102	883
1,5 ,,	1003	21	13	-	56	1093
2,0 ,,	280	16	40	-	75	411
2-3 ,,	645	16	22	-	48	731
3-4 ,,	616	13	51	-	71	751
4-5 ,,	359	22	83	-	39	503
5-6 ,,	222	14	69	-	8	313
6-8 ,,	278	33	157	-	14	482
8-10 ,,	151	8	115	-	9	283
10-15 ,,	200	11	142	-	3	356
15-20 ,,	70	9	42	-	-	121
20-25 ,,	40	7	45	-	1	93
25-30 ,,	30	3	34	-	-	67
30-40 ,,	29	1	27	-	-	57
40-50 ,,	7	1	8	-	-	16
50-75 ,,	15	1	12	-	-	28
75-100 ,,	6	1	10	-	-	17
100-150 ,,	5	-	6	-	2	13
Ընդամենը	5332	520	1135	-	662	7649

Լոռու զավառամասի տարբեր ազգերի գյուղացիների
հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Աղյուսակ 45

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի-	Ընդա- մենը
Մինչև 0,5 ու- նեցող	215	8	56,5	7	91,5	371
1' ,,	754	14	13	-	102	883
1,5 ,,	1504,5	31,5	19,5	-	84	1639,5
2 ,,	560	32	80	-	150	822
2,5 ,,	1612,5	40	55	-	120	1827,5
3,5 ,,	2156	45,5	178,5	-	248,5	2628,5
4,5 ,,	1615,5	99	373,5	-	175,5	2263,5
5,5 ,,	1221	77	379,5	-	44	1721,5
7 ,,	1946	231	1099	-	98	3374
9 ,,	1359	72	1035	-	81	2547
12,5 ,,	2500	137,5	1775	-	37,5	4450
17,5 ,,	1225	157,5	735	-	-	2117,5
22,5 ,,	900	157,5	1012,5	-	22,5	2092,5
27,5 ,,	825	82,5	935	-	-	1842,5
35 ,,	1015	35	945	-	-	1995
45 ,,	315	45	360	-	-	720
62,5 ,,	937,5	62,5	750	-	-	1750
87,5 ,,	525	87,5	875	-	-	1487,5
125 ,,	625	-	750	-	250	1625
Ընդամենը	21811	1415	11427	-	1504,5	36157,5

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությանների
 Լոռու զավառամասում

Աղյուսակ 46

Վարձակալների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամե- նը
Չեն վարձակալել	5157	615	952	-	571	7295
Վարձակալել են						
մինչև 0-25	15	-	1	-	-	16
0,25-0,5	23	-	-	-	-	23
0,5-0,75	12	-	1	-	-	13
0,75-1,0	71	2	7	-	2	82
1,0-1,5	15	-	-	-	1	16
1,5-2,0	28	-	2	-	-	30
2,0-3,0	41	-	8	-	4	53
3,0-5,0	33	5	12	-	5	55
5,0-7,0	4	-	7	-	2	13
7,0-10,0	3	-	7	-	1	11
10,0-15	4	-	9	-	2	15
15-20	3	-	6	-	-	9
20-30	-	-	8	-	-	8
30-40	1	-	3	-	-	4
40-50	-	-	2	-	-	2
50 և ավելի	-	1	2	-	1	4
Ընդամենը	5410	623	1027	-	589	7649

Հողը վարձակալությամբ հանձնող տնտեսությունները
Լոռու գավառամասում

Աղյուսակ 47

Հողը վարձով հանձնողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հալ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Ձեն հանձնել	3217	246	680	-	465	4608
Հանձնել են						
մինչև 0,25 հեա.	69	9	109	-	3	190
0,25-0,50 ,,	258	-	23	-	-	281
0,5-0,75 ,,	38	1	2	-	12	53
0,75-1,0 ,,	394	11	26	-	25	456
1,0-1,5 ,,	51	5	6	-	-	62
1,5-2,0 ,,	130	13	12	-	2	157
2-3 ,,	492	45	25	-	29	585
3-5 ,,	457	69	49	-	32	607
5-7 ,,	121	21	17	-	10	169
7-10,5 ,,	78	46	25	-	5	156
10-15 ,,	47	37	16	-	5	105
15-20 ,,	31	33	10	-	1	75
20-30 ,,	6	33	12	-	1	52
30-40 ,,	4	26	6	-	1	37
40-50 ,,	5	13	3	-	1	22
50 և ավելի ,,	12	13	6	-	3	34
Ընդամենը	5410	629	1027	-	589	7649

Բոլոր անասունների գլխաքանակը և ոտու զավառամասի
գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 48

Տնտեսությունների խմբերը	Հայերի մոտ	Քաթար- ների մոտ	Խուս- ների մոտ	Եզդի- ների և քրդերի մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդա- մենը
1 գլուխ ունեցող	203	5	2	-	22	232
2 ,,	552	232	22	-	108	914
3-5 ,,	1928	115	91	-	249	2383
5-10 ,,	7695	562	1230	-	728	10215
11-15 ,,	8087	650	688	-	475	9900
16-20 ,,	6440	717	2765	-	455	10377
21-30 ,,	13450	1425	3125	-	1050	19050
31-40 ,,	9835	1365	3115	-	700	15015
41-50 ,,	8865	945	2430	-	585	12825
51-100 ,,	24600	4275	4575	-	1650	35100
101-500 ,,	29700	13500	5100	-	4800	53100
501 և ավելի ,,	500	2000	1000	-	500	4000
Ընդամենը	111855	25791	24143	=	11322	173111

Գյուղացիական տնտեսությունների խմբավորումը Լոռու
գավառամասում ըստ բոլոր անասունների քանակի

Աղյուսակ 49

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չունեցող	1028	53	138	-	184	1403
1 գլուխ ունե- ցող	203	8	2	-	22	232
2 ,,	276	116	11	-	54	457
3-5 ,,	551	33	26	-	71	681
5-10 ,,	1026	75	164	-	97	1362
11-15 ,,	647	62	55	-	38	792
16-20 ,,	368	41	158	-	26	593
21-30 ,,	538	57	125	-	42	762
31-40 ,,	281	39	89	-	20	429
41-50 ,,	197	21	54	-	13	285
51-100 ,,	328	57	61	-	22	468
101-500 ,,	99	45	17	-	16	177
501- և ավելի	1	4	2	-	1	8
Ընդամենը	5543	598	902	-	606	7649

Բոլոր անասունների զվաքանակի կենտրոնացումը
 Լոռու գավառամասի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 50

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հա- րաբերու- թյամբ	Բոլոր անա- սունների զվաքանակը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ
Անասուն չու- նեցողներ	1403	18,34	-	-
1 գլուխ ու- նեցող	232	3,03	232	0,13
2 ,,	457	6,00	914	0,53
3-5 ,,	681	8,90	2383	1,38
5-10 ,,	1362	17,80	10215	5,91
11-15 ,,	792	10,35	9900	5,72
16-20 ,,	593	7,76	10377	5,99
21-30 ,,	762	9,98	19050	11,00
31-40 ,,	429	5,60	15015	8,67
41-50 ,,	285	3,72	12825	7,41
51-100 ,,	468	6,11	35100	20,28
101-500 ,,	177	2,31	58100	30,67
501 և ավելի,,	8	0,10	49000	2,31
Ընդամենը	7649	100	173111	100

Բանող անասունների զվաքա՛նակը Լոռու գավառամասի
գյուղացիական տնտեսութ՛յուններում

Աղյուսակ 51

Տնտեսութ՛յունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսութ՛յուններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդա- մենը
1 զլուխ ունեցող	167	28	7	-	12	214
2 „ „	4484	386 „	554	-	318	5742
3 „ „	729	33	9	-	66	837
4 „ „	2728	268	512	-	168	3676
5 „ „	590	20	15	-	65	690
6 „ „	750	42	144	-	54	990
7 „ „	147	14	21	-	21	203
8 „ „	272	-	56	-	24	352
9 „ „	63	9	9	-	-	81
10 և ավելի „ „	260	-	20	-	20	300
Ընդամենը	10190	800	1217	-	748	13085

Հոռու զավառամասի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումն ըստ բանող անասունների զվառմանակի

Աղյուսակ 52

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հալ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	1745	310	572	-	324	2951
1 գլուխ ու- նեցող	167	28	7	-	12	214
2 ,,	2242	193	277	-	159	2871
3 ,,	243	11	3	-	22	279
4 ,,	682	67	128	-	42	919
5 ,,	118	4	3	-	13	138
6 ,,	125	7	24	-	9	165
7 ,,	21	2	3	-	3	29
8 ,,	34	-	7	-	3	44
9 ,,	7	1	1	-	-	9
10 և ավելի ,,	26	7	2	-	2	30
Ընդամենը	5410	623	1027	-	589	7649

Բանող անասունների գլխաքանակի կենտրոնացումը
 չորս զավառամասի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 53

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերությամբ	Բանող անա- սունների գլխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Բանող անասուն չունեցող	2951	38,60	-	-
1 գլուխ ունեցող	214	2,80	214	1,63
2 ,,	2871	37,58	5742	43,88
3 ,,	279	3,67	837	6,40
4 ,,	919	12,01	3676	28,10
5 ,,	138	1,80	690	5,27
6 ,,	165	2,16	990	7,56
7 ,,	29	0,40	203	1,55
8 ,,	44	0,60	352	2,70
9 ,,	9	0,01	81	0,61
10 և ավելի ,,	30	0,40	300	2,30
Ընդամենը	7649	100	13085	100

Աշխատողների թիվը Լոռու գավառամասի գյուղացիական
տնտեսություններում

Աղյուսակ 54

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Աշխատողներ չունեն	124	8	48	-	7	187
Ունեն 1 աշխատող	293	83	97	-	33	456
2 ,,	1715	251	276	-	217	2459
3 ,,	1088	127	243	-	113	1566
4 ,,	872	84	132	-	96	1184
5 ,,	564	38	99	-	61	762
6 ,,	333	39	62	-	31	465
7 ,,	193	20	30	-	15	258
8 ,,	108	6	18	-	4	131
9 ,,	57	10	10	-	8	85
10 և ավելի ,,	73	7	12	-	4	96
Ընդամենը	5410	623	1027	-	589	7649

Լոռու զավառամասի վարժու աշխատող օգտագործող և
չօգտագործող գյուղացիական տնտեսությունների քանակը

Աղյուսակ 55

Գյուղացիների ազգությունները	Գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք				
	վարձել են քաղաքակներ		չեն վարձել քաղաքակ- ներ		
	Օրով	Սեզո- նով	Տարով	Ընդա- մենը	
Հայ	2008	58	100	2161	3249
Քաթար.	97	97	26	220	303
Ռուս	246	31	48	325	702
Ազդի և քուրդ	-	-	-	-	-
Այլազգի	185	4	14	203	386
Ընդամենը	2536	185	188	2909	4740

Գրագիտությունը և ուսու գալառում

Աղյուսակ 56

Ազգու- թյունը	Տղամարդ				Կին				
	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից քառորդ	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից քառորդ	տղա- կին մարդ
Հայ	511	2166	1913	938	263	473	182	31	4328 949
Թաթար	7	16	18	5	-	-	-	-	46 -
Ռուս	215	771	431	141	207	458	100	17	1558 782
Եզդի և քուրդ	-	-	-	-	-	-	-	-	- -
Այլազ- գի	81	272	140	27	54	100	23	5	520 182
Ընդամենը	814	3225	1902	511	524	1031	305	53	6452 1913

Հողաքանի կենտրոնացումը նախի մարզի
գյուղացիական խմբերի ձեռքբերում

Աղյուսակ 57

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտ. թիվ	օ/օ	Հողաքանի չափը/դես./	օ/օ
Հող չունեցող	197	1,30	-	-
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	2743	18,03	1371,5	4,14
1,0 ,,	3080	20,26	3080	9,30
1,5 ,,	2000	13,15	3000	9,05
2,0 ,,	2777	18,26	5554	16,76
2-3 ,,	1195	7,86	2987,5	9,02
3-4 ,,	1629	10,71	5701,5	17,21
4-5 ,,	526	3,46	2367	7,14
5-6 ,,	369	2,43	2029,5	6,13
6-8 ,,	302	1,99	2114	6,38
8-10 ,,	195	1,28	1755	5,30
10-15 ,,	99	0,65	1237,5	3,73
15-20 ,,,	48	0,32	840	2,54
20-25 ,,,	34	0,22	765	2,31
25-30 ,,	12	0,08	530	0,99
Ընդամենը ,,	15206	100	33132,5	100

Արքայի մարզի տարբեր ազգերի գյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ հողաբաժնի

Աղյուսակ 58

Տնտեսատերերի
խմբերը

Տնտեսությունների թիվը

	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և ցուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Հող չունեցող	48	96	19	16	24	197
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	1222	1367	48	58	48	2743
1,0 ,,	1289	1392	43	191	165	3080
1,5 ,,	753	764	113	245	125	2000
2,0 ,,	791	1672	224	16	74	2777
2-3 ,,	381	253	490	13	58	1195
3-4 ,,	251	199	1140	-	39	1629
4-5 ,,	103	62	361	-	-	526
5-6 ,,	121	112	196	-	-	369
6-8 ,,	120	90	92	-	-	302
8-10 ,,	65	44	86	-	-	195
10-15 ,,	32	21	46	-	-	99
15-20 ,,	18	7	23	-	-	48
20-25 ,,	9	8	17	-	-	34
25-30 ,,	5	2	5	-	-	12
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	5208	6089	2837	539	533	15206

Արտի մարզի տարբեր ազգերի գյուղացիների
հողտրամիւնների ընդհանուր տարածուկը

Այլուսակ 59

Տնտեսուկ յունների խմբերը	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդա- մենը
Դեյաթիւններով						
Մինչև 0,5 դեյ.	611	683,5	24	29	24	1371,5
0,5-1,0	1289	1392*	43	191	165	3080
1,0-1,5	1129,5	1146	169,5	367,5	187,5	3000
1,5-2,0	1582	3344	448	32	148	5554
2,0-3	952,5	632,5	1225	32,5	145	2987,5
3-4	878,5	696,5	3990	-	136,5	5701,5
4-5	463,5	279	1624,5	-	-	2367
5-6	665,5	616	748	-	-	2029,5
6-8	840	630	644	-	-	2114
8-10	585	396	744	-	-	1725
10-15	400	262,5	575	-	-	1237,5
15-20	315	122,5	402,5	-	-	840
20-25	202,5	180	382,5	-	-	765
25-30	137,5	55	127,5	-	-	320
Ընդամենը	10051,5	10435,5	11157,5	652	806	33102,5

Հողի վարձակալումը նախի մարզում
ըստ տնտեսությունների

Այլուսակ 60

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Չեն վարձակալել	1513	5223	1056	471	258	8521
Վարձակալել են	1718	544	816	40	193	3311
մինչև 0,25 հեա.						
0,25-0,5 ,,	1144	310	568	15	77	2114
0,5-0,75 ,,	515	12	263	6	3	799
0,75-1,0 ,,	248	-	75	7	2	332
1,0-1,5 ,,	61	-	45	-	-	106
1,5-2,0 ,,	9	-	14	-	-	23
2,0-5,0 ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	5208	6089	2837	539	533	15206

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
Կարսի մարզում

Աղյուսակ 61

Հողաբաժինը վարձով հանձնողների խմբերը	Ա զ զ ու թ յ ու լ ն ն ե ռ ք					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ- ազգի	Ընդա- մենը
Չեն հանձնել	1767	5473	1340	518	203	9301
Մինչև 0,25 դեա.	1598	352	631	-	171	2752
0,25-0,5 ,,	889	191	442	14	122	1658
0,5-0,75 ,,	481	63	233	5	37	819
0,75-1,0 ,,	372	8	136	2	-	518
1,0-1,5 ,,	97	2	28	-	-	127
1,5-2,5 ,,	3	-	18	-	-	21
2-3 ,,	1	-	9	-	-	10
3-5 ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	5208	6089	2837	539	533	15206

ԲՈՒՆԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՂԵԽՔԱՆՈՒՄԸ ՆԱԴԻՄ ՄԱՐԳԻ
ՂՅՈՒՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԵԼԻՈՒՄԻ ԴՆՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

ԱՂՅՈՒՄԱԿ 62

Տնտեսությունների խմբերը	Հայերի մոտ	Քաթարներ- ի մոտ	Ռուսներ- ի մոտ	Եզդիներ- ի և ցրդների մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդա- մենը
1 ՂԵԽՈՒՄՆԵ- րը	534	641	356	-	76	1607
2 ,,	1382	1524	1142	-	208	4256
3-5 ,,	2960	3264	2712	56	588	9580
5-10 ,,	8047,5	7635	6660	292,5	682,5	23317,5
11-15 ,,	14937	15431	1989	624	546	33527
16-20 ,,	10458	14616	2214	1566	432	29286
21-30 ,,	6834	13897,5	255	2703	127,5	23817
31-40 ,,	2307,5	4934,5	-	2698	-	9940
41-50 ,,	1046,5	2821	-	4004	-	7871,5
51-100 ,,	906	1359	-	3473	-	5738
101-500 ,,	1502,5	4207	-	8714,5	-	14424
500 և ավելի ,,	-	-	-	5000	-	3000
ԸՆԴԱՄԱՆՈՒՄ	50915	70330	15328	27131	2860	166364

Գյուղացիական տնտեսությունների խմբավորումը
 նարսի մարզում ըստ բոլոր անասունների գլխաքանակի

Աղյուսակ 68

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Անասուն չունեցող	67	75	58	-	44	244
1 գլուխ ունեցող	534	641	356	-	76	1607
2 " "	691	762	571	-	104	2128
3-5 " "	740	816	678	14	147	2395
5-10 " "	2073	2018	888	39	91	3109
11-15 " "	1149	1187	153	48	42	2579
16-20 " "	581	812	123	87	24	1627
21-30 " "	268	545	10	106	5	934
31-40 " "	65	139	-	76	-	280
41-50 " "	23	62	-	88	-	173
51-100 " "	12	18	-	46	-	76
101-500 " "	5	14	-	29	-	48
501 և ավելի " "	-	-	-	6	-	6
Ընդամենը	5208	6089	2837	539	533	15206

Բոլոր անասունների գլխաքանակի կենտրոնացումը
 Կարսի մարզի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 64

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտ.թիվը	օ/օ	Բոլոր անա- սունների քանակը	օ/օ
Անասուն չունեցող	244	1,60	-	-
1 գլուխ ունեցող	1607	10,60	1607	0,96
2 ,,	2128	14,00	4256	2,55
3-5 ,,	2395	15,75	9580	5,75
5-10 ,,	3109	20,44	23317,5	14,01
11-15 ,,	2579	16,96	33527	20,15
16-20 ,,	1627	10,70	29286	17,60
21-30 ,,	934	6,14	23817	14,31
31-40 ,,	280	1,84	9940	5,97
41-50 ,,	173	1,13	7871,5	4,75
51-100 ,,	76	0,50	5738	3,45
101-500 ,,	48	0,31	14424	8,70
501 և ավելի ,,	6	0,03	3000	1,80
Ընդամենը	15206	100	166864	100

Բանող անասունների գլխարանակը Կարսի մարզի
գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 65

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քախար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 գլուխ ունե- ցող	1111	1074	147	-	80	2412
2 „ „	3088	3326	1082	662	226	8384
3 „ „	456	1119	2106	273	312	4260
4 „ „	3968	4192	2648	196	268	11272
5 „ „	3060	4375	2155	90	265	9945
6 „ „	2886	3384	1230	48	186	7734
7 „ „	1456	2086	441	35	224	4242
8 „ „	312	448	168	96	-	1024
9 „ „	117	441	81	-	45	684
10 և ավելի „ „	80	280	20	40	-	420
Ընդամենը	16534	20719	10078	1440	1606	50377

Կարսի մարզի գյուղացիական տնտեսութիւնների
խմբավորումը ըստ բոլոր անասունների զխաբանակի

Աղյուսակ 66

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսութիւններ					
	Հալ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլագ- գի	Ընդամե- սը
Անասուն չու- նեցող	48	63	54	33	36	234
1 գլուխ ունեցող	1111	1074	147	-	80	2412
2 ,,	1544	1663	541	331	118	4192
3 ,,	152	371	702	91	104	1420
4 ,,	992	1048	662	49	67	2818
5 ,,	612	875	431	18	58	1939
6 ,,	481	564	205	8	31	1289
7 ,,	208	298	63	5	32	606
8 ,,	39	56	21	-	12	128
9 ,,	13	49	9	-	5	76
10 և ավելի ,,	8	28	2	4	-	42
Ընդամենը	5208	6089	2897	539	532	15206

Բանող անասունների զլխաքանակի կենտրոնացումը
 Կարսի մարզի գյուղագիական տնտեսության շրջաններում

Այլ յուսակ 67

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ	Բանող անա- սունների զլխաքանակը	օ/օ
Բանող անասուն շունեցող	234	1,58	-	-
1 զլուխ ունեցող	2412	15,86	2412	4,78
2 ,,	4192	27,56	8384	16,64
3 ,,	1420	9,33	4260	8,45
4 ,,	2818	18,53	11272	22,40
5 ,,	1989	13,10	9945	19,74
6 ,,	1289	8,47	7734	15,35
7 ,,	606	4,00	4242	8,42
8 ,,	128	0,84	1024	2,04
9 ,,	76	0,50	684	1,35
10 և ավելի ,,	42	0,28	420	0,83
Ընդամենը	15206	100	50377	100

Աշխատողների թիվը Կարսի մարզի գյուղացիական
տնտեսություններում

Աղյուսակ 68

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Աշխատողներ յուրեն	56	72	28	7	-	163
Ունեն 1 աշ- խատող	384	446	187	15	34	1066
2 ,,	1466	1841	1114	21	56	4498
3 ,,	1516	1337	971	134	167	4125
4 ,,	1007	1103	362	101	188	2761
5 ,,	409	671	102	139	43	1364
6 ,,	256	442	51	111	37	897
7 ,,	92	128	18	5	6	249
8 ,,	19	21	4	4	2	50
9 ,,	3	10	-	2	-	15
10 և ավելի ,,	-	18	-	-	-	18
Ընդամենը	5208	6089	2837	539	533	15206

Կարսի մարզի վարժու աշխատուժ օգտագործող և
 շօտագործող գյուղացիական տնտեսությունների
 քանակը

Աղյուսակ 69

Գյուղացիների ազգությունը	Գյուղացիական տնտեսություններ՝ որոնց վարժել են բատրակներ				չեն վարժել բատրակներ
	Օրով	Սեզոնով	տարով	ընկալման- ըն	
Հայ	533	356	177	1066	4141
Թաթար	685	565	197	1437	4642
Ռուս	539	277	208	1024	1813
Եզդի և քուրդ	31	-	-	31	508
Այլազգի	192	69	40	401	233
Ընդամենը	1980	1267	622	3959	11337

Գրագիտութիւնը կարսի մարզում

Աղյուսակ 70

Ազգութիւնը	Տղամարդ				Կ ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15 տար.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	Տղա-մարդ	Կին
Հայ	868	1047	315	141	254	441	191	16	2371	902
Քաջար	14	25	8	3	2	-	-	-	50	2
Ռուս	452	640	123	56	85	262	31	19	1280	397
Նգղի և քուրդ	-	-	3	-	-	-	-	-	3	-
Այլալի	44	61	28	13	9	12	5	-	146	26
Ընդամենը	1378	1782	477	213	350	715	227	35	3850	1327
									5177	

Հողաքաժինների կենտրոնացումը նոր Բայազետի գավառի
գյուղացիական տարրեր խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 71

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերությամբ	Տնտեսու- թյունների հողաքաժին- ները/դես./	օ/օ հա- րաբերու- թյամբ
Հողագուրկներ	619	6,81	-	-
Մինչև 0,5 դես.	135	1,49	67,5	0,22
0,5-1,0	343	3,82	348	1,14
1,5	611	6,72	916,5	3,01
2,0	922	10,14	1844	6,07
2-3	2254	24,79	5635	18,56
3-4	1685	18,53	5897,5	19,41
4-5	1017	11,20	4576,5	15,06
5-6	573	6,30	3151,5	10,40
6-8	530	5,83	3710	12,21
9-20	245	2,70	2205	7,26
10-15	134	1,50	1675	5,51
15-20	10	0,11	175	0,60
20-25	4	0,04	90	0,30
25-30	-	-	-	-
30-40	1	0,01	35	0,11
40-50	1	0,01	45	0,14
Ընդամենը	9089	100	30371,5	100

Նոր Բայազետի գավառի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումը ըստ հողաքաժիների

Աղյուսակ 72.

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					Ընդամենը
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	
Հողագուրկներ	544	27	46	-	2	619
Մինչև 0,5 դես.	117	16	1	-	1	135
ունեցող						
0,5-1,0 ,,	304	35	4	4	1	348
1-1,5 ,,	447	134	13	11	6	611
1,5-2,0 ,,	757	120	14	21	10	922
2-3 ,,	1842	324	44	29	15	2254
3-4 ,,	1356	239	68	21	1	1685
4-5 ,,	712	216	73	13	3	1017
5-6 ,,	526	163	75	9	-	573
6-8 ,,	297	147	81	5	-	530
8-10 ,,	158	61	26	7	-	245
10-15 ,,	28	52	53	1	-	134
15-20 ,,	3	3	4	-	-	10
20-25 ,,	2	2	-	-	-	4
25-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	1	-	-	-	1
40-50 ,,	-	1	-	-	-	1
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Նոր Բայալեսի զավառի տարեր ազգերի գյուղացիների
հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Աղյուսակ 73

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Խինչև 0,5 դես.	58,5	8	0,5	7	0,5	67,5
ունեցող						
1,0	304	35	4	4	1	348
1,5	670,5	201	10,5	15,5	9	916,5
2,0	1514	240	28	42	20	1844
2,5	4605	810	110	72,5	37,5	5635
3,5	4746	836,5	238	73,5	3,5	5897,5
4,5	3204	972	328,5	50,5	13,5	4576,5
5,5	1793	896,5	412,5	49,5	-	3151,5
7,0	2079	1029	567	35	-	3710
9,0	1422	549	234	-	-	2205
12,5	350	650	662,5	12,5	-	1675
17,5	52,5	52,5	70	-	-	175
22,5	45	45	-	-	-	90
27,5	-	-	-	-	-	-
35	-	35	-	-	-	35
45	-	45	-	-	-	45
Ընդամենը	20843,5	6404,5	2674,5	364	85	30371,5

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
նոր Բայալետի գավառում

Աղյուսակ 74

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսությունները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և բուլղ	Այլազ- գի	Ընդամե- նը
Չեն վարձակալել	6606	1541	424	114	39	8724
Վարձակալել են մինչև 0,25 հեա.	1	-	-	-	-	1
0,25-0,50 ,,	1	-	-	-	-	1
0,5 -0,75 ,,	14	-	2	-	-	16
0,75-1,0 ,,	5	-	-	-	-	5
1,0-1,5 ,,	91	-	9	-	-	100
1,5-2,0 ,,	37	-	2	-	-	39
2-3 ,,	45	-	6	-	-	51
3-5 ,,	43	-	9	-	-	52
5-7 ,,	33	-	8	-	-	41
7-10 ,,	12	-	20	-	-	32
10-15 ,,	2	-	14	-	-	16
15-20 ,,	2	-	6	-	-	8
20-30 ,,	1	-	2	-	-	3
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Հողը վարձակալութեամբ հանձնող տնտեսութեանները
նոր Բայազետի գաւառում

Այլուսակ 75

Հողարածիւր վարձով հանձնողների խում- բերը	Գյուղացիական տնտեսութեաններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և սուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
26ն հանձնել	6126	1532	493	104	39	8284
Հանձնել են մինչև 0,25 դես.	4	-	-	-	-	4
0,25-0,50 ,,	12	-	-	-	-	12
0,5-0,75 ,,	103	-	2	-	-	105
0,75-1,0 ,,	25	-	-	5	-	30
1,0-1,5 ,,	200	1	12	1	-	214
1,5-2,0 ,,	103	3	7	1	-	114
2-3 ,,	102	4	26	-	-	132
3-5 ,,	95	1	11	1	-	108
5-7 ,,	60	-	6	2	-	68
7-10,5 ,,	44	-	3	-	-	47
10-15 ,,	16	-	-	-	-	16
15-20 ,,	1	-	2	-	-	3
20-30 ,,	2	-	-	-	-	2
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Բոլոր անասունների զխաքանակը նոր Բայազետի
զավառի զյուզացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 76

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայերի մոտ	Թաթար- ների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Եզդիների և քրդե- րի մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդա- մենը
1 զլուխ ու- նեցող	255	51	8	4	-	318
2 ,,	1264	158	38	6	2	1468
3-5 ,,	3234	521	179	24	4	3962
5-10 ,,	7755	1905	840	75	22	10597
11-15 ,,	8175	1487	1163	100	75	11000
16-20 ,,	7700	2100	857	350	53	11060
21-30 ,,	14125	5500	850	600	125	21200
31-40 ,,	7070	5285	630	210	140	13335
41-50 ,,	5605	4005	270	225	135	10440
51-100 ,,	11700	9975	1500	1200	750	25125
101-500 ,,	7800	5100	1500	600	900	15900
501 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	74883	36087	7835	3394	2206	124405

Գյուղացիական տնտեսույթյունների խմբավորումը
նոր Բայազետի ճակատում ըստ բոլոր անասունների
զվաքանակի

Աղյուսակ 77

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսույթյուններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	1876	159	87	9	-	2131
1 զլուխ ու- նեցող	255	51	8	4	-	318
2 ,,	632	79	19	3	1	734
2-5 ,,	924	149	51	7	1	1132
5-10 ,,	1034	254	112	10	3	1413
10-15 ,,	654	119	93	8	6	880
15-20 ,,	440	120	49	20	3	632
20-30 ,,	565	220	34	24	5	848
30-40 ,,	202	151	18	6	4	381
40-50 ,,	129	89	6	5	3	232
50-100 ,,	156	133	20	16	10	335
100-500 ,,	26	17	5	2	3	53
500-1000 ,,	-	-	-	-	-	-
1000 և ավելի,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Բոլոր անասունների զխաքանակի կենտրոնացումը
 նոր Բայազետի գյուղադիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 78

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարց- քերու- թյամբ	Բոլոր անա- սունների զխաքանակը	օ/օ հա- րաբե- րու թյամբ
Անասուն չունեցող	2131	23,45	-	-
1 գլուխ ունեցող	318	3,50	318	0,25
2 ,,	734	8,08	1468	1,18
3-5 ,,	1132	12,46	3962	3,19
5-10 ,,	1413	15,55	10597	8,51
11-15 ,,	880	9,68	11000	8,84
16-20 ,,	632	6,95	11060	8,90
21-30 ,,	848	3,33	21200	17,04
31-40 ,,	381	4,19	13335	10,71
41-50 ,,	232	2,55	10440	8,40
51-100 ,,	335	3,68	25125	20,20
101-500 ,,	53	0,58	15900	12,78
Ընդամենը	9089	100	124405	100

Բանող անասունների գլխաքանակը Նոր Թալաշի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 79

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
1 գլուխ ունեցող	577	240	13	14	2	846
2 „ „	3496	1076	92	52	22	4738
3 „ „	1017	729	108	15	30	1899
4 „ „	1432	388	316	36	8	2180
5 „ „	555	290	220	35	5	1105
6 „ „	444	162	222	12	36	876
7 „ „	231	56	196	-	7	490
8 „ „	264	24	168	-	-	456
9 „ „	54	27	45	-	-	126
10 և ավելի „ „	220	-	230	-	-	450
Ընդամենը	8290	2992	1610	164	110	13166

Նոր Բայազետի զավառի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումը ըստ բանող անասունների զվարճանակի

Աղյուսակ 80

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն	3592	324	170	51	6	4143
չունեցող						
1 զլուխ ունեցող	577	240	13	14	2	846
2 ,,	1748	538	46	26	11	2369
3 ,,	339	243	36	5	10	633
4 ,,	358	97	79	9	2	545
5 ,,	111	58	44	7	1	221
6 ,,	74	27	37	2	6	146
7 ,,	33	8	28	-	1	70
8 ,,	33	3	21	-	-	57
9 ,,	6	3	5	-	-	14
10 և ավելի ,,	22	-	23	-	-	45
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Բանող անասունների զխաքանակի կենտրոնացումը
 նոր Բայազետի գյուղացիական տնտեսության շրջաններում

Աղյուսակ 81

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների քիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բանող անա- սունների զխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Բանող անասուն չունեցող	4143	45,58	-	-
1 գլուխ ունեցող	846	9,21	846	6,42
2 ,,	2369	26,06	4738	36,00
3 ,,	633	6,96	1899	14,42
4 ,,	545	6,00	2180	16,56
5 ,,	221	2,43	1105	8,39
6 ,,	146	1,61	876	6,65
7 ,,	70	0,77	490	3,72
8 ,,	57	0,63	456	3,46
9 ,,	14	0,15	126	0,96
10 և ավելի ,,	45	0,50	450	3,42
Ընդամենը	9089	100	13166	100

Աշխատողների թիվը նոր Բայազետի գավառի
գյուղացիական տնտեսություններում

Այլուսակ 82

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Աշխատողներ չունեն	157	8	8	-	-	173
ունեն 1 աշխատող	439	55	35	6	-	535
2 ,,	2611	647	177	37	19	3491
3 ,,	1183	314	99	23	9	1628
4 ,,	1056	252	84	19	5	1416
5 ,,	633	112	46	9	4	804
6 ,,	389	92	29	10	1	521
7 ,,	198	29	15	3	1	246
8 ,,	112	25	5	4	-	146
9 ,,	52	5	4	2	-	63
10 և ավելի ,,	63	2	-	1	-	66
Ընդամենը	6893	1541	502	114	39	9089

Նոր Բայազետի գավառի վարձու աշխատում օգտագործող
և չօգտագործող գյուղացիական տնտեսությունների
քանակը

Աղյուսակ 83

Գյուղացիների ազգությունները	Գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք վարձել են քաղաքականներ				չեն վար- ձել քաղա- քականներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Անդամներ	
Հայ	223	41	86	350	6543
Թաթար	19	6	9	34	1507
Ռուս	16	12	7	35	467
Իզդի և քուրդ	-	-	-	-	114
Ալլադզի	-	-	-	-	39
Անդամներ	258	59	102	419	8670
				9689	

Գրագիտութիւնը Նոր Բայազետի գավառում

Աղյուսակ 84

Ազգութիւնը	Տղամարդ				Ա ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	տղա- մարդ	կին
Հայ	322	1079	797	293	76	190	55	10	2431	331
Քաջար	3	11	8	3	-	2	1	-	25	3
Ռուս	86	345	207	74	48	140	34	3	712	230
Եզդի և քուրդ	-	1	2	1	-	-	-	-	4	-
Այլալզի	11	30	18	4	9	5	2	-	63	16
Ընդամենը	422	1466	1032	315	133	337	92	18	3235	580
									3815	

Հողաբաժինների կենտրոնացումը Շարուր-Գարալագյազի
զավառի գյուղացիական տարրեր խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 85

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերությունը	Տնտեսու- թյունների հողա- բաժինները /դես./	օ/օ հարա- բերությունը
Հող չունեցող	1381	10,98	-	-
Մինչև 0,5 դես.	5297	42,13	2648,5	15,56
ունեցող				
1,0 ,,	2134	16,97	2134	12,54
1,5 ,,	1381	10,98	2071,5	12,18
2,0 ,,	645	5,13	1290	7,58
2-3 ,,	594	4,72	1485	8,73
3-4 ,,	508	4,04	1778	10,46
4-5 ,,	279	2,22	1255,5	7,38
5-6 ,,	137	1,09	753,5	4,43
6-8 ,,	120	0,96	840	4,94
8-10 ,,	40	0,32	360	2,11
10-15 ,,	36	0,30	450	2,64
15-20 ,,	14	0,11	245	1,44
20-25 ,,	2	0,01	45	0,26
25-30 ,,	-	-	-	-
30-40 ,,	1	0,01	35	0,20
40-50 ,,	-	-	-	-
50-75 ,,	-	-	-	-
75-100 ,,	-	-	-	-
100-150 ,,	-	-	-	-
150-200 ,,	1	0,01	175	1,03
200-500 ,,	2	0,01	700	4,11
500-1000 ,,	1	0,01	750	4,41
Ընդամենը	12573	100	17016	100

Շարուն Դարալադյազի զավառի տարրեր ազգերի գյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ հողաբաժինների

Այլուսակ 86

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ- ազգի	Ընդամենը
Հողագուրկներ	240	1012	30	80	19	1381
Մինչև 0,5 հա.						
ունեցող	1417	3803	6	14	57	5297
0,5-1,0 ,,	610	1498	1	6	19	2134
1-1,5 ,,	399	972	3	7	-	1381
1,5-2,0 ,,	170	472	-	2	1	645
2-3 ,,	186	396	-	12	-	594
3-4 ,,	177	329	-	2	-	508
4-5 ,,	103	176	-	-	-	279
5-6 ,,	64	70	-	3	-	137
6-8 ,,	58	62	-	-	-	120
8-10 ,,	19	21	-	-	-	40
10-15 ,,	14	22	-	-	-	36
15-20 ,,	5	9	-	-	-	14
20-25 ,,	1	1	-	-	-	2
25-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	1	-	-	-	1
40-50 ,,	-	-	-	-	-	-
50-75 ,,	-	-	-	-	-	-
75-100 ,,	-	-	-	-	-	-
100-150 ,,	-	-	-	-	-	-
150-200 ,,	-	1	-	-	-	1
200-500 ,,	1	1	-	-	-	2
500-1000 ,,	-	1	-	-	-	1
1000 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	3464	8847	40	126	96	12573

Շարուն-Դարալազյազի գավառի տարբեր ազգերի գյուղացիների հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Նկատմամբ 87

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայեր	Թաթար- ներ	Ռուս- ներ	Եզդիներ և քրդ- եր	Այլազ- գիներ	Ընդամենը
Կինչև 0,5 դես. ունեցող	708,5	1901,5	3	7	28,5	2648,5
1 ,,	610	1498	1	6	19	2134
1,5 ,,	598,5	1458	4,5	10,5	-	2071,5
2 ,,	340	944	-	4	2	1290
2,5 ,,	465	990	-	30	-	1485
3,5 ,,	619,5	1151,5	-	7	-	1778
4,5 ,,	463,5	792	-	-	-	1255,5
5,5 ,,	352	385	-	16,5	-	753,5
7 ,,	406	434	-	-	-	840
9 ,,	171	189	-	-	-	360
12,5 ,,	175	275	-	-	-	450
17,5 ,,	87,5	157,5	-	-	-	245
22,5 ,,	22,5	22,5	-	-	-	45
35 ,,	-	35	-	-	-	35
175 ,,	-	175	-	-	-	175
350 ,,	350	350	-	-	-	700
750 ,,	-	750	-	-	-	750
Ընդամենը	5369	11508	8,5	81	49,5	17016

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
Շարուն-Իսրայելյանի գավառում

Աղյուսակ 88

Վարձակալ ողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլ- ազգի	Ընդամենը
Ձեն վարձակալել	3136	7840	28	129	83	11216
Վարձակալել են	68	183	-	1	3	255
մինչև 0,25 հեկտ.						
0,25-0,50 ,,	118	258	-	1	1	378
0,5 -0,75 ,,	32	107	-	-	5	144
0,75-1,0 ,,	28	142	-	3	3	176
1,0 -1,5 ,,	8	64	-	-	3	75
1,5 -2,0 ,,	32	92	-	-	-	124
2,0 -3,0 ,,	27	86	-	2	-	115
3,0-5,0 ,,	16	45	-	-	-	61
5,0-7,0 ,,	10	10	-	2	-	22
7,0-10,0 ,,	1	4	-	-	-	5
10,0-15 ,,	-	2	-	-	-	2
15-20 ,,	-	-	-	-	-	-
20-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
40-50 ,,	-	-	-	-	-	-
50 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	3476	8833	28	138	98	12373

Հողը վարժակալութեամբ հանձնող տնտեսութեանները
Շարուն-Դարակալ յազի գալստուով

Աղյուսակ 89

Հողը վարժով հանձնողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսութեաններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդիի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Զեն հանձնել	3089	7977	26	126	94	11322
Հանձնել են մինչև 0,25 դես.	84	203	-	1	-	288
0,25-0,50	124	154	-	1	-	279
0,5-0,75	31	66	-	-	-	97
0,75-1,0	38	122	-	-	-	160
1,0-1,5	15	44	-	-	1	60
1,5-2,0	20	61	-	-	1	82
2-3	35	94	-	-	1	130
3-5	24	65	-	-	1	90
5-7	12	25	-	-	-	37
7-10,5	1	8	1	-	-	10
10-15	1	9	1	-	-	11
15-20	-	2	-	-	-	2
20-30	2	2	-	-	-	4
30-40	-	1	-	-	-	1
Ընդամենը	3476	8833	28	138	98	12573

Բոլոր անասունների զլխաքանակը Շարուր-Դարալագյազի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 90

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայե- րի մոտ	Թաթար- ների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Եզդիներ- ի և քրդերի մոտ	Այլազ- գիների մոտ	Ընդամենը
1 զլուխ ու- նեցող	180	742	4	1	5	932
2 ,,	530	1912	14	2	28	2486
3-5 ,,	1155	4550	-	14	45	5764
5-10 ,,	3630	9022	8	60	88	12758
11-15 ,,	4650	7012	-	88	-	11750
16-20 ,,	4725	6912	-	70	-	11707
21-30 ,,	8450	13750	-	350	-	22550
31-40 ,,	5810	10780	-	525	-	17115
41-50 ,,	3015	5715	-	270	-	9000
51-100 ,,	7500	19200	-	675	-	27375
101-500 ,,	3900	20100	600	600	-	25200
Ընդամենը	43545	99695	626	2655	116	146637

Գյուղացիական տնտեսությունների խմբավորումը Շարուր-Շարա-
լազյազի գավառում ըստ բոլոր անասունների զվարճանակի

Այլուսակ 91

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քախար	Թուր	Եզդի և բուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	739	2547	9	19	57	3401
1 զլուխ ու- նեցող	180	742	4 ⁰⁰	1	5	932
2 ,,	265	956	7	1	14	1243
3-5 ,,	330	1300	-	4	13	1647
5-10 ,,	484	1203	1	8	5	1701
11-15 ,,	372	561	-	7	-	940
16-20 ,,	270	395	-	4	-	669
21-30 ,,	338	550	-	14	-	902
31-40 ,,	166	308	-	15	-	489
41-50 ,,	67	127	-	6	-	200
51-100 ,,	100	256	-	9	-	365
101-500 ,,	13	67	2	2	-	84
501 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	3324	9012	23	120	94	12573

Բոլոր անասունների զվարթանակի կենտրոնացումը
Շաբուր-Գարալազյազի գավառի գյուղացիական
տնտեսություններում

Աղյուսակ 92

Տնտեսությունների խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բոլոր անա- սունների զվարթանակը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ
Անասուն չունեցող	3401	27,05	-	-
1 զլուխ ունեցող	932	7,41	932	0,63
2 ,,	1243	9,90	2486	1,70
3-5 ,,	1647	13,08	5764	3,93
5-10 ,,	1701	13,52	12758	8,70
11-16 ,,	940	7,48	11750	8,01
16-20 ,,	669	5,32	11707	8,00
21-30 ,,	902	7,18	22550	15,38
31-40 ,,	489	3,90	17115	11,67
41-50 ,,	200	1,60	9000	6,13
51-100 ,,	365	2,90	27375	18,66
101-500 ,,	84	0,66	25200	17,19
Ընդամենը	12573	100	146637	100

Քանոդ անասունների գլխաքանակը Շարուր-Գարալագյազի
զավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 93

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
1 գլուխ ունեցող	638	1617	1	18	8	2282
2 " "	1822	3608	14	36	20	5500
3 " "	573	1470	-	12	3	2058
4 " "	532	1096	7	8	4	1640
5 " "	55	325	-	-	-	380
6 " "	90	264	-	-	-	354
7 " "	14	84	-	-	-	98
8 " "	-	96	-	-	-	96
9 " "	-	45	-	-	-	45
10 " "	20	190	-	-	-	210
Ընդամենը	3744	8795	15	74	35	12663

Շարուն-Իարսլազյազի գավառի գյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ բանող
անասունների զլխաքանակի

Աղյուսակ 94

Տնտեսական խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	1573	4491	20	96	78	6258
1 զլուխ ու- նեցող	638	1617	1	18	8	2282
2 ,,	911	1804	7	18	10	2750
3 ,,	191	490	-	4	1	686
4 ,,	133	274	-	2	1	410
5 ,,	11	65	-	-	-	76
6 ,,	15	44	-	-	-	59
7 ,,	2	12	-	-	-	14
8 ,,	-	12	-	-	-	12
9 ,,	-	5	-	-	-	5
10 և ավելի ,,	2	19	-	-	-	21
Ընդամենը	3476	8893	28	138	98	12573

Բանող անասունների գլխաքանակի կենտրոնացումը
Շաղուր-Դարալազյազի գավառի գյուղացիական
տնտեսություններում

Այլուսակ 95

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերությամբ	Բանող անա- սունների գլխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Բանող անասուն չունեցող	6258	49,77	-	-
1 գլուխ ունեցող	2282	18,16	2282	18,02
2 ,,	2750	21,87	5500	43,43
3 ,,	686	5,46	2058	16,25
4 ,,	410	3,26	1640	12,96
5 ,,	76	0,60	380	3,00
6 ,,	59	0,47	354	2,80
7 ,,	14	0,11	98	0,78
8 ,,	12	0,10	96	0,76
9 ,,	5	0,03	45	0,35
10 և ավելի ,,	21	0,16	210	1,66
Ընդամենը	12573	100	12663	100

Աշխատողների թիվը Շաբուր-Գարալագյազի գյուղացիական
տնտեսություններում

Աղյուսակ 96

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Քախար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Զուհեն աշխատող	59	136	-	27	5	227
Ունեն 1 աշխատող	183	710	4	8	11	916
2 ,,	1307	3786	8	40	52	5193
3 ,,	587	1582	6	23	14	2212
4 ,,	543	1161	5	20	12	1741
5 ,,	321	565	2	9	2	899
6 ,,	193	376	-	4	1	574
7 ,,	123	211	2	4	1	341
8 ,,	67	135	-	2	-	204
9 ,,	47	66	-	-	-	113
10 և ավելի,,	46	105	1	1	-	153
Ընդամենը	5476	8833	28	138	98	12573

Շարուն-Դարալագյազի գավառի վարժու աշխատող
օգտագործող և չօգտագործող գյուղացիական
տնտեսությունների քանակը

Աղյուսակ 97

Գյուղացիների ազգությունները	Գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք վարձել են բառրակներ				չեն վարձել բառրակներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Ընդամենը	
Հայ	88	30	71	184	3297
Թաթար	1179	145	430	1754	7079
Ռուս	-	-	-	-	28
Նգդի և քուրդ	-	-	36	36	99
Այլազգի	2	2	2	6	90
Ընդամենը	1264	177	539	1980	10593

Գրագիտութիւնը Շարունդ-Դարաւագյազի գավառում

Աղյուսակ 98

Ազգութիւնը	Տղամարդ				Կ ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	Տղա- մարդ	Կին
Հայեր	242	1102	669	198	49	87	41	7	2211	178
Քաթարներ	54	333	330	117	-	5	2	2	834	9
Ռուսներ	4	10	24	2	8	7	5	-	40	15
Եզդիներ և բրդեր	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Այլ ազգիներ	-	7	14	1	-	1	3	1	22	5
Ընդամենը	301	1452	1037	318	46	100	51	10	3108	207

Հողաբաժինների կենտրոնացումը Սուրմալուի գավառի
գյուղացիական տարրեր խմբերի ձեռքերում

Աղյուսակ 99

Տնտեսառարների խմբերը	Տնտեսու- թյունների թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Տնտեսու- թյունների հողաբաժինը /դես./	օ/օ հարա- բերությամբ
Հողագուրկներ	1001	9,88	-	-
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	964	9,52	482	2,62
0,5-1,0 ,,	2932	28,96	2932	15,98
1-1,5 ,,	1693	16,71	2539,5	13,84
1,5-2,0 ,,	976	9,63	1952	10,55
2-30 ,,	854	8,43	2135	11,64
3-4 ,,	768	7,58	2688	14,66
4-5 ,,	466	4,60	2097	11,13
5-6 ,,	168	1,66	924	5,04
6-8 ,,	198	1,95	1386	7,55
8-10 ,,	68	0,67	612	3,23
10-15 ,,	34	0,33	425	2,32
15-20 ,,	4	0,04	70	0,38
20-25 ,,	1	0,01	22,5	0,12
25-30 ,,	-	-	-	-
30-40 ,,	1	0,01	35	0,20
40-50 ,,	1	0,01	45	0,24
Ընդամենը	10129	100	18345	100

Սուբմալուի զավառի տարրեր ազգերի դյուղացիական
տնտեսությունների խմբավորումը ըստ հողաբաժնի

Այլուսակ 100

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսությունների թիվը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Հողագուրկներ	594	317	, -	89	1	1001
Ընդամենը 0,5 դես. ունեցող	534	284	-	146	-	964
1,0 ,,	1693	750	-	489	-	2932
1,5 ,,	765	706	-	222	-	1693
2,0 ,,	320	449	-	207	-	976
2-3 ,,	345	432	-	77	-	854
3-4 ,,	226	487	-	55	-	768
4-5 ,,	133	306	-	27	-	466
5-6 ,,	41	121	-	6	-	168
6-8 ,,	43	143	-	12	-	198
8-10 ,,	14	51	-	3	-	68
10-15 ,,	7	25	-	2	-	34
15-20 ,,	2	2	-	-	-	4
20-25 ,,	-	1	-	-	-	1
25-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	1	-	-	-	-	1
40-50 ,,	-	1	-	-	-	1
Ընդամենը	4718	4075	-	1335	1	10129

Սուբմալուի գալառի տարբեր ազգերի գյուղացիների
հողաբաժինների ընդհանուր տարածությունը

Այլուսակ 101

Տնտեսություն- ների խմբերը	Հայեր	Թաթար- ներ	Ռուս- ներ	Եզդիներ և քրդեր	Այլ ազ- գիներ	Ընդամենը
Մինչև 0,5 դես. ունեցող	267	142	-	78	-	482
1,0 ,,	1693	750	-	489	-	2932
1,5 ,,	1147,5	1059	-	333	-	2539,5
2,0 ,,	640	898	-	414	-	1952
2,5 ,,	862,5	1080	-	192,5	-	2135
3,5 ,,	791	1704,5	-	192,5	-	2688
4,5 ,,	598,5	1377	-	121,5	-	2097
5,5 ,,	225,5	665,5	-	33	-	924
7,0 ,,	301	1001	-	84	-	1386
9,0 ,,	126	459	-	27	-	612
12,5 ,,	87,5	312,5	-	25	-	425
17,5 ,,	35	35	-	-	-	70
22,5 ,,	-	22,5	-	-	-	22,5
35,0 ,,	35	-	-	-	-	35
45,0 ,,	-	45	-	-	-	45
Ընդամենը	6809,5	9551	-	1984,5	-	18345

Հողի վարձակալումը ըստ տնտեսությունների
Սուբմալուի զավառում

Այլուսակ 102

Վարձակալողների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
2 են վարձակալել	3766	3536	-	1303	23	8628
Վարձակալել են	156	116	-	-	-	272
մինչև 0,25 հեա.						
0,25-0,50 ,,	204	54	-	-	-	258
0,5-0,75 ,,	211	23	-	-	-	234
0,75-1,0 ,,	97	46	-	-	-	143
1,0-1,5 ,,	68	18	-	-	-	86
1,5-2,0 ,,	76	49	-	-	-	125
2,0-3,0 ,,	56	115	-	-	-	171
3,0-5,0 ,,	53	100	-	-	-	153
5,0-7,0 ,,	15	21	-	-	-	36
7,0-10,0 ,,	8	11	-	-	-	19
10,0-15 ,,	2	1	-	-	-	3
15-20 ,,	1	-	-	-	-	1
20-30 ,,	-	-	-	-	-	-
30-40 ,,	-	-	-	-	-	-
40-50 ,,	-	-	-	-	-	-
50 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	4713	4090	-	1303	23	10129

Հողը վարձակալութեամբ հանձնող տնտեսութիւնները
Սուրմալուի գաւառում

Այլուսակ 103

Հողը վարձով հանձ- նողների խմբերը	Կուլտիւրական տնտեսութիւնները					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Ձեն հանձնել	4548	4030	-	1303	23	9904
Հանձնել են մինչև 0,25 դես.	32	2	-	-	-	34
0,25-0,50 ,,	39	19	-	-	-	58
0,5 -0,75 ,,	23	3	-	-	-	26
0,75-1,0 ,,	16	8	-	-	-	24
1,0 -1,5 ,,	6	3	-	-	-	9
1,5 -2,0 ,,	7	2	-	-	-	9
2-3 ,,	14	13	-	-	-	27
3-5 ,,	20	6	-	-	-	26
5-7 ,,	6	4	-	-	-	10
7-10,5 ,,	1	-	-	-	-	1
10-15 ,,	1	-	-	-	-	1
Ընդամենը	4713	4090	-	1303	23	10129

Քույր անասունների զլխաքանակը Սուրմալուի
գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Այլուսակ 104

Տնտեսատերերի խմբերը	Հայերի մոտ	Թաթար- ների մոտ	Ռուս- ների մոտ	Եզդիների և քրդերի մոտ	Այլ- ագգի- ների մոտ	Ընդա- մենը
1 զլուխ ու- նեցող	199	200	-	25	-	424
2 ,,	1038	830	-	252	-	2120
3-5 ,,	2037	2205	-	322	-	4564
5-10 ,,	3840	5010	-	1005	-	9855
11-15 ,,	2900	5037	-	1400	-	9337
16-20 ,,	3570	4427	-	3255	-	11252
21-30 ,,	4725	5925	-	6700	-	17350
31-40 ,,	4620	3885	-	8400	-	16905
41-50 ,,	5130	7200	-	9630	-	21960
51-100 ,,	9000	9750	-	30975	-	49725
101-500 ,,	900	1800	-	49800	-	52500
Ընդամենը	37959	46269	-	111764	-	195992

Գյուղացիական տնտեսութիւնների խմբավորումը
Սուրմալուի գավառում ըստ բոլոր անասունների
գլխաքանակի

Աղյուսակ 105

Տնտեսատերերի խմբերը	Գյուղացիական տնտեսութիւններ					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազգի	Ընդամենը
Անասուն չունեցող	1219	839	-	74	2	2134
1 գլուխ ունեցող	199	200	-	25	-	424
2 ,,	519	415	-	126	-	1060
3-5 ,,	582	630	-	92	-	1304
5-10 ,,	512	668	-	134	-	1314
11-15 ,,	232	403	-	112	-	747
16-20 ,,	204	258	-	186	-	648
21-30 ,,	189	237	-	268	-	694
31-40 ,,	132	111	-	240	-	483
41-50 ,,	114	160	-	214	-	488
51-100 ,,	120	130	-	413	-	663
101-500 ,,	3	6	-	166	-	175
501 և ավելի ,,	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը	4025	4052	-	2050	2	10129

Բոլոր անասունների զլխաքանակի կենտրոնացումը
Սուրմալուի գավառի գյուղացիական տնտեսություն-
ներում

Աղյուսակ 106

Տնտեսական խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Բոլոր ան- սունների զլխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Անասուն չու- նեցող	2134	21,07	-	-
1 զլուխ ու- նեցող	424	4,19	424	0,22
2 ,,	1060	10,46	2120	1,08
3-5 ,,	1304	12,88	4564	2,33
5-10 ,,	1314	12,97	9855	5,03
11-15 ,,	747	7,37	9337	4,76
16-20 ,,	643	6,35	11252	5,74
21-30 ,,	694	6,85	17350	8,85
31-40 ,,	483	4,77	16905	8,62
41-50 ,,	488	4,81	21960	11,20
51-100 ,,	663	6,56	49725	25,37
101-500 ,,	175	1,72	52500	26,80
Ընդամենը	10129	100	195992	100

Բանոց անասունների գլխաքանակի Սուբմալուի
գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 107

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Թաթար	Դուս	Եզդի և բուրդ	Ալլադ- գի	Ընդամենը
1 գլուխ ու- նեցող	226	540	-	203	-	969
2 ,,	1266	2426	-	1120	-	4812
3 ,,	207	489	-	501	-	1197
4 ,,	248	424	-	464	-	1136
5 ,,	25	135	-	145	-	305
6 ,,	20	84	-	126	-	240
7 ,,	7	28	-	-	-	35
8 ,,	16	16	-	8	-	40
9 ,,	-	16	-	9	-	27
10 և ավելի ,,	40	10	-	-	-	50
Ընդամենը	2065	4170	-	2576	-	8811

Սուբսիդիայի զավառի գյուղացիական տնտեսությունների
խմբավորումը ըստ բանող անասունների զխառնակի

Աղյուսակ 108

Տնտեսությունների խմբերը	Գյուղացիական տնտեսություններ					
	Հայ	Քաթար	Ռուս	Եզդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Անասուն չու- նեցող	3706	2018	-	205	23	5952
1 զլուխ ու- նեցող	226	540	-	203	-	969
2 ,,	633	1213	-	560	-	2406
3 ,,	69	163	-	167	-	399
4 ,,	62	106	-	116	-	284
5 ,,	5	27	-	29	-	61
6 ,,	5	14	-	21	-	40
7 ,,	1	4	-	-	-	5
8 ,,	2	2	-	1	-	5
9 ,,	-	2	-	1	-	3
10 և ավելի ,,	4	1	-	-	-	5
Ընդամենը	4713	4090	-	1303	23	10129

Քանոդ անասունների զխաքանակի կենտրոնացումը
Սուրմալուի գավառի գյուղացիական տնտեսություններում

Աղյուսակ 109

Տնտեսատերերի խմբերը	Տնտեսու- թյուննե- րի թիվը	օ/օ հարա- բերու- թյամբ	Քանոդ անա- սունների զխաքանակը	օ/օ հարա- բերությամբ
Քանոդ անասուն չունեցող	5952	58,76	-	-
1 զլուխ ունեցող	969	9,56	969	11,00
2 " "	2406	23,76	4812	54,62
3 " "	399	3,94	1197	13,58
4 " "	284	2,88	1186	12,90
5 " "	61	0,60	305	3,46
6 " "	40	0,40	240	2,72
7 " "	5	0,04	35	0,40
8 " "	5	0,04	40	0,46
9 " "	3	0,03	27	0,30
10 և ավելի,	5	0,04	50	0,56
Ընդամենը	10129	100	8811	100

Աշխատողների թիվը Սուրմալուի զավառի գյուղացիական
տնտեսություններում

Աղյուսակ 110

Աշխատողների թիվը	Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը					
	Հայ	Թաթար	Ռուս	Նգդի և քուրդ	Այլազ- գի	Ընդամենը
Ձուներն աշխատող	166	145	-	14	-	325
Ուներն 1 աշխատող	469	401	-	83	-	953
2 ,,	1870	1720	-	443	11	4044
3 ,,	874	724	-	251	-	1849
4 ,,	667	581	-	251	12	1511
5 ,,	311	234	-	127	-	672
6 ,,	200	152	-	70	-	422
7 ,,	85	74	-	39	-	198
8 ,,	44	34	-	16	-	94
9 ,,	16	13	-	6	-	35
10 և ավելի ,,	11	12	-	3	-	26
Ընդամենը	4713	4090	-	1303	23	10129

Սուբմալուի գավառի վարժու աշխատութ օգտագործող և
 չօգտագործող գյուղացիական տնտեսութ յունների
 քանակը

Աղյուսակ 111

Գյուղացիների ազգութ յունները	Գյուղացիական տնտեսութ յուններ, որոնք վարժել են քատրակներ				չեն վարժել քատրակներ
	Օրով	Սեզոնով	Տարով	Ընդամենը	
Հայ	950	117	106	1173	3540
Քաթար	548	306	501	1355	2735
Ռուս	-	-	-	-	-
Եզդի և քուրդ	13	6	26	45	1258
Այլազգի	-	-	-	-	23
Ընդամենը	1511	429	633	2573	7556

Գրագիտությունը Սուրմալուի գավառում

Այլուսակ 112

Ազգու- թյունը	Տղամարդ				Կ ի ն				Ընդամենը	
	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	մինչև 15տ.	15-29 տար.	30-49 տար.	50-ից բարձր	Տղա- մարդ	Կին
Հայեր	679	1962	1169	333	365	680	206	34	4143	1285
Թաթարներ	13	68	77	89	-	-	1	-	197	1
Ռուսներ	4	4	10	3	2	4	7	2	21	15
Եզդիներ և թուրք	1	8	5	3	-	-	-	-	17	-
Այլազ- գիներ	1	6	5	1	-	2	4	-	13	6
Ընդամենը	698	2048	1266	379	367	686	218	36	4391	1307
									5698	

ՀԱՅՆԵՐԻ ՏՆՆԱԲԱՇԽՈՒՄԸ ԵՎ ԹՎԱՔԱՆԱԿԸ ՆՈՎԱԿԱՌՈՒՄ 1914 թ.

Ըստ ,,Կավկասյան կալենդարի,, տվյալների, 1914 թ. նովկասում հաշվվում էր 1732719 հայ, որից 1685935-ը՝ մարդկություն, իսկ 467784-ը՝ Հյուսիսային կովկասում: Հայերը նովկասում տեղաբաշխված էին հետևյալ կերպ¹:

1 Տես " Кавказский календарь на 1915", с. 218-264.

տվյալները քաղված են և սեկնարանային յուսմանը արված Ա.Ս. Համբարյանի կողմից:

Նահանգներն ու մարզերը	Մարդ /երկու սեռի	Նահանգներն ու մարզերը	Մարդ /երկու սեռի/
Երևանի	597279	Թերեքի	24469
Նիսապետապոլի	396807	Վուրանի	21906
Քիվիսի	394115	Բաթումի	20124
Կարսի	118938	Չերնոմորյան	16658
Բաքվի	43692	Քուրդսիի	7662

Այդ տվյալները ցույց են տալիս, որ հայերի ճնշող մեծամասնու-
թյունն ապրում էր Երևանի, Նիսապետապոլի, Քիվիսի նահանգներում և
Կարսի մարզում:

Վուլկասի հայերի ավելի քան 1/4-ը հաստատված էր քաղաքներում,
իսկ մնացածը՝ գյուղերում, ընդ որում քաղաքաբնակ հայերի թիվը ավելի
մեծ էր, քան մյուս ազգութայինների քաղաքաբնակներինն ստանձին վերց-
րած: Բաթումի է նշել, որ 1914 թ. Վուլկասի քաղաքային բնակչությունը
կազմում էր նրա ամբողջ բնակչության 16,1, իսկ քաղաքաբնակ հայերը
կազմում էին իրենց ամբողջ քանակի 25,6 տոկոսը¹: Դա բացատրվում է
գլխավորապես նրանով, որ ցարական կառավարությունը օսմանյան ջարդե-
րից փախած քաղաքաբնակ հայերին թույլատրում էր հաստատվել քաղաքնե-
րում: իսկ գյուղերում՝ միայն 20 տարի հետո: Նրանք կարող էին բնակ-
վել ոչ թե Հայաստանի, այլ Վուլկասի գանազան քաղաքներում: Ցարական
կառավարությունը զգուշանում էր այն բանից, որ հայերը հավաքվելով
Արևելյան Հայաստանում, կզանազան ինքնավարություն, որը վարակիչ
կլինի երկրամասի մյուս ազգութայինների համար:

Պոշտոնական տվյալները թույլ են տալիս համեմատել Վուլկասի քաղա-
քաբնակ հայերի քանակը երկրամասի մյուս ժողովուրդների քաղաքաբնակ-
ների հետ: Ահա այդ տվյալները²:

1 Տես Ա.Ս. Համբարյան, Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական հարաբերու-
թյունների համառոտ պատմություն / զ. երկրորդ կես - զ.
սկիզբ /, Երևան, 1983, էջ 154:

2 Տես "Кавказский календарь на 1915", с. 213-269.

Աղյուսակ 2

Քաղաքները	Բնակչու- թյան ընդ- հանուր թիվը	Հայերի թիվը	Քաղաքները	Բնակչու- թյան ընդ- հանուր թիվը	Հայերի թիվը
Թիֆլիս	344629	129569	Մոզդոկ	15152	3320
Բաքու	379886	69834	Կարս	30086	25252
Երևան	56305	11257	Կաղզվան	11145	8554
Սամա	12527	4460	Արդահան	4113	2063
Բաթում	38615	9828	Օլթի	3258	2188
Նուխի	54678	8189	Նախիջևան	8915	2628
Սուխումի	46530	5731	Վլադիկավկազ	79523	5384
Գորի	25655	6888	Ղզլար	12130	5466

ինչպես տեսնում ենք, հայերը Նշված քաղաքներում կազմում էին զգալի թիվ:

Երկրամասի մի շարք քաղաքներում նրանք բնակչության կեսից ավելին, նույնիսկ բացարձակ մեծամասնությունն էին կազմում: Դա հաստատվում է հետևյալ տվյալներով¹:

Աղյուսակ 3

Քաղաքները	Բնակչու- թյան ընդ- հանուր թիվը	Հայերի թիվը	Քաղաքները	Բնակչու- թյան ընդ- հանուր թիվը	Հայերի թիվը
Ալեքսանդր- ոպոլ	51316	45120	Կաղզվան	11145	8554
Երևան	29366	15531	Արդահան	4113	2063
Նոր Բայազետ	13290	12666	Օլթի	3258	2188
Գորիս	2176	1699	Ախալքալաք	7484	6697
Շուշի	42568	22416	Ախալցխա	23924	18137
Զաքաթալա	4000	2165	Աղնախ	17690	9002
Կարս	30086	25252			

Այսպիսով, հայերը բացարձակ մեծամասնություն էին կազմում Ալեքսանդրապոլում, Նոր Բայազետում, Գորիսում, Կարսում, Կաղզվանում, Ախալքալաքում և Ախալցխայում; իսկ մյուս քաղաքներում կեսից ավելին չէին:

¹ Տես "Кавказский календарь" на 1916г., с.213-269.

Տպագրվում է Հայաստանի ԳԱ պատմության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝ պատմական գիտությունների դոկտոր Ա.Ս. ՀԱՄԲԱՐՅԱՆ
Գիրքը հրատարակվել է Երազիսավորել գրախոսներ՝ պատմական գիտությունների
բեկնածուներ Դ. Մուրադյանը և Ս. Ալեքսանյանը

Աշխատության մեջ ներկայացվում են Արևելյան Հայաստանի 1916
դյուղատնտեսական հաշվեգրման և 1917 թ. մարդահամարի սկզբնաղբյուր-
ների հիման վրա կատարված հաշվումների արդյունքները: Այդ սկզբնաղ-
բյուրները մարդահամարի քարտերն են, որոնցում գույց են տրվում
գյուղացիական յուրաքանչյուր տնտեսության ազգային պատկանելություն-
ը, անձանց թիվը, հողատարածությունը, անասունների գլխաքանակը, աշ-
խատանքի գործիքները, գրագիտությունը, կալվածատիրական հողատիրու-
թյան պատկերը, հողատերերի գրագիտության մակարդակը և այլն: Ատար-
ված հաշվումները վեր են հանում Արևելյան Հայաստանի գյուղում կապի-
տալիզմի զարգացման աստիճանը և Ֆեոդալական մնացուկների վիճակը: Տվյալ-
ները պարզում են նաև երկրի քաղաքային բնակչության ներքին կյանքը,
զբաղմունքները, առևտրաարդյունագործական տնտեսարարները և այլն:

Նախատեսվում է պատմաբանների, տնտեսագետների, սոցիոլոգների և
բոլոր նրանց համար, ովքեր հետաքրքրվում են վերոհիշյալ խնդիրներով:

0503020913
Ա ----- 2 հատ.
703/02/ 93

(C) Հայաստանի ԳԱ հրատ. 1992

Բովանդակություն

1. Ներածություն
2. Արևելյան Հայաստանի գյուղատնտեսությունը 1916 թ. Համադուսաստանյան հաշվեգրման մեջ
3. 1917 թ. մարդահամարի քարտերի հիման վրա կազմված աղյուսակներ, որոնք ներկայացնում են Արևելյան Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական ընդհանուր պատկերը
4. 1917 թ. Մարդահամարի քարտերի հիման վրա կազմված աղյուսակներ, որոնք ներկայացնում են Արևելյան Հայաստանի առանձին զավատների սոցիալ-տնտեսական պատկերը
5. Հայերի տեղաբաշխումը և թվաքանակը Կովկասում 1914 թ.

ԱՐՆԱԿԵԼՑՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ 1916-1917 թթ.

ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐՆԵՐՈՒՄ

Հրատ. խմբագիր Լ.Ա.Սարաֆյան

Հանձնված է արտադրություն 30.03.1993թ.: Ստորագրված է տպագրության 29.02 1993թ.: Չափը 60X84¹/₁₆ թուղթ :

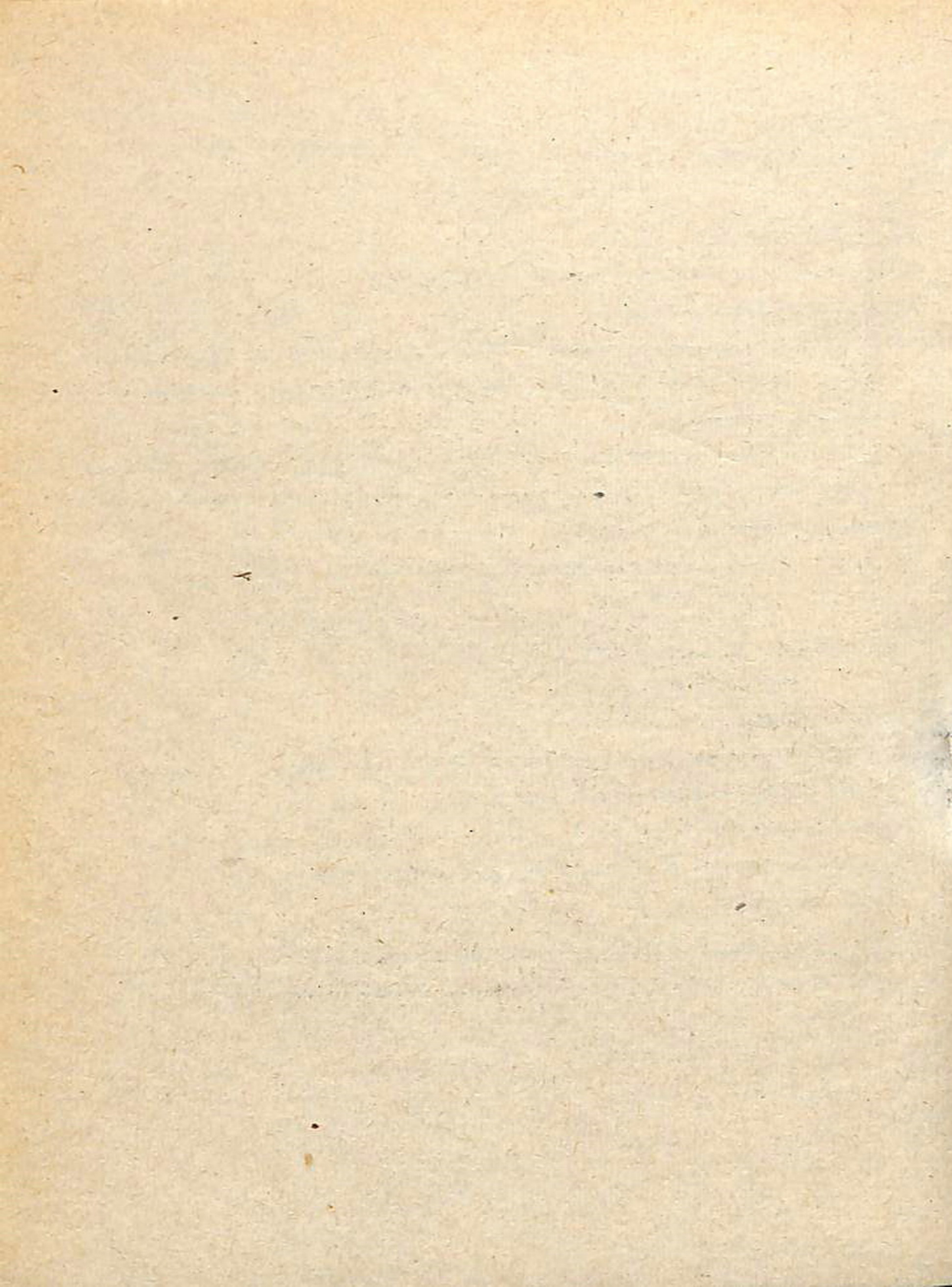
ՕՖսիթ տպագրություն: Պայմ. 11,16 մամ., տպագր. 12,0 մամուլ:

Հրատ. հաշվարկ 9,8 մամուլ: Տպաքանակ 800: Պատվեր 7

Գինը 40 ռուբ.:

ՀԱԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղդամյան պող. 24գ.:

ՀԱԳԱ գիտական ինֆորմացիայի կենտրոնի ռոտապրինտի արտադրամաս

[40 m]

A π
83093